

Alexandru Gica
O mare “mica istorie”

HARALAMBIE BALAMACE

Editura Cartea Aromana,

Constanta, 2015

Tehnoredactare : Alexandru Gica, Monica Gica
Concept grafic: Monica Gica

Copyright © Alexandru Gica, 2015

O mare „mică istorie” - Haralambie Balamace / Alexandru Gica

Constanța : Editura Cartea Aromână, 2015

ISBN 978-973-8299-58-0

Alexandru Gica

O mare „mică istorie”
Haralambie Balamace

Editura Cartea Aromână,
Constanța, 2015

Prefață

Am postat pe forumul armanamea@yahooogroups.com, în ziua de 23 martie 2007, un articol scris în aromână despre viața și moartea lui Haralambie Balamace. Am ales acel moment, fiindcă în ziua de 23 martie 1914 a fost omorât Papa Lambru. Plănuiam să pregătesc o carte despre Haralambie Balamace care să fie gata în ziua de 23 martie 2014, centenarul morții sale. Nu am reușit să fac acest lucru deoarece documentarea mi-a luat mult mai mult timp decât anticipasem.

Între timp, două publicații aromâne au publicat articolul meu din 2007 fără a menționa autorul¹. În ziua de 23 martie 2014, un site a publicat articolul meu din 2007 într-o formă trunchiată (fără a se menționa în niciun fel articolul sursă). Textul era de data aceasta în limba română. Erau eliminate toate pasajele care nuanțau drama care s-a petrecut în 1914, imaginea aromânilor era imaculată, iar toată vina era aruncată pe „străini” (pe greci). Puteți găsi în anexele acestei cărți textul meu din anul 2007, precum și forma alterată ce a apărut în 2014.

Am ales să deschid prefața cu această întâmplare fiindcă ea ilustrează un adevăr trist. Nu este vorba aici de furtul intelectual, care mi se pare minor, ci e vorba de răstălmăcire, de modificare, de simplificare, de manipulare. Cred că astăzi avem nevoie de onestitate, de nuanțe, de echilibru. Există astăzi presiuni asupra cuiva care scrie despre acest subiect. Există un curent de opinie pentru canonizarea lui Haralambie pentru moartea sa martirică. Suporterii acestui curent nu sunt foarte doritori de a afla despre eventuale slăbiciuni ale personajului. Există astăzi un puternic curent în lumea aromână de contestare a politicii românești față de aromâni. Suporterii acestui curent sunt jenați de faptul că Haralambie Balamace a fost exponentul politicii românești în ceea ce privește chestiunea aromână. Am

¹ Unul dintre editori, la sesizarea mea, a republicat articolul într-o altă revistă, cu semnătura mea.

încercat să mă țin departe de orice fel de presiuni (inclusiv de cele care vin din mintea mea; este dificil să scrii despre un personaj cu ale cărui păreri ești, uneori, în dezacord). Desigur, fiecare cititor vede altceva în aceeași carte (iar uneori vede doar ceea ce își dorește să vadă). Mi-am propus în această lucrare să evit valorizările, morala, concluziile. Mi-am dorit o prezentare nudă și onestă a faptelor, astfel ca fiecare cititor să tragă singur propriile sale concluzii.

Un alt motiv care m-a împins să scriu această carte a fost lipsa de informații elementare despre Haralambie Balamace. Într-o carte de documente publicată în 2004 găsim următoarea prezentare: „Balamaci Haralambie – preot și institutor din Corița. A slujit în limba aromână și română. A trăit în a doua jumătate a sec. XIX-lea. Originar din comuna Pleasa din Epir. A fost institutor la școala română din Perlepe, deschisă în 1881 și apoi la Corcea. A fost un autentic apostol al neamului său, militant al emancipării culturale a românilor din Epir. A fost ucis, probabil în iarna anului 1905.”

Mi-a fost foarte greu să scriu această carte. Nu găseam tonul potrivit. Am optat, în cele din urmă, pentru o formă cu multe citate (unele dintre ele contradictorii), cu mai multe puncte de vedere și în care tonul este cel al unei povești.

Nu am folosit o scriere unitară a textelor în aromână. Am lăsat fiecare text aromân în alfabetul în care a fost scris. Este un omagiu adus Irinei Nicolau, cea care susținea teza politropiei aromânilor (și anume că politropia este „trăsătura matricială a culturii populare aromâne”; prin politropia aromânilor se desemnează fenomenul de varietate, diversitate, la nivelul tuturor formelor de exprimare ale sufletului aromân). Există riscul unei aparențe de haos din această pricină, însă am decis să asum acest risc. Am lăsat, de asemenea, diversitatea de nume asociată localității Corcea: veți întâlni denumirile Curceauă, Ghiorcea, Corița, Korița, Koritza, Corcea. Același aspect de varietate l-am păstrat și pentru a-l denumi pe personajul principal al acestei cărți. Am folosit pentru el două nume: Haralambie Balamace și Papa Lambru Balamace (forma aromână).

Am decis să nu dau variantele românești ale textelor în aromână. Pe de o parte, nu am vrut să măresc dimensiunile acestei cărți. Pe de altă parte, am vrut să-i dau cititorului nearomân șansa de a vedea cum percepe această limbă (am oferit totuși la subsol explicația unor cuvinte mai complicate).

Datele sunt trecute, de obicei, după ambele calendare. Excepția principală o constituie data morții lui Papa Lambru. Am decis să păstrez aici data după vechiul calendar, pentru a înțelege mai bine de ce „revoluția” sângeroasă de la Corcea a fost declanșată ca un fel de „Bună Vestire”.

Cartea începe cu capitole despre fărșeroți (ramură de aromâni căreia îi aparține Papa Lambru), despre Pleasa și Corcea, localitățile în care a trăit Haralambie. Am urmat apoi un fir cronologic al poveștii, întrerupt uneori de capitole care să redea contextul istoric al momentelor respective. Surpriza mare a fost că am identificat multe cântece care istorisesc evenimente legate de povestea principală a acestei cărți. De câte ori am avut posibilitatea, am notat și variantele diferite ale acestor cântece.

Am avut șansa de a avea la îndemână câteva cărți de documente care mi-au fost extrem de folositoare (culegerea de documente a lui Brezeanu și Zbучea, cele două volume editate de Drăghicescu și Petre, articolele de presă din anii 1912-1914 legate de Albania, editate de Stoica Lascu, Documentele redeșteptării macedoromâne adunate de Papacostea și Regleanu, editate de N. Ș. Tanașoca). De un mare ajutor mi-a fost enigmatică lucrare „Un popor care se stinge”, apărută acum o sută de ani, scrisă cu pseudonim și fără aproape nicio indicație asupra modului în care a apărut. Am reușit să detectez autorul cărții, care a devenit și un al doilea personaj principal al cărții: Epaminonda Balamace, fratele lui Haralambie.

Mulțumirile mele se îndreaptă către două persoane: Nick Balamaci și Tiberiu Răsădeanu. Primul mi-a pus la dispoziție câteva poze de o excepțională valoare care prezintă personajele acestei povești. Tot Nick mi-a furnizat un arbore genealogic al familiei Balamace, care mi-a fost de mare folos. Articolul scris de el în 1993,

în care povestea și despre ruda sa Haralambie (Fotie, străbunicul lui Nick Balamaci, era frate cu Anastase, tatăl lui Papa Lambru), mi-a oferit noi înțelegeri asupra evenimentului din 1914. Tiberiu Răsădeanu a fost cel care mi-a pus la dispoziție un mare număr de lucrări, utile pentru a desluși mai bine întâmplările de acum un secol. Acest lucru m-a scutit de efortul de a căuta prin biblioteci. Nick și Tiberiu au ascendență fărșerotă (la Nick ea este completată cu o ascendență avdeliată, iar la Tiberiu cu una românească). Această carte le este dedicată lui Nick și lui Tiberiu.

Titlul cărții se referă la „micile istorii”, acelea care sunt de obicei neglijate. Ni se vorbește, de obicei, despre regi, despre bătălii, despre mecanisme economice, însă arareori întâlnim spuse poveștile oamenilor simpli. Din aceste istorii mici înțelegem mult mai bine „istoria mare”. De ce o „mare mică istorie”? Pentru că povestea lui Haralambie Balamace este una ieșită din comun. Deși necunoscut la nivel „mare”, Papa Lambru a influențat viața unui număr foarte mare de oameni. Energia sa, însușirile sale de organizator (a înființat în 1886 una dintre primele asociații din istoria aromânilor), curajul în fața morții, sunt calități greu de găsit împreună la o persoană.

Timp de aproape doi ani am fost obsedat de subiect. Am resimțit o durere aproape fizică atunci când am observat că tragedia lui Papa Lambru este încă un episod dintr-un lung conflict intern aromân (în prezența și a unor actori externi care au căutat să încorporeze identitatea aromânească). Această carte este și un fel de încercare de eliberare de această obsesie.

Autorul

Fărșeroții

Sensul comun atribuit astăzi cuvântului „fărșerot” este acela de „aromân din Albania”. Există însă mai multe tipuri de aromâni care au trăit o vreme în teritoriul ce constituie astăzi Albania. Pentru a înțelege mai bine lucrurile istorisite în această carte ne interesează în mod special două ramuri de aromâni: fărșeroții și moscopolenii. Deosebirea ar fi dată de locurile de proveniență ale celor două grupuri: orașele Frașari și Moscopole. Au existat trei teorii care încercau să explice proveniența numelui de fărșerot. Toate cele trei teorii derivă numele de fărșerot de la localități/ținuturi care poartă același nume: Farsala. O teorie vorbește de Farsala din Tesalia, locul în care ostașii romani ai lui Pompei au fost înfrânți de Cezar în anul 48 î.H., alta se referă la localitatea Farsala de lângă Avlona, locul în care ostașii lui Cezar au debarcat pentru a începe căutarea trupelor lui Pompei. În fine, cea de a treia vorbește de păstori aromâni (proveniți din mai multe zone) care s-au așezat în ținutul Frașeri (districtul Permët, județul Gjirokastrë) și care își trag numele actual de la cel al zonei (Frașari/Frașër este un cuvânt de origine albaneză ce derivă din cuvântul „frashën”, care provine la rândul său din latinescul „fraxinus” – frasin²). Nu este scopul acestui text de a lămuri controversele legate de originea fărșeroților. Ne vom mărgini să menționăm câteva texte despre originea și limba fărșeroților, precum și despre diferențele și deosebiriile dintre fărșeroți și moscopoleni. Vom începe această selecție de texte cu fragmente despre istoria și limba fărșeroților, despre felul lor de a fi, aparținând fărșerotului Gogu Padioti (1927-2005), figură emblematică a aromânilor din Grecia.

„Răspândiț tu aproapea tută peninsula balcanică, lumea ațea ți-lli cunoaști lă da ma multi numi: elli își dzăc rămăni fărșerot, grețli

² Vezi Theodor Capidan, Fărșeroții, Cartea Românească, București, 1931, p. 118.

Ili-acliiamă arvanitovlahi, pi ună parti di elli ază di tut grecizaț Ili pătidzară... garaguni(!). Arbineșlli Ili-ar ti rămăni ma lă dzăc și ciobași, ți va s-dzăcă picurari. Nuntru tu gruplu alor, ș'ar dată paranumi ică după locu di iu s'trag, plisoț, mizuchiari, ică după cum dzăc văr zbor: șopași etc.

La rădzătină tuț sânt dipunaț di Illyri ș-di Thrațlli ți băna tu Albania di ază, pit părțali muntoasi dit Pind până'n sus la poalili a munțelor Dinariț. [...] Bună parti di Illyri ș'di Thraț fură latinidzaț nihiam căti nihiam. Cum era adetea la Romași, pisti aici latinidzaț viniră mult coloni dit Italie, ma mult s'llia locu a Epiroțlor și-a Illyrilor ți fură duși surghiuni după ți văsilia a makedonilor fu aspartă di legiunili romani.

Limba ți zburăsc fărșeroțlli iasti un dialect proto-român, ișet dit latina ți zbură hurvîiațlli, ațelli ți fură colonidzaț, după ți samisticară cu limba zburată di autochtoși. Cum zburarea alor s'dizvultă mult pi-agalea, idiomu fărșerotesesc armasi ațel cama arhaicu di tuti idiomurli neolatini, ațel ți dealunga a etilor avu influența ațea cama slaba. Bana ansingurată dusă di Fărșeroț lă afiri limba di amisticătură, cum s'fați totăna cu limbili vițini a alăntor mileț cu cai s'frica. Ti ațea, tu grailu fărșirotesc sânt mult puțani zboară xeani, mult ma puțani dicăt tu caițido alt grai armănesc. [...] Lucărli s'amisticară ma mult când tu Balcași intrară turțalli. Ună parti di populu latinidzat ș'chiru limba după ți ma ninti ș'alăxi vireaua³. [...]

Tu falcărăli alor, fărșeroțlli băna pi mardzina a lumillei, nafoară di chiro, diparti di lumea ți-Ili anviriga. Nu s'amistica cu alti ethnii, nu lă trățea tu minti să-s ancuscreadză cu alti mileț, nică cu alti fumelli armănești! Ca un fărșerot să-s ansoară cu ună xeană lă si părea ună catastrofă, di niminduit, fără tișii. Ș'când un di elli u-l pimsi mira ș-lo ună greacă di Armiro, Ili-alichiră ună ș'ună cânticu: „lăi Nisa s'ți-ancllidă dera, va-ț grească hilliu patera!”⁴ [...] Istoria

³ vireauă=pisti=credință

⁴ Gogu Padioti, Cântiți Fărșeotești, Atena, 1991, pagina 121 pentru varianta integrală a cântecului “Rămăniili susesc greați”.

obiectivă – andikimeniki – putea s’hibă scrisă. Fărșeroḷli nu avea nînga scriarea lor. Elli s’mulțumiră cu cînticu „dzăsu”. Lli deadiră mândzăli ali istorii, u „sabotară”, cum dzăsi un filosof român... di rădzătină... armână (Lucian Blaga).”⁵

Continuăm cu fragmente din monumentală lucrare a lui Anastase Hâciu (1890-1953) „Aromânii”⁶.

*Voi rămăni di aua ș'di aco
Nu-vdzăt, ți s-fați Armiro?
Armiro nu avdzăt ți s'feți
Că rămăniḷli susesc greați?
Lambri Giogi cu Miti Cațen
Doilli elli deadiră semn
Lăi Lambre să-ț moară Vianca
Ți fățeși sibepi greaca,
Lăi Lambre cu Patatuc
Nă scuseși greaca tu gioc!
Al Cațen lli-era inati
Cum s-neagă greaca pirpadi
Cu fustăniḷli păn di padi
More lăi Balamaceaḷi
V'arăsi Mitru Careli!
Chiru rămănamea 'ntreagă
Ca s'luaț voi nă 'nveastă greacă?
ș'tini lai Pleasă mărată nu s'afla nă lai feată
Ca să-lli daț al Nisa 'nveastă?
Lăi Nisa s'ți 'nclidă dera
Va-ț grească hilliu patera
Nu loai ună di isnafi
Ca să-ț grească feata tati?*

⁵ Gogu Padioti, Cîntiți Fărșeotești, Atena, 1991, Prolog.

⁶ Focșani, Tipografia Cartea Putnei, 1936, p. 141-147, subcapitolul intitulat „Frașari”.

„Rasa cea mai curată de aromâni, Fărșeroții au fost confundați, din cele mai vechi timpuri, când cu Albanezii, când [cu] Aromâni amestecați cu Albanezii, iar Grecii i-au numit, dintotdeauna, Arvanitovlahi, care, după noi, s’ar traduce: Aromâni locuind în ținutul Albaniei.

Caracteristica acestor populații rămâne, însă, că au dus o viață liberă, sinonimă cu independența, guvernându-se de șefii de triburi – fara sau falcarea – neplătind nici un bir către autorități, căci fiind nomazi – scrie I. Caragiani – a fost greu de a-i trece între contribuabilii regulați ai aceluia loc. [...] Altă caracteristică a lor este nomadismul – vara pe vârfurile cele mai înalte ale munților, în „călive” sau „cătune” făcute din lemn, iarna peste toată Peninsula Balcanică până în Peloponez în câmpiile calde, adeseori și dincolo de Marmara, în munții Brusa, din Asia Mică. Aromânii ceilalți, i-au numit „sarea Macedoniei”. [...] Acești Fărșeroți vorbesc limba aromânească cu foarte multe elemente latinești și fără împrumuturi din grecește. Încă o caracteristică fundamentală a fost că au avut o mare aversiune pentru orice strein și nu s-au încuscrit nici cu Aromânii nefărșeroți. Dar mai ales, au arătat atâta aversiune și ură către rasa grecească, încât Aravantinos, în fanatismul lui tot atât de mare, i-a numit pe acești Fărșeroți, care vorbesc limba aromânească și cea albaneză, „cei mai barbari și mai sălbateci și mai execrabili decât ceilalți. N. Batzaria numește acest conservatorism național o grijă fanatică, religioasă de a se feri de orice contact și de orice amestec cu streinii, iar abaterea de la aceste precepte religioase o sfidare, o călcare a celei mai sfinte și mai rigurose observate tradițiuni și citează frumoasa poezie „Oilele și oiobobo, Avdzâți țe s’fațe Armiro?”⁷ [...] Dar C. Noe scrie despre un fărșerot, care, găsindu-se

⁷ Vezi textul cântecului la nota 4. O altă variantă a cântecului se poate găsi în C. Burileanu, *Dela Aromânii din Albania*, București, 1906, p. 276-277. Burileanu precizează că a cules acest cântec de la cel care a compus cântecul, un fărșerot din Pleasa stabilit în Corița (din păcate, Burileanu nu precizează numele acestui fărșerot). Sunt câteva diferențe față de varianta înregistrată de Padioti. *Patatuc* este scris cu literă mică în varianta Burileanu

de 10 ani în America și, aflând că soră-sa, trăind în Corița-Albania, s'a măritat după un soldat grec, a venit tocmai de peste ocean și a ucis-o la ea, acasă, în Grecia. [...] O altă caracteristică la Fărșeroți este spiritul de solidaritate și de disciplină care primează orice altă considerațiune. Deviza lor este: unul pentru toți și toți pentru unul; cultul prieteniei, al cuvântului dat, onoarea, vitejia, demnitatea, legăturile de sânge, bunul renume, toate sunt virtuți și tradiții vii [...].

În legătură cu sentimentele lor religioase, acești aromâni au fost mai mult liberi cugetători, observă cu multă dreptate I. Nenițescu. Un preot fărșerot a fost, altădată, rara avis și au avut aceeași aversiune pentru preoți și călugari, ca și pentru greci; au avut bisericile lor de iarnă și de vară nesfințite, dar aduceau preoți ca să facă liturghia în ele. Era un blestem la acești Fărșeroți ca acesta: „Preftu să-mi ti ved! Călugăr cu căciulă lae să-mi ti ved!” Nu știu dacă acest blestem ar mai avea și astăzi putere, fiindcă numără destui preoți din sânul lor. [...] Au avut, de când au fost cunoscuți în istorie, o aplecare deosebită pentru viața militară. Ei s'au născut cu pușca în mână. Un scriitor grec spunea despre ei că aveau o aplecare naturală către haiducie. [...] Încă o caracteristică a Fărșeroților este și simțul lor minunat de adaptabilitate, care – ca și la Grămusteni și, în genere, la toți Aromânii – este neîntrecut.”

Theodor Capidan (1879-1953) spune în lucrarea sa „Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra Românilor din Albania”⁸: „...dintre populațiunile românești din sudul Dunării, după Meglenoromâni, Fărșeroții sânt aceia, care, în graiu, se apropie mai mult de Dacoromâni.”⁹ „În călătoria mea din Albania am avut prilejul să constat mai întâi o deosebire de graiu între Românii de la orașe și

și se precizează că înseamnă *palton*. Nu se face referința la familia Balamace iar numele celui care l-a păcălit pe Nisa este Miciu Corele (în loc de Mitru Careli).

⁸ Cartea Românească, București, 1931.

⁹ Textul citat, p. 147.

între Românii păstori cu viața nomadă de la țară, cunoscuți sub numele de Fărșeroți. Din cauza acestei deosebiri, s'ar crede că Românii din orașele Albaniei ar fi deosebiți de Fărșeroți. Din cercetările mele făcute în acest domeniu, am ajuns la convingerea că și Românii de la orașe, la origine, au fost Fărșeroți.”¹⁰ „Fărșeotul, așa cum l-am cunoscut pentru întâia dată în târgul din Corița și am continuat să-l studiez în interiorul Albaniei, este mai desghețat decât toți Românii din Peninsula Balcanică. El este foarte mobil, cu mișcări degajate, spontan la vorbă și cu o bogăție de gesturi, în care poate numai Grecul îl întrece. Statura lui este mijlocie. Pe mulți i-am văzut ceva mai scunzi, însă aproape toți bruni, cu trăsăturile regulate, cu ochii negri și privirea ageră. Peste tot, ca înfățișare, el reprezintă poate tipul cel mai frumos la tulpinile românești din nordul Peninsulei Balcanice. Când se tocimesc la piață, ei vorbesc tare, căutând prin orice mijloace să convingă pe cumpărător. [...] Față de acest tip, poate unic între Românii din Peninsula Balcanică, pentru care Weigand a afirmat că „el se poate compara cu soldatul legionar roman”, Moscopoleanul se deosebește mai întâi prin lipsa de rusticitate în apucături și în mișcări, aceasta nu numai la cei așezați în Corița, ca elemente orașenite, ci și la Moscopolenii din sat. Moscopoleanul nu vorbește tare și nici nu trece peste măsura gesturilor obicinuite. În afară de aceasta, ca temperament, el este mult mai liniștit, iar în vorbă foarte măsurat. [...] În ce privește statura, n'am putut face o deosebire între unii și alții. Ca toți Românii din Peninsula Balcanică, ei au o statură mijlocie; la unii chiar peste mijlocie, cu culoarea feții mai puțin brună decât la Fărșeroți. Aceștia par părliți la față și din pricina drumurilor. Printre Moscopoleni am văzut și tipuri blonde. Între Fărșeroți, acestea sânt rare de tot.”¹¹

¹⁰ Idem, p. 117.

¹¹ Ibidem, p. 41-43.

Vom încheia seria de citate cu fragmente din cartea lui Constantin Burileanu¹² „Dela Români din Albania”¹³. „Fărșeroții din Corița, ca toți Fărșeroții din peninsula Balcanică, nu se încuscesc cu cei de alt neam, și aproape nici cu Români moscopoleni, măcar că aceștia le oferă fetele.”¹⁴ „În adevăr, Moscopolenii din Corița sunt aproape toți grecomani; ei au casele răspândite în tot orașul, fiind astfel amestecați cu Albanezii cu cari pe deasupra se mai încuscesc și încă mult (cu cei creștini, natural). [...] Încuscrirea între Români și Albanezi cum vom vedea și mai încolo, se face numai de vre-o 30 de ani încoace [...]. În Corița Moscopolenii sunt mai toți negustori și încă printre cei de frunte [...] Au mult spirit comercial și din cauza aceasta Fărșeroții le zic că <<că sunt veri buni cu jidanii>>. [...] Am spus că moscopolenii din Corița sunt mai toți grecomani; nu sunt însă fanatici

¹² Se știu foarte puține date despre Constantin Burileanu. Consemnăm aici un fragment din postfața scrisă de Gheorghe Zbucnea la ediția apărută la Fundația Scrisul Românesc, Craiova, 2005 a cărții “De la Români din Albania”, p. 302-303: „Se cunosc puține date despre Constantin N. Burileanu. Știm că provenea dintr-o familie, de origine aromână după unii cercetători, care au dat țării diplomați, ofițeri etc. Fără a cunoaște datele de început și de sfârșit ale vieții sale, consemnăm că Constantin N. Burileanu a fost absolvent de studii diplomatice în cadrul universității din Roma, unde l-a avut, între alții, drept profesor pe Antonio Baldacci, cunoscut specialist în problemele balcanice, autor și a unor scrieri despre aromâni, publicate atât în Italia, cât și în România. Constantin Burileanu a activat o vreme în diplomatie. A publicat sub nume propriu sau cu pseudonim o serie de articole în principal despre românii din Peninsula Balcanică, dar și despre politica externă a României în spațiul sud-est european. Acestea au apărut în mai multe ziare și reviste din Italia, precum și în ziarul „Adevărul” din București.”

¹³ Lito-Tipografia L. Motzătzeanu, București 1906. O altă ediție a apărut în 1909. Varianta în italiană “I Romeni di Albania” a apărut la Bologna în 1912. O altă ediție a apărut la Fundația Scrisul Românesc, Craiova, 2005. Fragmentele citate în această carte sunt din ediția 1906 (în caz contrar se va specifica acest lucru).

¹⁴ C. Burileanu, “Dela Români din Albania”, 1906, p. 18.

și nici nu prea știu grecește. [...] Între ei, Moscopolenii vorbesc românește și limba lor cu prea mici escepțiuni e identică cu a Fărșeroților. Fărșeroții cu Moscopolenii grecomani nu prea trăiesc în bună armonie, din contră de multe ori discută aprins cu ei, și-i îndeamnă să îmbrățișeze cauza națională.”¹⁵ Trebuie să amintim aici că astăzi cei mai mulți fărșeroți consideră că moscopolenii erau și ei fărșeroți trecând sub tăcere vechile neînțelegeri și „însușindu-și” cumva faima Moscopolei.

„Voscopolenii sunt împărțiți în două tabere vrăjmașe: unii având sentimente românești simpatizează cu România și vor școale și biserici românești; aceștia sunt *Români adevărați*; cei-l’alți din partidul contrar sunt *Românii grecomani*, cum li se zice în Macedonia, pentru că au mai multă manie de cât adevărată iubire pentru Grecia. – *Grecomanul* e și el român ca și cei-l’alți, cu diferență că în loc de a fi român și de sentimente, simpatizează din contră pentru Grecia și naționalitatea grecească. – Grecomanii sunt mai ales cei din Voscopoleni cari provin din Macedonia și știu toți grecește, însă în familie vorbesc românește. – Sunt și grecomani cari nu știu bine sau de loc românește (mai cu seamă cei tineri), însă și la aceștia conștiința adevăratei lor naționalități e mai puternică de cât sentimentul lor pentru Grecia, căci și cei mai înfocați grecomani chiar de n’ar ști românește, nu’și vor nega naționalitatea lor românească și totdeauna îți vor spune că sunt români; iar unii, că sunt și albanezi și greci și *români* în același timp; adevărat așa ca să înțelegi că mulți dintre ei nu știu nici ei singuri ce sunt.”¹⁶

„Rămâne de făcut câte-va considerațiuni asupra Fărșeroților. Nu se știe bine originea acestor Români nomazi. Fărșeroții de și români întru toate, și încă buni români prin excelență, par a proveni de-a dreptul din Italia, și anume din Apulia și Bruțiu. Unii cred că Fărșeroții ar fi descendenții legionarilor romani ai lui Pompei și Cesare rămași în peninsula Balcanică după bătăliile de la Durațiu și

¹⁵ Idem, p. 23-24.

¹⁶ Ibidem, p. 187.

Farsale. Tradițiunea fărșerotească pare a confirma această supozițiune, căci după tradițiune Fărșeroții ar fi venit în peninsula Balcanică *de peste mare*, adică din Italia.”¹⁷

Trebuie să fim prudenți cu Burileanu atunci când el afirmă că „[Fărșeroții] știu că Italienii sunt de acelaș sânge cu ei și că limba italiană cu a lor este una și aceeași limbă: <<*Limba e una*>> cum zic ei. Italia este vechea lor patrie și Fărșeroții n’au desmințit vre-o dată tradițiunea care spune că ei au venit *de dincolo de mare*.”¹⁸ Trebuie să fim prudenți deoarece Burileanu nu-și ascunde abordarea politică: „ori ce-am face noi în Albania pentru fortificarea elementului latin de la Adriatică spre Corița, va fi pe placul Italienilor; și când ei ne vor cunoaște, vor trebui să ne sprijine pentru folosul lor comercial și politic. Dacă Românii Balcanici pot servi de punte de trecere între Adriatică și Danubiu, adică de inel de simpatică legătură între Italia și România, Românii din Albania sunt cei d’întâi care pot ajuta foarte mult politica italiană în aceste părți. [...] Fie ca Dumnezeu gintei latine să călăuzească pe Români și Italieni, și să-i îndrumeze pe calea măiastră pentru o apropiere practică dintre cele două țări surori, pe tema elementului latin din Balcani.”¹⁹ Însă, în ciuda grilei politice de apropiere a aromânilor de Italia, cartea lui Burileanu este, probabil, cel mai prețios izvor de informații pentru a înțelege contextul în care s-a produs tragedia morții lui Haralambie Balamaci. Și, pentru a-i face dreptate lui Burileanu, trebuie să menționăm și opinia cunoscutului savant francez Léon Heuzey despre limba fărșeroților din Acarnania: „Leur dialecte, qui passe aujourd’hui pur rude et inculte, paraît même se rapprocher de la langue latine plus que celui des autres tribus valaque.”²⁰

¹⁷ Ibidem, p. 249.

¹⁸ Ibidem, p. 264-265.

¹⁹ Ibidem, p. 264-165.

²⁰ Léon Heuzey, *Le mont Olympe et l’Acarnanie*, Paris, p. 269. “Dialectul lor, care trece azi de grosolan și incult, pare chiar să se apropie mai mult de limba latină decât dialectele altor triburi valahe.”

Pleasa

„Ună altă hoară, Pleasa [...] iasti cunoscută cu pisti trei suti di aňi ninti di Hristolu, sum numa di Pélion. Aua sum muru a aistei țițăť anvirigă ș'bătu Alexandru ațel Mară pi vășillelu Illyru Kleiton, cu tuti că aist iara agiutat di un alt tribu di Illyri, Taulantieňi. Di aua anchisi Alexandru ș'dipună ca ună rufei, ca s'frăngă arăscularea a Thebaňilor, după ună cali lungă, fantastică, ți'l dusi tu dau stămăňi dit Illyria, pit munțălli Pind, pit câmpu dit Thessalie, pit Thermopile, sum muru ali Thebi.”²¹

„Această comună este la circa două ore și ceva depărtare de Corița [...]” „Pleasa a fost odată mare și avută, și anume în primii timpi ai fixărei Fărșeroților în această comună; de când aceștia au sărăcit, comuna se despopulează văzând cu ochii. Cauzele sunt multe, însă cea mai de căpetenie este anexarea Tesaliei la Grecia; de atunci a și început sărăcia și despopularea Plesei. În adevăr, Fărșeroții aceștia de și fixați în Pleasa după emigrarea lor din Corteși, (1½ oră de Frașeri) au continuat și de la stabilirea lor în Pleasa viața nomadă din trecut.”²²

„Pleasa de sus – cu vreo 300 case – în deosebire de Pleasa de jos locuită de Albanezi – depărtare de 15 km. de Corița, s'a format acum 80 de ani [deci aproximativ în 1855 n.n.], din Fărșeroți din Stropani, Călive, Jarcani, Costreți, Frașari, Morava și alte centre. Ei,

²¹ Padioti, loc citat, p. XXI-XXII. Nu am inclus în citat remarca greșită că Pleasa s-ar situa la sud de Moscopole (Pleasa se află la Nord-Est față de Moscopole). Bătălia dintre regele Cleitus și Alexandru cel Mare a avut loc la Pelion în anul 335 î.H.

²² Burileanu, loc citat, p. 29 și 30.

aproape toți, s’au colonizat în Cadrilaterul României. Până în 1897 își duceau, la iernatic, turmele în Tesalia, la Armiro.”²³

„Comuna era situată pe înălțimile munților Morava, de unde se vedea toată câmpia Coriței, *plisoții* controlând drumurile comerciale dintre Bitola, Ohrid, Corcea și Ianina. În anul 1905 avea 705 locuitori, toți aromâni.”²⁴ „Tuț rămăni din Pleasa băna cu chirgilădzli, cu mulărli... Nădzea dit Grecia, nădzea tu Duros, cai duțea sari, cai duțea gazu, cai u duțea benzină... Eară 400 di casi (...), că hoara a noastră avea școală rămănească, avea biserică rămănească... Hoara țanea 300-400 di căpri, că oili eară tu munț (...). Aco eară Dragatañi, eară Bulamaceañi, eară Ciufecañi, eară Dișañi, eară Mustacañi, eară Verigañi, eară Caramitrañi (...), tuț paragomiñi avdzăț... nu arămasiră... Fudziră d-apoea. În ’43 viniră niscăț rămăni di aiști di pi munț, ș-vidzură casili goali aco și-ntrară acoți și șidzură ațel’i până tora până viniră cooperativa aco, până la ’56-57. No-ari hoară tora aco... U vidzut hoara cum eară? Murili goali eară... „²⁵

Este greu de a preciza temporal așezarea fărșeroților în Pleasa. Am văzut ceva mai sus că Anastase Hâciu apreciază că acest eveniment a avut loc în jurul anului 1855. Există două alte mărturii despre această mutare a fărșeroților în Pleasa. Ele aparțin fraților Colimitra. Poetul Constantin Colimitra (1910-2001) datează acest eveniment în 1780 în cartea sa „Fărșeroții”²⁶: „Noi, însă, ne vom

²³ Hâciu, loc citat, p. 168. Să precizăm aici că Morava este un munte. Fie Hâciu s-a înșelat incluzând Morava în lista lui, fie a avut în vedere fărșeroți nomazi din muntele Morava.

²⁴ “Lecturi vizuale” etnologice la aromânii din Albania – Zona Korçë, Iulia Wisoșenschi, Emil Țircomnicu, Cătălin Alexa, Nistor Bardu, Societatea de Cultură Macedo-Română, 2014, p. 79.

²⁵ Idem, p. 85. Informatorul este Constantin (Tică) Ciufecu.

²⁶ Publicată în 1986 (în SUA), în regia lui Andrei Colimitra, fiul poetului. Lipsa paginatiei în această carte face dificilă citarea. Convenind o paginatie

ocupa cu mai multe detalii de cei din Corceaua, Dișnița, Stropani, dat fiind faptul că toți aceștia au plecat ultimii și toți odată din cele patru centre: Curtești, Costrești, Jarcani, Javaleni, localități în fruntea cărora a stat odinioară, de mult, înaintea înființării Moscopoliei, orașelul Frașari, care număra în anii de dezvoltare maximă peste cincisprezece mii de suflete de fărșeroți. [...] Au plecat acești ultimi fărșeroți, părăsind așezările amintite, într-o singură noapte, folosind o stratagemă care le-a reușit. După căderea nopții, au plecat imediat turmele de oi, având în frunte țapi ale căror clopote de la gâtul lor au fost reduse la tăcere cu cârpe, așa cum și clopotele de la gâtul călăuzelor caravanelor. Pentru că au strâns bagajul, tot calabalâcul, înainte cu câteva zile, cam pe la miezul nopții au plecat și caravanele încărcate, nu înainte de a înfășura cu cârpe groase, copitele tuturor cailor. Această fugă de noapte a fost în anul 1780.” Fărșeroții „plecați mai înainte” ar fi fost cei care s-au stabilit în „Caragioli, Armiro, Caterina, Șeșcu, Fetița, Paticina, Gramaticova, Cândrova, Florina, Pisuderi, localități aflate [acum n.n.] toate în Grecia, apoi cei din Crușova, Moloviște, Nijopole, Magarova, Pârlep, localități în Jugoslavia, apoi cei din Beala, din Belcameni și alții.” Pentru a înțelege mai bine caracterul contradictoriu al informațiilor, să amintim aici că Hâciu ne spune că Paticina, Gramaticova și Cândrova au fost fondate în anul 1878.

Fratele poetului Constantin Colimitra, Nicolae Colimitra, descrie evenimentele diferit într-un manuscris din 1980 aflat în posesia autorului. Plecarea grupului de fărșeroți ar fi avut loc în vara anului 1810 și fi fost motivată de birurile impuse de Malichi Bei din Frașari. Fărșeroții s-ar fi înțeles anterior cu Pașa din Corița în privința așezării în apropierea acestui oraș. Plecarea s-a făcut într-adevăr noaptea. După ce a aflat acest lucru, Malichi Bei ar fi trimis un grup armat în urmărirea fărșeoților însă acest lucru a fost tardiv deoarece grupul de fărșeroți ar fi intrat deja în zona controlată de Pașa din

normală (se începe cu pagina 1), textul care urmează s-ar afla la pagina 153. Această remarcă este valabilă pentru toate citările din cartea lui C. Colimitra.

Corița. Nicolae Colimitra descrie evenimentele destul de amănunțit și de precis. Grupul plecat din Curteș a cumpărat comuna Pleasa de Sus de la albanezii ortodocși prin celnicii Balamaci, Colimitra și Gacii. Ulterior, fiecare familie de fărșeroți din acest grup și-a cumpărat casă în Pleasa de Sus. Grupul plecat din Jarcani s-a stabilit în Dișnița. Celnicul Pitu din Dișnița a fondat ulterior localitatea Stropani. Grupul plecat din Custreț ar fi dus o viață nomadă în zona Ianina-Saranda-Erseca (celnicul Pituli din acest grup ar fi fondat în anul 1885 așezarea Fileaț din Epir). Conform lui Nicolae Colimitra, grupul care a fondat localitățile Chilili, Șeșcu, Caragioli și Aspropata (?) a plecat tot din Frașari în anul 1810, în același timp cu grupurile care s-au stabilit în Pleasa, Dișnița, Stropani.

Confruntând datele anterioare, putem concluziona că fărșeroții s-au stabilit în Pleasa de Sus cândva în intervalul 1810-1855. Nicolae Colimitra s-a născut în 1901. El spune că bunicul său Kita, fiul celnicului Colimtra, unul dintre cei trei celnici care au cumpărat Pleasa de Sus, era născut în anul 1810 în localitatea Frașari (deci exact în anul în care grupul a plecat spre Pleasa). După așezarea în Pleasa, fărșeroții au construit biserica cu hramul Sfintei Maria în care s-a slujit în limba greacă. Constantin Nenițescu estimează că în 1895 erau 1380 de fărșeroți în Pleasa²⁷.

²⁷ Vezi Nenițescu, pag. 338.

Curceaua, Pleasă mică²⁸

Corcea (Ghiorcea, Curceaua, Corița, Koritza, Korçë) a fost întemeiată în 1487. În epoca lui Haralambie Balamaci orașul avea în jur de 20000²⁹ de locuitori dintre care aproximativ 4-5000 erau aromâni. Populația aromână a Corcei era amestecată, în oraș găsimu-se moscopoleni, fărșeroți, grămusteni, muzăcheari, crușuveni. Majoritari erau însă moscopolenii, aceștia fiind aproximativ 3000³⁰.

²⁸ Vers dintr-un cântec fărșeotesc pe care l-am auzit în Cogealac, 18 septembrie 2014, cântat de Tănase Șapte (născut în 1932). Versurile se află și în Maria Cica, "Aromânii. Povești de suflet", Editura Muntenia, p. 420-421:

*Aide, noi aoa iu n-adunămu,
Cântic nou va nâ dzâțemu,
Cântic nou ca di harauă.
Că nă susimu nă-nveastă nauă!
S-ia discu s-nă închirâsească,
Să-i urăm sâ-nchirdâsească,
Di Curceaua, pleasa mică,
Yin aoa tea sâ-s mârîtă.*

Maria Cica scrie în text *Pleasa* cu literă mică.

²⁹ După Burileanu, populația Corcei la acel moment (1904) era de 25000 de locuitori. Nenițescu (1895) estimează populația orașului la 18000-20000. Capidan (*Fărșeroții*, p. 16) dă rezultatele ultimului recensământ (dinaintea vizitei sale din 1928) care indică 19491 de locuitori în Corcea, dintre care 14991 de creștini ortodocși și 4572 de musulmani). Capidan estimează populația aromână la peste 4000 de suflete.

³⁰ Vezi Burileanu care estimează că în Corcea erau aproximativ 4000 de aromâni, dintre care 160 de familii de fărșeroți și 400 de familii de moscopoleni. Hâciu îl confirmă pe Burileanu afirmând că "Moscopolenii au fost cei mai numeroși și au format elita orașului." Singurul care dă altă configurație este Nenițescu (1895) care indică o populație de 5000 de aromâni în Corcea, dintre care 3000 de fărșeroți, 1000 de moscopoleni și 1000 de grămosteni. Fără a împărtăși întru totul opinia lui Capidan despre lucrarea lui Nenițescu, credem că acesta are dreptate când consideră că Nenițescu exagerează de multe ori: "I. Nenițescu, Dela Români din Turcia

„Întreaga industrie a acestui centru este aproape exclusiv monopolizată de acești puternici și neobosiți Moscopoleni, a căror suplețe și pricepere neîntrecută în mânăuirea afacerilor ar putea onora cele mai mari și mai complexe piețe comerciale din lume.”³¹

„Fărșeroții din Corița, ca toți Fărșeroții din Peninsula Balcanică, nu se încuscesc cu cei de alt neam, și aproape nici cu Românii moscopoleni, măcar că aceștia le oferă fetele. Afară de aceasta, ei locuiesc strânși la un loc în cartierul *Barci* la stânga străzii cum intri în Corița venind din Bitule, deci neamestecați cu albanezii și cu moscopolenii.”³²

„Croitorii plesioți aveau la Corița piață lor de lucru și de desfacere „Vlah Cearși”, adică târgul aromânesc. Mulți dintre ei aveau ateliere și prăvălii totdeodată la Pleasa, Bilișta și Corița. Acești croitori pricepuți și harnici îmbrăcau și încălțau, cu produsele lor, tot ținutul Devol, având ca centru Corița. În legăturile cu țărănimea musulmană și albaneză din împrejurimi ocupându-se cu plugăria, Fărșeroții erau un factor economic de mână întâia, un element viu și neastâmpărat pe piața orașului și în întregul ținut, unde gura lor se auzea mai mult ca a oricărui altuia.”³³

Ioan Caragiani dă o listă³⁴ cu 87 de familii³⁵ din „tribul” lui Spiru Balamace stabilite la Corcea și care proveneau din Pleasa. Dacă

europeană, București, 1895. Autorul dă informațiuni multe, însă de cele mai multe ori exagerate. De altfel, întreaga lucrare este umflată.” (vezi Capidan, *Fărșeroții*, p. 3)

³¹ Hacıu, *Aromânii*, p. 169.

³² Burileanu, p. 18.

³³ Hâciu, *Aromânii*, p. 169.

³⁴ Vezi Caragiani, *Studii istorice...*, II, p. 246 (lista nr. 55). Caragiani menționează că are datele de la Haralambie Balamaci: “Aceste nume le dătoresc mult merituosului profesor, părintelui Haralamp Nasta Balamace, fiul lui Nasta Balamace, care este un însemnat pictor. Familiile, ale căror nume urmează în lista Nr. 55, sunt din tribul unui însemnat Fărșerot numit Spiru Balamace, bărbat foarte bogat în turme și foarte iubit și stimat de toate triburile fărșerotești din toate locurile pentru caracterul său cavaleresc și

ținem cont de informația lui Burileanu (care o avea tot de la Spiru Balamaci), 160 de familii de fărșeroți în Corcea, deducem din cele de mai sus că plisoții erau grupul majoritar în lumea fărșeroților din Corcea. De aici exprimarea glumeață/hazlie *Curceaua-Pleasă Nică* din cântecul amintit la începutul acestui capitol.

Deși existau foarte puțini greci în Corcea (Hâciu spune că ar fi existat unul singur care era cofetar³⁶) orașul era dominat de grecomani (albanezi și aromâni). Deși aromânii nu le place să recunoască acest lucru, în perioada care ne interesează (secolul al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea), majoritatea aromânilor din oraș erau grecomani (același lucru fiind valabil și pentru albanezii ortodocși; trebuie să precizăm, de asemenea, că albanezii musulmani erau minoritari în Corcea – ei reprezentau aproximativ un sfert din populația Corcei).

pentru protecțiunea ce a dat și dă mereu conaționalilor săi. Și exprim aici mulțumirile mele pentru călduroasa primire ce mi-a făcut, pentru prețioasele informațiuni ce mi-a dat despre triburile Vlahilor Fărșeroți și pentru banchetul ce a dat în onoarea mea, la care luară parte peste 80 de Fărșeroți și la care avui ocaziunea să admir tipul lor cel frumos și cântecele românești, în care își cântă pe eroii lor. Vezi loc citat, p. 245.

³⁵ Credem util a menționa aici aceste nume de familii (fără repetiții; un nume de familie îl menționăm o singură dată): Baca, Balamaci, Baliașiu, Belba, Belbi, Buci, Buraz, Buzi, Cara-bina, Chendra, Chiriți, Cicu, Cirepu, Cocu, Coli, Iancu, Curciafi, Curteși, Damă, Fați, Fenghili, Fotu, Frașiari, Gecă, Giamu, Grosu, Ianelu, Iliu, Lecu, Lupa, Mandru, Meciu, Cara-Meta, Cara-Mitru, Nicola, Muraitu, Mușiu, Nascu, Niciu, Nișcu, Pascali, Peță, Petra, Pipa, Rea, Roșiu, Șcurtu, Șilira, Simua, Saraoși, Sterghiu, Suffra, Talabacu, Timiu, Timi, Toda, Vituliu, Vriga, Vrușia.

³⁶ Hâciu, Aromânii, p.166.

Separarea de ideea grecească

„Nă lom fumelile ș-fara pri gușe”³⁷

Pentru o perioadă lungă de timp, aromânii au trecut de greci. Asumarea unei identități diferite de cea grecească a apărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea. Această „despărțire” a avut loc pe mai multe „fronturi”. Pe de o parte, unii aromâni emigrați în Imperiul Habsburgic i-au „descoperit” pe români și au început o acțiune culturală comună (cu membrii Școlii Ardelene). Pe de altă parte, unii dintre aromânii implicați în războiul de eliberare a Greciei s-au simțit înșelați în așteptările lor. Mulți dintre ei au crezut că se luptă pentru Rumeicu, un stat al tuturor creștinilor din Balcani. Același mecanism de „așteptări înșelate” a reapărut în 1854 cu prilejul revoltei anti-turcești din Epir, Tesalia și Macedonia. Iată cum descrie Ioan Caragiani aceste evenimente:

„La 1854, când începu războiul, război declarat Rusiei de Francezi și Englezi în alianță cu Turcii, guvernul grecesc prin emisarii săi răspândi vorba, secretă dealtfel, printre Românii dela Pind, din cari cea mai mare parte cu turmele și cu familiile lor erau în Tesalia, că Grecii au să iasă cu toții să se bată cu Turcii pentru liberarea tuturor creștinilor de sub jugul turcesc, și că n’au decât să înceapă Românii revoluția ca să aibă Grecii un pretext înaintea Europei și oștirile grecești vor năvăli în Tesalia, Epir și Macedonia. Românii pe la Paști începură revoluția, și nu trecu mult și guvernul grecesc îmbrăcând pe soldații săi în fustanele, îi aruncă în Tesalia, Epir și Macedonia. Românii îi primiră ca pe niște eliberatori și le dădură toate înlesnirile posibile, catări, cai, transporturi, etc. și un mare contingent de tineri voinici și le puseră la dispozițiune pe lângă altele și turmele lor pentru nutrimentul oștirilor grecești, mulți din ei gratis în entuziasmul lor. Șefii oștirilor grecești, este adevărat că pentru toate turmele ce le procurară Românii, afară de cele dăruite,

³⁷ I. Caragiani, I, loc citat, p. IV, din prefața lui Pericle Papahagi.

dădură Românilor sineturi³⁸ de valoarea lor, spunându-le că guvernul grecesc, care trimisese oștirea în contra Turciei, are să-i despăgubească până la o para și chiar cu prisos. Cea mai mare parte însă din acei șefi n’au vrut să dea niciun sinet, luând cu sila turmele Românilor. Nu trecu mult și guvernul grecesc își rechemă oștirile din Turcia, silit fiind de ocupațiunea Anglo-Franceză, care debarcă la Pireu³⁹ oștiri. Lăsăm la o parte jafurile și despoierile, pe cari le suferiră Românii din partea oștirilor năvălitoare grecești și sacrificiile benevole făcute de Români pentru cauza creștinilor, precum și prigonirile pe cari le suferiră Românii atunci din partea Turcilor și venim la aceia dintre bogații oieri Români, cărora șefii oștirilor grecești le dădură sineturi în numele guvernului grecesc de a li se plăti prețul turmelor, cumpărate pentru nutrimentul oștirilor grecești. Mulți bogați oieri Români cu câte 10, cu câte 5, cu câte 2 și cu câte o mie de oi și alții cu mai puține, singura lor bogăție și singurul lor mijloc de existență, rămaseră pe drumuri și se duseră cu sineturile la Atena și se adresară guvernului grecesc să le plătească sumele cuprinse în ele. Guvernul grecesc, trimitându-i dela Ana la Caiafa și dela Caiafa la Ana, îi sili să-și cheltuiască pe la hoteluri și pe la avocați și tot ce le mai rămăsese, și disperați se întoarseră ca vai de ei la căminele lor, ruinați completamente. Românii duși la Atena nu cereau milă dela Greci, ci dreptul lor, dar Grecii nici dreptul lor nu li-l dădură Românilor, nici milă și compătimire n’avură de ei, ci numai Românii studenți, cari studiau la Atena, se cotizară și strânsură sumele necesare, ca oierii să aibă cu ce să se întoarcă la căminele lor. Oierii întorși la căminele lor povestiră simpatrioților ce-i așteaptă pe români, dacă ar mai face o a doua nebulie frățească către Greci, ca aceea de la 1854, când după jaful făcut de oștirile grecești, ce le mai rămăsese Românilor, turme, cai, catări, herghelii și cealaltă avere a lor le-au fost prădate de oștirile turcești.”⁴⁰

³⁸ sinet=act, chitanță (arhaism; cuvântul provine din turcă)

³⁹ Englezii și francezii au ocupat Pireul între mai 1854 și februarie 1857.

⁴⁰ I. Caragiani, II, pag. 176.

Este greu de reconstituit imaginea de ansamblu a implicării aromânilor în evenimentele din 1854. Spiridon Caraiscachi (fiul celebrului George Caraiscachi, eroul războiului de independență al Greciei), Teodor Griva (de asemenea dintr-o familie foarte cunoscută de armatoli), Hristodul Hagipetru⁴¹, Chițu Geavela și Teodor Ziacă⁴² au fost personaje principale în revolta de la 1854⁴³. Ei au continuat să joace roluri importante în statul grecesc. Altfel au stat lucrurile cu personaje mai puțin cunoscute. Astfel, frații Grosu și Ianuli Șiolă au fost executați în Grecia, întărind sentimentul de frustrare al multor aromâni ce luptaseră în revoltele din 1854. Iată cum descrie Ioan

⁴¹ Vezi Caragiani, II, loc citat, p. 174-175 despre Hagipetru. A trăit până în 1869 și a fost general.

⁴² Iată ce scrie Caragiani (loc citat, p. 194) despre Ziacă: “Renumele lui de brav și de strateg ajunse legendar în popor; deci n’avea decât să apară pela Pind și în câteva zile putea să se strângă în jurul lui mii de voinici ca să lupte. La 1854 era bătrân Teodor Ziacă, cu toate acestea, ieșind din Grecia, n’apucă să se răspândească vorba că eși Ziacă și într’un timp foarte scurt se puseră sub steagul lui mii de tineri români dela Pind și de aiurea, și între toți șefii revoluționari din revoluțiunea dela 1854 în Turcia occidentală Teodor Ziacă avea cu el cel mai mare număr de ostași. În câteva lupte ce dădu înspăimântă oștirile turcești și mișcarea revoluționară mergea bine, când primi ordinul dela Atena și el, și toți câți fură trimiși din Grecia, să se întoarcă înapoi, pentru că Francezii și Englezii, cari atunci erau aliații Turcilor în contra Rușilor, în războiul zis *războiul din Crimeea*, ocupară Pireul cu 30 de mii de soldați.” În acele împrejurări a apărut cântecul lui Ziacă/Jaca. Pentru textul în aromână vezi Ioan Caranica, *130 de melodii populare aromânești*, București, 1937, p. 82. Cântecul inițial era în limba greacă. Cel care l-a tradus în aromână a fost institutorul George Ceara.

⁴³ “Grecii au început în 1854 revolta în Epir. Aici, Teodor Griva, Carascachi fiul și căpitan Jaca au asediat Arta și au ocupat Mețova; în Tesalia, Hagi Petru, deși respins la Domocos, a pătruns până deasupra Meteorilor Tesaliei, iar Caratasu s’a întins până în Calcidica; în luptele cu Mehmed Aga la Filureao, în timpul “andarsiei”, 300 Samarineni au pierit în floarea vârstei și celnicii din Pind au suferit cele mai grele pierderi...”, A. Hâciu, loc citat, p. 569.

Caragiani aceste întâmplări: „Frații Grosu au fost armatoli în plasa Grebeni din Macedonia până la revoluțiunea dela 1854, când se răsculară și ei și luară parte la mai multe lupte. Rechemându-se atunci în Grecia toți cei trimiși de acolo casă facă revoluția, vrură și frații Grosu să se retragă acolo, după stingerea revoluțiunei, dar n’au fost primiți și fură siliți cu mulți alții să intre cu sila, întrebuițând armele. Însă fură declarați de inamici ai Statului Grecesc și urmăriți până la 1865 ca niște *hoți* în Grecia. În fine făcură act de supunere și fură închiși vreun an de zile, după care au fost înaintați la Curtea cu jurați dela Atena dimpreună cu un număr mare de alți foști revoluționari dela 1854, cari, după retragerea în Grecia a trupelor trimise de acolo în Turcia, neavând încotro vrură să se refugieze și ei în Grecia. Atunci Curtea cu jurați condamnă la moarte mulți, între care fură și frații Grosu și unu Ianuli Șiolă, originar din comuna Avela⁴⁴, mutat de mult în comuna zisă Călivele⁴⁵ a lui Bardă Alexi de lângă orașele Veria și Neagoște din Macedonia.”⁴⁶ Caragiani pomeneste și alți căpitani aromâni implicați în evenimentele din 1854: Venețianlu⁴⁷ (care „făcu mare sgomot cu vitejiile sale la 1854 în revoluția din Tesalia și Epir”), Caramiciu⁴⁸ (cumnatul lui Teodor Ziacă), Custareli, Gagaradza (ultimii doi fărșeroți)⁴⁹, căpitan Birbili și Resuli Câpu (aceștia doi din urmă au rămas în Turcia după evenimentele din 1854 și au trăit ca fugari. Au fost prinși și spânzurați; li s-au făcut cântece.)⁵⁰.

Cazul lui Tsamis Karatassos face ca imaginea de ansamblu să fie și mai greu de deslușit. Karatasos pare să fi gândit un proiect autonom pentru Macedonia. Iată cum descrie Max Demeter Peyfuss acțiunea lui Karatassos: „în anul 1853, un ofițer grec, pe nume

⁴⁴ Avdela.

⁴⁵ Selia.

⁴⁶ I. Caragiani, II, loc citat, p. 266.

⁴⁷ Idem, p. 243.

⁴⁸ Ibidem, p. 239.

⁴⁹ Ibidem, p. 264.

⁵⁰ Ibidem, p. 263-264.

Tsamis Karatassos, descendent al unei influente familii de probabilă origine aromână, a luat legătura cu ambasadorul austriac, baronul Eder, cu scopul de a câștiga sprijinul Vienei pentru o răscoală a populației creștine din Macedonia, de el plănuită, după ce, mai înainte, ceruse zadarnic de la regele Otto⁵¹ suma de 120000 de drahme pentru finanțarea acestui proiect. Karatassos explica ambasadorului „că mai ales în provincia sa, Macedonia, s-ar găsi elemente prietenoase față de Austria, întrucât mulți negustori originari de acolo s-ar fi așezat în Austria și ar fi legați de Imperiu în multe feluri.. Apoi... că populația din Macedonia nu ar voi altceva decât să-și elibereze țara înlăturând stăpânirea turcească; ei nu ar dori să devină ruși, greci nici atât, căci, de fapt, ei nici nu sunt greci, numai că, de nu vor găsi sprijin din partea unei Puteri animate de sentimente prietenești față de ei, orice încercare de a-i alunga pe turci s-ar sfârși în cele din urmă cu un eșec și ar aduce multă nenorocire peste țară.” Eder a trebuit să-i reteze speranțele [...]. Karatassos s-a lăsat ispit și de gândul de a călători la Viena [...]. În iulie 1860, el a fost arestat, în octombrie repus în libertate, pentru a se duce în Italia, unde, în cele din urmă, a organizat o colectă în vederea achiziționării unei săbii ce urma să-i fie oferită, ca omagiu, lui Garibaldi [...].”⁵²

Primele informații pe care le avem explicit despre membrii familiei Balamace sunt cele legate de războiul din Crimeea și de revolta de la 1854 menționată anterior.

⁵¹ Este vorba de regele Otto al Greciei (1815-1867; a fost rege între 1832 și 1862).

⁵² Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 48.

Chendra Balamaci

Chendra Balamace era văr primar cu Anastase Balamace, tatăl preotului Haralambie. El va conduce un grup de 500 de fărșeroți ce au pornit ca voluntari în războiul din Crimeea „în numele pravoslavniciei Rusii împreună cu mai mulți greci”. Probabil că grupul celor 500 de fărșeroți s-a pus în serviciul Batalionului grec de la Balaklava (unitate de combatanți din spațiul grecesc, în subordinea armatei ruse), condus între 1831-1859 de către aromânul Licurg Cacioni, fiul celebrului armatol Lambru Cacioni⁵³. Avem puține informații despre Chendra. Știm că el „plecase în capul unei legiuni sacre ca să ajute ortodoxismul amenințat la Crimeea; a trebuit să îndure multe mizerii, împreună cu câțiva dintre tovarășii săi de arme, care abia scăpaseră cu viață, prin faptul că nu mai sosiseră ajutoarele bănești promise dela Athena, fapt pentru care a contribuit ca să-și dea sufletul printre străini, în depărtata Rusie creștină.”⁵⁴

Mai știm că mulți dintre acești voluntari care s-au dus să lupte în războiul din Crimeea „ar fi rămas în sudul Rusiei și parte s’au colonizat în gub. Cherson și Basarabia.”⁵⁵ Anastase Hâciu ne informează despre mai mulți aromâni care s-au stabilit în Basarabia.

⁵³ Vezi I. Caragiani, I, loc citat, p. 219-224. Cred că este interesant de notat că Lambru Cacioni a primit, pentru meritele sale, rangul de colonel în marina rusă precum și o moșie de la țarina Ecaterina cea Mare. Lambru a numit moșia sa *Livadia*, după numele localității în care se născuse. Membrii familiei Cacioni au vândut ulterior moșia familiei Potocki iar de la aceasta a trecut la familia imperială rusă care a cosntruit acolo Palatul Livadia ce a găzduit în februarie 1945 conferința de la Yalta.

⁵⁴ Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești (1912-1914)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, p. 329. Citatul este dintr-un articol apărut în ziarul *Românul* (Arad) 3/16 iulie 1914. Articolul este semnat de Mitu Dona iar sursa informației despre Chendra este Spiru Balamace, vărul primar al lui Chendra.

⁵⁵ A. Hâciu, loc citat, p. 569. Sursa informației este Epaminonda Balamaci, rudă cu Chendra (tatăl lui Epaminonda era văr primar cu Chendra).

Printre ei îi nominalizează pe frații Gamalet: Mihalachi și Dimitri. Aceștia au fost întâi „administratori la Folești pe urmă moșieri și cerealiști. [...] Acești Gamalet au administrat și moșiile Sf. Munte.”⁵⁶ Știm despre căpitanul Gamalet că era cumnatul lui Spiru Balamaci, că a murit „în răscoală”⁵⁷ după ce-și lăsase tot avutul, a lăsat pe văduvă cu o droaie de copii, dintre care cei doi mai mari [Mihalachi și Dimitri pomeniți mai sus de Hâciu n.m.] au trebuit să plece în Rusia ca să-și câștige existența.”⁵⁸ Căpitanul Tasi Gamalet⁵⁹ este pomenit și de I. Caragiani într-o listă de celnici fărșeroți: „Tasi Gamalet, fost și căpitan în mai multe revoluțiuni.”⁶⁰

⁵⁶ A. Hâciu, loc citat, p. 478.

⁵⁷ Nu este clar din text despre ce răscoală este vorba. Poate fi vorba de revolta de la 1854 sau (mai probabil) de cele ulterioare din 1876, 1879 sau 1880.

⁵⁸ Stoica Lascu, loc citat, p. 329.

⁵⁹ Caragiani ortografiază numele “Gamalet”.

⁶⁰ I. Caragiani, II, loc citat, p. 242.

**Nastasios Valamacis o elino-vlahos,
Nasta Balamace albano-românul**

Tatăl lui Haralambie Balamace era Nasta. Acesta era sexagenar în momentul întâlnirii sale cu Gustav Weigand (septembrie 1889). Iată cum descrie Weigand întâlnirea celor doi: „Am găsit o primire ospitalieră la învățătorul și preotul Haralambi, fiul celnicului Anastas Nikola Bulamace din Pliasa. Sexagenarul Bulamace era un bărbat încă viguros, impozant, care a știut să-mi dea cele mai bune informații despre toată situația armânilor, deoarece a trecut cu turmele sale prin toată țara în toate direcțiile, de la Ohrida până la Missolonghi, de la Marea Adriatică la Egee. A dus câte o luptă sângeroasă cu ciobanii greci pentru locuri de pășunat mai bune, însă cu albanezii a trăit în cea mai bună înțelegere. „Vlach edhe Schkjiip vla” (vlahul și albanezul sunt frați) este valabil și la armâni și la albanezi, de aceea chiar și grecii îi numesc pe armânii Albaniei, mai ales pe fărșeroți, „arvanitovlahi”. De când Tessalia, unde Bulamace își petrecea în mod regulat iarna, a trecut la Grecia, bunăstarea lui s-a diminuat constant. Impozit, vamă și cheltuieli pentru pașaport, toate acestea sunt încasate la graniță și sunt așa de mari, încât oieritul nu mai rentează. Din 10 000 de oi câte avea mai înainte, abia i-au mai rămas 2 000. Acest regres al veniturilor explică și motivul pentru care fiul său a devenit preot, ceea ce la păstorii vlahi este deosebit de rar, iar la fărșeroți nu ar fi trebuit să apară absolut deloc. Ultimii preferă un „căpitan” (căpitan de briganzi) în locul unui preot.”⁶¹ Weigand a redat în volumul al doilea al lucrării sale despre aromâni șase cântece și o poveste pe care le-a auzit de la Anastas. Weigand notează despre Anastas că deși acesta se considera fărșerot, limba vorbită de el nu avea caracteristicile graiului fărșerotesec.

⁶¹ Gustav Weigand, *Armânii. Cercetări etnografice-filologice-istorice asupra poporului așa-numiților macedo-romani sau țințari*. Traducere de Christian Bandu, ediție îngrijită de Mariana Bara. Editura Tracus Arte, București, 2014, p. 109-110.

Bunicul lui Haralambie era deci Nikola, Cola. Acest Cola fusese un personaj important în vremea lui Ali Pașa. Fratele lui Haralambie, Epaminonda Balamace, se mândrea cu bunicul său. El îl invocă în cuvântul său de la Congresul de la Triest (martie 1913): „vă vorbește aci strănepotul lui Coli Balamace, ale cărui acte de eroism se pomenesc și astăzi chiar prin cântecele din Liabăria, Frașari și împrejurimi; ca unui care a jucat un rol preponderent în timpul lui Ali Pașa Tepelin, antemergătorul nostru luptător pentru independența Albaniei.”⁶² Este o declarație care trebuie înțeleasă în context. Epaminonda se adresa unui Congres Albanez și dorea să evidențieze contribuția unor aromâni la poziția independentă a lui Ali Pașa. Epaminonda Balamace uita să menționeze rolul negativ al lui Ali Pașa în distrugerea/ruinarea unor importante localități aromâne. Și mai uita să menționeze ceva: perioada „greacă” din istoria familiei. Dovada cea mai bună este chiar numele Epaminonda⁶³ (de origine grecească).

Iată cum descrie Spiru Balamace traseul vărului său primar, Anastase/Năstase/Nasta: „victima cea mai de plâns era vărul său, Năstase Balamace, neîntrecut în eroism, fapt care a contribuit să fie pomenit nu numai în cântecele fărșeroților, dar în toate baladele și legendele epiroților și albanezilor. Acest om își sacrificase tot avutul pentru ideea creștinismului, alimentând trupele regulate și echipele de revoluționari cu toate cele necesare, spre a rezista în contra islamismului, punându-se de multe ori în fruntea lor spre a-i entuziasma la luptă. Grecia oficială, în cap cu toți comandanții din trecut, îi aduceau elogii că elino-vlahul Anastasie Balamace merită să fie ridicat la rangul de general, față de eroismul ce arătase în toate mișcările revoluționare, mai ales în urma enormelor sacrificii materiale ce făcuse cu întreținerea oamenilor de sub comanda sa. Ziua lichidării socotelilor însă, ajunsese odată cu desnădejdea tuturor românilor care luptaseră în numele crucei, contra semilunei. Cei cari

⁶² Stoica Lascu, loc citat, p. 205.

⁶³ Forma aromână a numelui este Nonda/Noda.

rămăseseră în Grecia au fost cu totul neglijați ba și desconsiderați, că nu făceau parte din nobila rasă helenă; iar nenorociții rămași în Turcia au fost despuiați de tot avutul lor, sub pretext că luaseră parte la revoluția grecească. Este evident că față de această calamitate care căzuse pe capul românilor, răspunderea s-a răsfrânt mai mult asupra celnicilor și șefilor de echipe, cari nu prevăzuseră perfidia și lașitatea conducătorilor efectivi ai Greciei din 1879/1880. [...] acela Nasta Balamace, eroul legendar de odinioară care era pomenit în toate cântecele contemporane, fie de greci, de români sau de albanezi, nu era altul decât pictorul din 1884, care pierzându-și toată averea pentru idealul de odinioară a creștinismului, se retrăsese la Mănăstirea „Sf. Naum” de lângă Ohrida, unde tatăl său lăsase un frumos renume cu ocazia construirii podului de piatră și a mai multor chilii din propriile sale mijloace. Cum la acea epocă se renova mănăstirea, venise un călugăr renumit în pictură – binecunoscut cu membrii familiei Balamace -, care cu o răbdare de fier a putut modela mâna eroului Nasta, ca să mânuească în scurt timp și penelul artistic, tot atfel precum odinioară mânuiase arma și spada pentru un ideal dispărut. Acum, pictorul nostru, fiind dorit de alte orizonturi ca să-și îmbogățească sufletul, după golirea pungii cu fumurile pangrețești de odinioară, s-a dus în România, ca pe de o parte să se perfecționeze în noua carieră pe care o apucase, în societatea vestitului pictor Tătăărăscu⁶⁴ din București, iar pe de altă parte să aducă și lumina cea mai mare pentru dezvoltarea conștiinței naționale la români, cari, deși în Tesalia și Grecia sunt desconsiderați, dar o lume întreagă a glorificat azi geniul și eroismul românilor cu ocazia războiului ruso-româno-turc dela 1877, grație cărei întâmplări, au putut câștiga și grecii Tesalia la 1881, după Congresul de la Berlin.”⁶⁵

⁶⁴ Numele pictorului este, în general, ortografiat Tattarescu.

⁶⁵ Stoica Lascu, loc citat, p. 330. Acest fragment este redarea unei discuții dintre Spiru Balamace și arhiereul Dosoftei Christides al Corcei de către ziaristul Mitu Dona.

Informațiile privind venirea lui Nasta Balamace la București sunt contradictorii. Anastase Hâciu (bazându-se pe cele spuse de Nicuță Balamace, fiul lui Haralambie Balamace, și de Epaminonda Balamace, fratele⁶⁶ lui Haralambie Balamace) spune că Nasta Balamace a venit prin 1864 la București: „Fărșeroții au avut și ei un artist zugrav de icoane în persoana lui Anastasi Zugravul Balamaci care a lucrat în multe biserici. Fiii acestuia, preotul Haralambie și Sotir au fost de asemenea zugravi. [...] Nastasi, retras la o mănăstire din Tesalia, s'a datat picturii bizantine și a lucrat multe biserici, după care – prin 1864 – a venit în Muntenia unde a cunoscut pe pictorul Tătărăscu. De aici, a lucrat în multe biserici din Albania și la catedrala din Corița.”⁶⁷ Este greu de precizat care este data corectă a venirii lui Nasta la București (probabil că aceasta s-a întâmplat după anul 1884). Știm că mai mulți membri ai familiei Balamaci s-au stabilit la București. Astfel, în 1858, Adam Balamaci avea un restaurant pe strada Carol iar Sotir și Epaminonda Balamaci au avut ceva mai târziu un debit de băuturi spirtoase pe strada Teilor⁶⁸.

Știm că Nasta Balamace a pictat portretele regelui Carol I și portretul reginei Elisabeta. A realizat, de asemenea, un tablou cu armatele române trecând Dunărea (este vorba de răboiul din 1877-1878). Toate aceste tablouri au fost ciuruite de gloanțe în ziua fatidică de 23 martie 1914. Singura pictură a lui Nasta care a rămas neatinsă a fost un tablou alegoric cu George Kastrioti Skenderbeg care zboară cu calul său în văzduh, apărându-și patria (pictură realizată în anul 1889). El se află azi la muzeul Skenderbeg din Krujë, Albania. Acest

⁶⁶ A. Hâciu, loc citat, p. 497 spune că: „Epaminonda a fost frate cu Nastasi zugravul”. Credem că Hâciu se înșală. Nasta Balamace era născut în jurul anului 1820 iar Epaminonda, presupusul său frate, a murit după 1936. Este greu de crezut că cei doi erau frați. Dețin informația că Epaminonda și Haralambie erau frați de la Nick Balamaci. Această informație este confirmată și de faptul că Epaminonda, atunci când își scria numele, trecea A. drept inițiala tatălui (de la Anastase).

⁶⁷ A. Hâciu, loc citat, p. 517.

⁶⁸ A. Hâciu, loc citat, p. 497.

tablou a fost dăruit de Nicuță Balamace, fiul lui Haralambie, și de Epaminonda Balamace, fratele lui Haralambie, prințului Wilhelm de Wied (care tocmai ajunsese în Albania după ce fusese numit principe al acestei țări)⁶⁹.

În 1883-1884, perioada în care aromânii doreau să-și deschidă o școală în Corcea, dificultatea cea mai mare era aceea că arhiereul Dosoftei al Corcei „afurisise pe acel proprietar care urma să închirieze casele pentru școala română! Afurisenia, mai ales pentru albanezi, era ceva groaznic și prevestitoare de mari nenorociri în familie. După multe insistențe, zadarnice, ce s-au pus pe lângă câțiva proprietari albanezi și moscopoleni, în cele din urmă a fost determinat pictorul Nasta Balamace ca să-și cedeze casele sale proprii pentru prima școală română din Coritza. Cum nu erau încăperi suficiente, contractează un împrumut pe ipotecă, cu care sumă a construit imediat anexele necesare. Astfel că primul afurisit dintre români de cătră arhiereul grec a fost tot Nasta Balamace, care se ruina materialicește pentru idealul său de odinioară. Ca consecință a acestei afurisenii arhierești a venit și prohibirea preoților și epitropilor de a-și procura icoanele necesare pentru biserici, lucrute de mâna pictorului Balamace, mai ale că de câțiva ani, purtau semnătura de Nasta Balamace *albano-românul*, în loc de Nastasios Valamacis o *elino-vlahos*, după cum era trecut în analele revoluțiilor grecești din trecut.”⁷⁰ Nu avem date privitoare la moartea lui Nasta Balamace.

⁶⁹ Nicola Th. Pipa în revista Frăția din mai/iunie 2015, p. 2, articolul „Figura ș-opera al PapaLambri Balamaci” spune că Nicuță ar fi dăruit tabloul principelui de Wied chiar în martie 1914, atunci când se dusese să-i prezinte omagiile sale. Din acest motiv, Nicuță nu a fost la Corcea în momentul în care tatăl și unchiul său au fost omorâți. Credem totuși că Pipa se înșeală în ceea ce privește momentul în care Nicuță i-a dăruit tabloul principelui. Am folosit drept sursă pentru informația că tabloul a fost dăruit după moartea lui Haralambie, articolul „În Albania nouă V” din ziarul Românul din 26 aprilie/9mai 1914, p. 4-6. Articolul este semnat de Mitu Dona, care este un pseudonim al lui Epaminonda Balamace.

⁷⁰ Stoica Lascu, loc citat, p. 331.

Revoltele din anii 1876-1880

În anul 1876, Leonida Hagi-Bira, un tânăr de 22 de ani din Samarina, pornește o revoltă⁷¹ împotriva turcilor. Leonida a strâns în jurul său o ceată de aproximativ 200 de rebeli. În cele ce urmează vom reda relatarea evenimentelor din acea perioadă cu cuvintele lui Ioan Caragiani: „Comitetele revoluționare dela Atena, auzind de izbândeile militare ale lui Leonida, începură a se pune în corespondență cu el, făcându-l să înțeleagă că în curând are să se provoace o revoluțiune din partea guvernului grecesc în provinciile turcești, și-l îndeamnă să continue până la un moment, care nu era să întârzie, și-i trimiteau și diferite ajutoare în bani și în arme și munițiuni de războiu, și-l întrețineau în ideea unei revoluțiuni. Cei dela Atena reușiră pe lângă primul ministru de atunci al Greciei, Cumunduros⁷², să-i trimeată și o decorație și să-i dea un grad militar. Nu trecu mult și la 1878 se făcură în provinciile turcești mai multe răscoale parțiale, în unele din cari luăra parte și unii din Români, ademeniți de alții, căroră comitetele revoluționare din Atena le spuneau *să înceapă* și îndată vor fi ajutați de oștirile regatului Greciei, lăsându-i să înțeleagă că Grecia va declara războiu Turciei, mai cu seamă că pe atunci aceasta din urmă era în războiu cu Rușii și cu Românii din România. Leonida Hagi-Bira atunci cu trupele sale luă lucrul în serios și avu mai multe lupte sângeroase cu turcii mult mai numeroși, în cari le aduse mari pierderi, dar și el pierdu mulți din ai săi. Exemplul lui Leonida și al multor Români dela Pind îl imită și locuitorii a 12 sate de Fărșeroți din Albania, cari, scoborându-se din munții lor iernau cu turmele și cu familiile, sub conducerea unui șef foarte bogat în turme, numit Nașiu Pina. La 1878 puțin înainte de

⁷¹ Revolta a pornit de la faptul că o moșie din Tesalia a familiei Hagi-Bira a fost luată cu forță de un albanez.

⁷² Alexandros Koumoundouros (1817-1883) a fost de 10 ori prim ministru al Greciei. În ultimul său mandat de prim-ministru, Grecia a incorporat Tesalia și Arta.

Paști debarcară din insula Corfu pe țărmul Albaniei de jos vreo două mii de revoluționari greci, cari fură atacați de Turci și cari erau cât pe ce să fie toți măcelăriți de Turci, dacă nu interveneau Fărșeroți din triburile lui Nașiu Pina⁷³ și nu atrăgeau oștirile turcești spre ei, ca să dea timp celor ieșiți din Corfu să-și caute scăparea prin fugă, câți putură să fugă la corăbii, cari așteptau la mal, căci cea mai mare parte fură prinși și duși la Ianina. Atunci intrară în joc ciobanii din cele 12 Cătune ale lui Nașiu Pina, cari, cu toate că erau lipsiți de toate cele necesare pentru războiul, ținură mai multe săptămâni luptele cu Turcii, reamintind frumoasele timpuri ale războaielor Suliților. În luptele lor a trebuit să-și părăsească turmele, cari deveniră pradă Turcilor, precum și cătunele lor, cari toate fură arse. Atunci mai mulți bei albanezi, cari-i cunoșteau, văzând lupta inegală, înteveniră pe lângă ei să se lase de a mai continua și să facă act de supunere, promițându-le cu jurămintele respectarea vieții și a onoarei. Ei însă nu vrură să se supună și să predea armele, ci părăsiți de bandele revoluționare din Corfu și neavând încotro, cerură să li se permită a-și îngropa morții, bărbați și femei, și să-și păstreze armele, și astfel să se expatrieze în insula Corfu, ceea ce li se acordă de comandantul oștirilor turcești, și astfel aceste triburi cu familiile lor, după ce se ruinară de giaba, trecură în insula Corfu, unde cel ce scrie aceste rânduri, trecând pe acolo la 1880, avu ocaziunea să cunoască mai multe căpetenii dintre ei și să afle cele ce scrie aici foarte pe scurt, căci vorbește aiurea pe larg. Mulți dintre Fărșeroții trecuți la Corfu, mai cu seamă femeile și copiii, neobișnuiți verile cu clima din câmpii, pe de altă parte suferind de mizerie și de igrasie, căci li se dădură ca locuințe la un loc pentru toți niște pivnițe umede din fortărețele de acolo, pieriră, iar ceilalți din gospodari ce erau ajunseră într'o stare de plâns, regretând imprudența șefului lor Nașiu-Pina și nebunia lor de-a-l asculta și a se revolta fără a avea mai nimica pregătit pentru o astfel de întreprindere

⁷³ Nașiu Cuciu-Bina sau Pina, în Epir; s'a mutat dela 1878-80 la Xeromero cu toate triburile sale și de acolo la Armiro în Tesalia. Notă a lui I. Caragiani, II, loc citat, p. 243.

periculoasă. Acolo cel ce scrie aceste rânduri, avu ocaziune să constate frumusețea bărbătească a Fărșeroților și costumele lor țărănești de o eleganță rară, cari atrăgeau atențiunea locuitorilor dela Corfu pentru raritatea lor, căci acel costum este particular Fărșeroatelor și Suliatelor istorice.

Să ne întoarcem la Leonida Hagi-Bira. Neizbutind la nimica revoltele provocate de guvernul grecesc, care promitea că era să declare războiul Turciei, mulți din șefii revoluționari se expatriară, iar Leonida, vrând să intre cu banda sa în Grecia, primi avis că intrarea cu banda sau bandele armate, îi este interzisă și că nesupunându-se va fi tratat ca un inamic al Statului sau ca tâlhar⁷⁴. Decorația și diploma de gradul militar acordate de Ministrul de Externe și de Război n'avură nicio putere de a-i înlesni intrarea cu statul grecesc cu camarazii săi de arme. Deci, casă nu-și părăsească pe ostașii săi, se decise să ducă viața vechilor armatoli rebeli, ceea ce ținu aproape doi ani, dela 1878-1880 în August.⁷⁵ Leonida Hagi-Bira a fost ucis în 1880 după ce fusese în prealabil rănit de doi albanezi care se înrolaseră în ceata sa.

Ioan Caragiani omite să prezinte în cartea sa contribuția celor doi veri primari ai săi, Petre și Pavel Badralexi, la evenimentele din 1878. Unul dintre motive era probabil acela de a-și proteja rudele. Pe de altă parte, însă, Petre și Pavel Badralexi și-au păstrat toată viața atașamentul pentru cauza elenă, acesta fiind probabil un prilej de jenă pentru Ioan Caragiani. „Însușindu-și aspirațiile și idealurile tineretului grecesc al vremii, cei doi veri [Petre și Pavel Badralexi] au participat activ, conspirând împreună cu episcopul Nikolaos de Kitros, la organizarea revoltei antiotomane din Macedonia, din 1878, al cărei

⁷⁴ „Intră numai el cu câțiva alți șefi revoluționari, între cari și unu Cole Ghiză Cordista și li se făcură primiri splendide pe unde trecură, dar, sosiți la Atena, fură invitați să depună armele la poliție. Ei, mai cu seamă Cordista, refuzară a depune armele și cerură să li se permit să vină în Grecia și trupele lor, ceea ce li se refuză, și astfel plecară de acolo în Turcia.” Nota lui Ioan Caragiani, II, loc citat, p. 269.

⁷⁵ Ioan Caragiani, II, loc citat, p. 268-269.

obiectiv era alipirea Macedoniei la regatul elen. Ei i-au mobilizat și condus în această revoltă pe aromânii din regiunea Veriei și nu au ezitat să-și vândă propriile turme de oi și capre pentru achiziționarea de armament. Revolta a fost înăbușită de turci, iar cei doi au fost nevoiți să se autoexileze, împreună cu alți fruntași aromâni, la Atena, pentru mulți ani. [...] Fratele lui Petre Badralexi, Dumitru Badralexi fusese inclus de arhimandritul athonit Averchie și de Prof. Ioan Caragiani, rudele sale, în grupul de adolescenți care au fost trimiși la București, spre a fi formați acolo ca institutori pentru viitoarele școli românești din Imperiul otoman, în cadrul Institutului macedoromânesc înființat la mănăstirea Sfinții Apostoli. Dumitru Badralexi a întemeiat prima școală românească din comuna Selia. În aceste împrejurări, grațierea lui Petre Badralexi și revenirea lui din exilul atenian au fost obținute în urma intervenției autorităților consulare românești pe lângă cele otomane. Petre Badralexi este reprezentantul tipic al acelei categorii de aromâni care, conștienți de identitatea lor etnică și dornici să și-o păstreze și cultive, nu au fost mai puțin, în pofida părerii contrare general răspândite, zelatori înflăcărați ai idealurilor politice de independență și unitate ale națiunii elene, pentru care a militat cu lealitate și devotament.”⁷⁶

Gustav Weigand ne relatează întâlnirea sa (martie 1890) cu Yeoryi Tsami, un aromân originar din Vlaho-Livadia, care deținea un hotel în Larisa. Acesta fusese implicat în revoltele anti-turcești din 1878. Iată ce spunea Weigand despre conversația sa cu Tsami: „Mi-a povestit că fusese un conducător al răscoalei din anul 1878, când primise de la statul grec bani pentru înarmarea și întreținerea oamenilor, și în special dispoziția să producă o agitație puternică și neliniște pe teritoriul turcesc. S-a întâmplat din păcate prea des că indivizi grosolani s-au metamorfozat în tâlhari și în loc să-și

⁷⁶ Anca Tanașoca, Nicolae Șerban Tanașoca, *Unitate romanică și diversitate balcanică*, Editura Fundației Pro, București 2004, p. 174. Textul face parte din capitolul „Așezarea aromânilor în regiunea Veriei. Un izvor inedit: cronica lui Petre Badralexi”, p. 173-181.

folosească puterea numai împotriva soldaților turci, o utilizează chiar și împotriva creștinilor. Tsami revenise în Larissa după ce tot avutul său din locul de baștină îi fusese confiscat de turci și nu se plânsese amarnic, nici nu emisese pretenții față de guvernul grec pentru a fi răsplătit, corespunzător serviciilor sale, pentru ceea ce pierduse în lupte. Dar a reușit să se ridice repede prin energie și inteligență.⁷⁷

⁷⁷ G. Weigand, loc citat, p. 203-204.

Cole Ghiză Cordista

„Intră numai el [Leonida Hagi-Bira n.m.] cu câțiva alți șefi revoluționari, între cari și unu Cole Ghiză Cordista și li se făcură primiri splendide pe unde trecură, dar, sosiți la Atena, fură invitați să depună armele la poliție. Ei, mai cu seamă Cordista, refuzară a depune armele și cerură să li se permită să vină în Grecia și trupele lor, ceea ce li se refuză, și astfel plecară de acolo în Turcia.”⁷⁸

Cole Ghiză era de loc din Pleasa de Sus. Asemănător lui Leonida Hagi-Bira, Ghiză a avut o motivație personală atunci când a început acțiunea sa. Răzbunării și brigandajului i s-a adăugat ulterior și o motivație politică (lupta împotriva turcilor). Voi urma aici firul poveștii lui Coli Ghiză, spusă de Nicolae Colimitra⁷⁹ (cărvănar născut în 1901, Pleasa de Sus). Fratele lui Coli Ghiza, Chita, era cășar la stâna (numită *Stanichenghi*) celnicului Chita Colimitra (din Pleasa), stână aflată pe muntele Zvezda (din munții Seți/Seci). O bandă de 20 de turci/albanezi⁸⁰ condusă de Căpitanul Maliu a venit să jefuiască stâna iar fratele lui Coli Ghiză (care se afla singur la stână în acel moment) a murit în încăierarea armată de două ore ce a urmat. Acest eveniment a avut loc în 1877. Coli Ghiză plecase din Pleasa și se stabilise în Armiro. Auzind știrea uciderii fratelui său, Coli Ghiză a venit în 1878 în munții Seți, cu o ceată de 20 de tineri, pentru a răzbuna moartea fratelui său. Toată vara lui 1878 Coli Ghiză a cutreierat munții Seți, băgând groaza în albanezi. La sfârșitul lui septembrie 1878 află că Maliu cu ceata lui se găseau în munții Zămărdeși și Custineți. Căpitanul Maliu a murit la o lună de zile după

⁷⁸ Ioan Caragiani, II, loc citat, p. 269.

⁷⁹ Folosesc aici manuscrisul lui Nicolae Colimitra „Istoria românilor Fărșiroți din Frașaria Veche, județul Coloșia, Albania”, redactat de către acesta în anul 1980, București. Manuscrisul se află în posesia mea.

⁸⁰ Autorul manuscrisului îi numește de multe ori „turci” pe albanezii din zona Corcei. Alteori îi numește „albanezi turci”, înțelegând prin aceasta albanezi de religie mahomedană.

confruntarea cu banda lui Coli Ghiză, din cauza unei răni la picior căpătată în urma luptei. Memoria populară reține acest eveniment trecându-l în categoria vendetei („Coli Ghiza ș’caftă sândzili”), fără a-i da nicio conotație politică (de eliberare de sub turci sau în conexiune cu revoltele din 1878 inițiate de greci în Turcia):

*Aveam doi, trei meși ți-aștiptam Vasili,
O bura! Ficiori arăchiț martiñli!*⁸¹.

*Ndzeană Zămărdeș Mallio avea limeri*⁸².
*Bea ș’cănta dușmanu că-aștipta ascheri!*⁸³

*Scului hăbarea când iara ma ghini,
Hai Malio s’fudzim, Coli Ghiză vîni!*

*Dzățeam că-i ascheri ma elli sănt rămăñi.
Iasti Coli Ghiza cu trei suti gioñi!*

*Pala a-lui di asimi ș’cheptu cu șingiri
O bura! Giuname, arăchiț martiñli.*

*Treambură dușmañilli tăș ca frăndzăli,
Vîni Coli Ghiza ș’caftă sândzili!*

*Sândzili di frati di Malio virsat,
Pit păduri aură s’hibă răzbunat!*

*Tu dzănuclliu-ndrept Malio lu-agudiră
Scoal’ Malio s-fudzim că n’aplucusiră.*

⁸¹ Tip de pușcă.

⁸² Ascunzătoare.

⁸³ Armată.

*Greaști Vasili Jurcu cu boața hăpsană:
O bura! Ficiori, su-l băgăm tu mână.*

*Greaști ș' Coli Ghiza cu boața acățată:
Va-l adar sărămi, săndzili nu-s lliartă!*⁸⁴

⁸⁴ Gogu Padioti, loc citat, p. 59. În cartea lui Padioti există trei variante ale acestui cântec (paginile 59-62). Cea de a doua variantă nu mai menționează incidentul cu fratele omorât al lui Coli Ghiză și nici aspectul de răzbunare. Motivația lui Coli Ghiză apare acum ca fiind alta: „elli eara rămăni, eara Coli Ghiză caftă pi pângăni.” Padioti ține să menționeze despre această a doua variantă că „aistu easti cânticu al Coli Ghiză și Vasili Jurcu, doi rămăni curaț ți si-alumtară contra turților. Malio era Turcu.” Cea de a treia variantă a cântecului pune în evidență ambele motivații, răzbunarea și lupta contra păgânilor. Este fascinantă această valorizare diferită a acțiunii lui Coli Ghiză în funcție de perspectiva celui care a compus cântecul. Am optat aici pentru varianta de cântec popular care corespunde povestirii lui Nicolae Colimitra.

Planul albano-aromân al statului român

Statul român a început implicarea sa efectivă în problema aromână odată cu deschiderea în 1864 a primei școli⁸⁵ românești pentru aromânii din Turcia. Acesta a fost începutul creării unei importante rețele de școli și biserici românești pentru aromânii din Turcia. În anul 1865, statul român a creat la inițiativa arhimandritului Averchie (1806 - post 1875) Institutul macedoromân de la Mănăstirea Sfinții Apostoli din București. Scopul acestui Institut era de a educa tineri aromâni pentru scopul de a fi apoi profesori la școlile românești ce urmau să fie deschise pentru aromâni în Turcia Europeană. Cele mai importante figuri ale mișcării românzante din lumea aromână au fost Apostol Margarit (1832-1903) și Ioan Caragiani (1840-1921).

După războiul ruso-româno-turc (1877-1878), condițiile de pace au fost stabilite prin Tratatul de la San Stefano (3 martie 1878) și Congresul de la Berlin (13 iunie-13 iulie 1878). Speriați de includerea multor teritorii locuite de ei în alte state, albanezii s-au organizat în Liga de la Prizren (10 iunie 1878 oficial; în fapt din ianuarie 1877). Principala figură a Ligii de la Prizren a fost Abdyl Bey Frashëri (1839-1892). Ceilalți frați Frashëri, Naim (1846-1900) și Sami (1850-1904), sunt deasemenea figuri proeminente ale lumii albaneze. Frații Frashëri aveau probabil ascendență aromână. Burileanu (1906) și Hâciu (1936) dau drept sigură originea aromână a celor trei frați. Perspectiva anexării unor teritorii turcești la Grecia i-a împins pe aromânii atașați curentului românesc să se organizeze de asemenea și să reacționeze. „Iată de ce, încă din anul 1878, Apostol Margarit înaintase Congresului de la Berlin, prin intermediul lui Gheorghe Chițu, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice [...], un memoriu redactat în numele aromânilor din Epir, Thessalia și Macedonia, prin care se cerea ca aceste provincii istorice, locuite în mase compacte de ei, să nu fie anexate regatului elen. Demersul a fost sprijinit de statul

⁸⁵ La Târnova. Cel care a deschis această școală a fost Dimitrie Athanasescu (1836-1907).

român, regele Carol I însuși interesându-se îndeaproape de întreaga chestiune. Apostol Margarit urma să meargă personal, însoțit și de un alt aromân, la Berlin, pentru a remite Congresului Memoriul, dar guvernul român s-a împotrivit pentru a nu complica mersul tratativelor ce priveau, în primul rând, însăși independența și integritatea teritorială a României. Memoriul a fost însă trimis, iar Margarit îl transmite și lui Ioan Caragiani. La 13 iulie 1878, Margarit îi comunica lui Ioan Caragiani că Mihail Kogălniceanu, ministrul afacerilor străine [...], cu care a avut o întrevedere, i-a relatat că turcii sprijină cererile aromânilor și că el însuși îl va recomanda, în aceste condiții, marelui vizir Savfet Pașa, ca purtător de cuvânt al aromânilor.”⁸⁶

Înțelegând că pozițiile albanezilor și aromânilor sunt utile propriei lor politici, turcii vor încuraja aceste două elemente. Astfel, la 12 septembrie 1878, marele vizir Savfet Pașa emite decretul⁸⁷ prin care li se permitea aromânilor „libera exercitare a cultului și învățământului în limba națională”. În 1878, statul român a creat Inspectoratul General al Școalelor Românești din Balcani a cărei direcție a fost încredințată lui Apostol Margarit între anii 1878-1902. Analiza apropierei dintre aromâni și albanezi a fost făcută recent (2014)⁸⁸ de Nicolae-Șerban Tanașoca, folosind corespondența dintre Apostol Margarit, Ioan Caragiani și Ion Ghica. Vom urmări în cele ce urmează analiza lui N. Ș. Tanașoca: „Primii pași în direcția apropierei de albanezi au fost făcuți, cu știința și sprijinul discret, dar ferm, al statului român, de aromânii cu sentimente naționale românești. În vara anului 1880, Ioan D. Caragiani și Apostol Margarit au întreprins

⁸⁶ Nicolae-Șerban Tanașoca, „România, aromânii și Liga albaneză de la Prizren în lumina corespondenței lui Ioan D. Caragiani cu Ion Ghica și Apostol Margarit”, în *Al doilea război balcanic (1913)*, Editura Militară, București, 2014, p. 40-73. Citatul folosit aici este la p. 53-54.

⁸⁷ Pentru textul decretului vezi documentul nr. 53, p. 159, din *Românii de la Sud de Dunăre*, Arhivele Naționale ale României, București, 1997, carte coordonată de Stelian Brezeanu și Gheorghe Zbucăa.

⁸⁸ Vezi Nicolae-Șerban Tanașoca, loc citat, p. 40-73.

o îndelungată și primejdioasă călătorie în ținuturile locuite de aromâni din Macedonia, Thessalia și Epir. Ei au avut de înfruntat aici suspiciunile autorităților otomane, incitate insidios, prin delațiuni, de arhieriei greci, zelatori ai elenismului și hotărât potrivnici oricărei încercări de afirmare din partea aromânilor a identității lor etnice românești. Ioan D. Caragiani și Apostol Margarit s-au întâlnit, în august 1880, la Constantinopol și la Ianina, cu fruntași ai Ligii albaneze cu care s-au înțeles în privința constituirii unei alianțe împotriva anexării Epirului și Thessaliei la Grecia. În concepția liderilor aromâni, alianța albano-aromână trebuia să organizeze rezistența armată comună față de intrarea armatei grecești în amintitele provincii locuite masiv de albanezi și aromâni. Mai mult însă decât atât: Ioan D. Caragiani și Apostol Margarit au încercat să declanșeze formarea, pe cale democratică, a unei reprezentanțe permanente a aromânilor care să le apere toate drepturile și interesele naționale și nu numai să le exprime opoziția față de anexarea teritoriilor locuite de ei la Grecia. Această reprezentanță urma să fie alcătuită din zece membri aleși de toate comunele românești, pe bază de tabele cu semnături autografe legalizate. În acest scop, Ioan D. Caragiani a întocmit o listă a celor 70 de comune românești din provinciile aflate în discuție pe care a trimis-o și lui Ion Ghica. Ulterior, cele 70 de localități ar fi urmat să formeze o regiune autonomă românească, probabil un vilayet cu centrul la Aminciu-Mețovo. La rândul lui, Apostol Margarit a obținut din partea pașalei din Ianina sprijinul pentru constituirea unei *delegațiuni* – pașa nu a acceptat termenul de *reprezentanțe* – care să exprime în chip legitim și să apere interesele aromânilor. Ideea alianței albano-române a fost bine primită, potrivit lui Ioan D. Caragiani, de aromâni, care au renunțat la vechiul lor atașament față de Marea Idee panelenică și care au ajuns chiar să se gândească la eventualitatea creării unui principat albano-aromân. Opinia publică otomană se arătase favorabilă revendicărilor formulate în numele aromânilor, la fel majoritatea ambasadurilor întruniți în conferință la Constantinopol, cu excepția ambasadurului rus Novicov. Ocrotită până la un punct și de

Imperiul Otoman însuși, care inițial se arătase dispus să furnizeze echipament militar și sprijin logistic albanezilor și aromânilor, alianța a pierdut însă șansele la sprijin din această direcție după ce turcii au fost informați că elementele radicale⁸⁹ din Ligă preconizează revolta armată împotriva Imperiului Otoman însuși în scopul constituirii unui stat național albanez de sine stătător și nu doar a unui cuprinzător vilayet albanez, relativ autonom, în cadrul acestui Imperiu. Bine informați despre tratativele albano-aromâne, turcii au început să se teamă atunci și de eventuala participare a aromânilor la revolta antiotomană și au șovăit să le furnizeze și acestora armament în vederea rezistenței antigrecești, așa cum păreau dispuși să facă anterior. Arestarea șefilor Ligii albaneze a pus capăt, pentru o perioadă de timp, atât Ligii de la Prizren, cât și alianței politico-militare româno-albaneze, nu însă și sprijinului acordat de români albanezilor în vederea constituirii unui stat național modern și a unei culturi în limba națională.”⁹⁰

Avem o confirmare a acestor informații la 30 de ani după aceste întâmplări. La Congresul de la Triest din martie 1913, doctorul aromân T. Șunda⁹¹ amintește că momentul de început al apropierii dintre aromâni și albanezi este legat de persoanele fraților Frashëri și de Apostol Margarit: „Am vrea să știm un lucru, dacă e să mergem mână în mână: oare naționalitatea albaneză recunoaște de drept în Albania naționalitatea aromână neolatină, ce dorim s’o salvăgardăm? Iată ce cerem acestui congres și-l rugăm să se pronunțe asupra acestui

⁸⁹ Știm din Burileanu, loc citat p. 219, numele unor aromâni care au luptat în revolta aceasta a albanezilor contra statului turcesc: „Unii Români din regiunea până acum cercetată, au luat parte ca organizatori ai revoluțiunii albaneze de acum 20 de ani, es. Ciuci Viula care actualmente e medic oculist la Corfu, Pihion din Ochrida și Terca din Durațiu fuseseră exilați ca unii ce luaseră parte la organizarea acestei revoluții.

⁹⁰ Tanașoca, loc citat (2014), p. 57-63.

⁹¹ Originar din Crușova. T Șunda (ortografiat în general Shunda) era vicepreședintele Ligii Ortodoxe Albaneze și directorul-proprietar al revistei „Viața albano-română”.

punct. Găsim de cuviință că e bine să se țină seamă de principiile mântuitoare ce au călăuzit pe înaintașii noștri asupra acestui punct. Acești înaintași sunt de așa mare preț, încât nu li se poate contesta nici meritele lor de mari patrioți, nici înalta lor competență și nici vederile lor largi. Dorim să cităm pe marii patrioți *Naim* și *Sami Frashari*, cari sunt tot pe atâta măsură apostolii naționalității albaneze ca și ai naționalității aromâne. Aducem aici omagii pioase de recunoștință eternă spiritului lor tutelar, căci în colabotrare cu marele nostru *Apostol Mărgărit* au jucat un rol hotărâtor la autorizarea deschiderii de școli românești în Turcia Europeană. Cu toții într'acelaș gând, ei au preconizat ca testament politic alianța albano-română.”

Haralambie Balamace la tinerețe

Nu știm mai nimic despre copilăria lui Haralambie Balamace. Nu știm nici măcar când s-a născut. Pe piatra de la mormântul său din Corcea apare 1863 ca fiind anul nașterii. Pe de altă parte, în foaia de stat personal, data nașterii apare ca fiind 15 august 1850. Singurele lucruri pe care le știm despre tinerețea lui Haralambie Balamace sunt că a absolvit Gimnaziul grecesc din Corcea și că fost hirotonit preot de către Dosoftei Christides, arhiereul din Corcea. Acesta „îi făcuse [lui Haralambie n.m.] o splendidă situație materială prin numirea lui ca profesor la liceul grecesc [din Corcea n.m.], pe lângă o bogată parohie ce îi dăduse.”⁹² Mai știm că Haralambie Balamace și-a însoțit unchiul, Spiru Balamace (vărul primar al tatălui său), în delegația care s-a dus la Constantinopol, în 1881, pentru a protesta împotriva trecerii Tesaliei de la Turcia la Grecia⁹³. Anul 1881 este și anul în care Haralambie Balamace părăsește Corcea pentru a veni în România. Este frustrant că nu am putut găsi nicio informație despre Haralambie Balamace care să vorbească de viața sa înainte de anul 1881. Tot ceea ce putem deduce este legat de viața tatălui său pe care am încercat să o schițăm anterior.

⁹² Stoica Lascu, loc citat, p. 330. Menționăm că informațiile de aici sunt atribuite de gazetarul Mitu Dona lui Spiru Balamace, unchiul lui Haralambie.

⁹³ Informație din Nick Balamaci, „The Vlachs in Albania, A Travel Memoir and Oral History”, The Newsletter, volume VII, Issue 1&2, August 1993. Textul a fost publicat și în Nick Balamaci, *Born to Assimilate? Thoughts about the Vlachs*, București, 2014, p. 198-234. Informația citată este la pagina 222. Sursa probabilă a acestei informații este Marioara Balamace, nepoata lui Haralambie, vară de gradul al III-lea cu Nick Balamaci.

Delegația la Constantinopol, 1881

Am vorbit ceva mai sus despre planul lui Margarit și Caragiani de a se alege zece reprezentanți ai aromânilor, „care să le apere toate drepturile și interesele naționale”. „În vederea acoperirii cheltuielilor inerente organizării alegerii reprezentanților și desfășurării demersurilor diplomatice, Ioan D. Caragiani și Apostol Margarit aveau nevoie de fonduri bănești. Ei au refuzat însă sprijinul pecuniar oferit atât de autoritățile otomane, cât și de Liga albaneză, dorind să-și păstreze întreaga libertate de acțiune. Au cerut și au beneficiat în schimb – nu foarte ușor – de subvenții din partea statului român, pe care le doreau însă disimulate, astfel ca România să nu pară a fi implicată direct în evenimentele balcanice. Ioan D. Caragiani a propus la un moment dat să fie alocat cauzei albano-aromâne, printr-un ordin *ad hoc* al regelui Carol I, un fond dedus tacit din bugetul școlilor române din Imperiul Otoman.”⁹⁴ Până la urmă vor fi aleși șase reprezentanți în loc de zece. Ei vor primi în data de 25

⁹⁴ Tanașoca (2014), loc citat, p. 65-66. Este dat și un fragment dintr-o scrisoare a lui Caragiani către Ion Ghica din 6 iunie 1881 (adică în ajunul depunerii memoriului aromânilor către ambasadorii din Constantinopol): „Eu aș fi de idee ca din suma de 190 de mii de franci ce este disponibilă estan pentru școli și biserici, jumătate să se întrebuițeze pentru organizarea rezistenței, căci aceasta este urgent acuma, a scăpa pe români și pe urmă a face filozofi cu restul banilor, prin școli și biserici.” (nota 34, p. 66) Într-o altă scrisoare a lui Caragiani către Ghica (25 decembrie 1880) se spune: „Albanezii membri ai Ligei de la Ianina simțindu-ne că nu dispunem de bani ne-au spus într-o zi că, dacă n-avem bani, pot să cheltuiască ei cu trimiterea deputațiunii la Constantinopoli, dar am refuzat, spunându-le că românii ar găsi ei 200 de lire pentru o afacere așa de important; n-am vrut noi să ne punem de la început sub tutela lor; ci să tratăm pe picior de egalitate [...] crezând că avem spate la București.” (nota 33, p. 65)

martie 1881⁹⁵, un mandat de reprezentare din partea a 2000 de semnatori.

Cei șase delegați erau: G. Magiari, Ghiți Papahagi⁹⁶, Miha Papageorge⁹⁷, Vasili Hagisteriu, Spiru Balamace⁹⁸, Dina Gargale. În mandatul de împuternicire se precizează că cei șase „sunt aleși și delegați ca reprezentanți plenipotențieri ai întregului popor valah⁹⁹ al susziselor¹⁰⁰ provincii ale Turciei, pentru a merge în această calitate la Constantinopol cu misiunea de a apăra, pe cale legală, drepturile și interesele legitime de rasă și de orice altă natură ale poporului valah, cu scopul ca să nu fie lezate integritatea individualității acestui popor ca și interesele sale materiale și morale, de care se bucură de atâtea secole sub egida Imperiului Otoman, fie printr-o mutilare care pare că o va suferi prin anexarea la Grecia a unei părți destul de importante a

⁹⁵ Stil vechi (deci 6 aprilie, stil nou). A se observa data aleasă: ziua Bunei Vestiri. Aceasta ar fi fost vestea cea bună: alegerea reprezentanților poporului aromân.

⁹⁶ Ioan Caragiani menționează în lucrarea sa (II, loc citat, p. 253, nota 2) că l-a trimis pe Ghiți Teja Papahagi să întocmească o listă de aromâni din zonele locuite de fărșeroți. Papahagi a alcătuit o listă de 481 de persoane (care probabil au semnat pentru mandatul de împuternicire al lui Papahagi). Caragiani menționează că Ghiți Papahagi „temându-se să nu deștepte vreo bănuială din partea autorităților turcești că urmărește vreun scop politic, n'a putut să-mi aducă liste complete.”

⁹⁷ Acesta este menționat într-o scrisoare a lui Margarit către Caragiani din 16 iunie 1881: „Miha Papa Gheorghe promite a strange 2 000 de iscălituri de români șefi de familii și de 20 de preoți care cu bucurie mare se declară că se leapădă de supremația Patriarhiei Fanarului și recunosc supremația Papei.” Tanașoca (2014), loc citat, p. 69.

⁹⁸ Numele lui Spiru apare trecut greșit în mandatul de reprezentare: T. Balamatchi. Curios, și în textul Memorandumului trimis ambasadorilor de la Constantinopol, numele lui Spiru apare din nou scris eronat: J. Balamatchi.

⁹⁹ Textul mandatului este redactat în limba franceză. Am preferat să menținem aici forma „valah” (Valaque) din text, folosită pentru a-l denumi pe aromâni.

¹⁰⁰ Epir, Tesalia și Macedonia.

ținuturilor pe care le locuiește, și care îi aparțin incontestabil, fie printr-o împărțire arbitrară și prin încorporarea la poporul și statul grec pe de o parte, și la Bulgaria, în mod necesar mai târziu, pe de altă parte. Suszișii delegați ai poporului valah au fost înzestrați cu depline puteri în acest scop și pot acționa cum vor crede de cuviință și cum li se va părea necesar, în vederea susținerii și apărării prin orice mijloace, de care pot și trebuie să se folosească o delegație plenipotențiară, a drepturilor și intereselor legitime ale acestui popor în fața guvernului imperial și a Augustului Suveran, Sultanul, ca și în fața ambasadelor Marilor Puteri, și pentru a face ca în cazul lor să prevaleze justiția și dreptatea în raport cu drepturile și interesele de rasă ale poporului valah, a cărei limbă, naționalitate, individualitate ca popor distinct și chiar existența sa națională în Peninsula Balcanică nu vor fi nici salvate, nici conservate, decât sub egida suveranității Majestății Sale Sultanul.”¹⁰¹

În ziua de 8 iunie 1881, cei șase delegați au înaintat ambasadurilor Marilor Puteri de la Constantinopol un memoriu în care cereau ca Tesalia să nu fie alipită la Grecia. Memoriul, redactat probabil de Apostol Margarit și de abatele Jean-Claude Faveyrial, specifică faptul că în cazul în care Marile Puteri nu vor ține cont de dorințele aromânilor atunci „poporul vlah, disperat, ar fi împins chiar prin sentimentul de conservare spre toate mijloacele posibile spre a-și apăra și a-și salva nu numai un drept sau interes ci însăși existența sa.”¹⁰²

¹⁰¹ Pentru textul integral al mandatului vezi revista „Zborlu a nostru”, nr. 1/2006, p. 6-7. Credem că revista Zborlu a Nostru (editată începând cu 1984 de Vasile Barba) este singurul loc în care s-a tipărit vreodată acest mandat.

¹⁰² Textul în română se poate găsi în Brezeanu, Zbucea, loc citat, documentul nr. 60, p. 166-167. Varianta inițială a memoriului în franceză poate fi găsită în Zborlu a Nostru, nr. 1/2006 p. 3-6. La p. 7-8 se poate găsi o statistică vlahilor din Turcia precum și listă a celor 70 de localități locuite exclusive de aromâni. Această statistică a fost înaintată ambasadurilor împreună cu Memoriul amintit anterior.

Jocurile erau însă deja făcute. Turcia semnase la 24 mai 1881 o înțelegere cu Marile Puteri în ceea ce privește granița greco-turcă. Grecia și Turcia au semnat Convenția de la Constantinopol în data de 2 iulie 1881. Tesalia trecea la Grecia. Aceasta avea să conducă la consecințe importante asupra lumii aromâne. Iar pentru aromânii din Pleasa, 1881 este anul care a însemnat începutul decăderii localității dar este și momentul începutului unei mișcări care va duce la migrații către România și Statele Unite, născându-se astfel o fascinantă nouă lume a *plisoșlor*.

Spiru Balamace

Așa cum am menționat anterior, Haralambie Balamace și-a însoțit unchiul, Spiru Balamace, în delegația la Constantinopol din 8 iunie 1881. Acest eveniment îi va schimba viața și îl va duce pe un drum sfârșit cu o moarte tragică.

Spiru s-a născut în jurul anului 1820¹⁰³. Era fiul celnicului Balamaci, cel care împreună cu celnicii Gacii și Colimitra au condus migrația din Curteș către Pleasa de Sus, probabil în anul 1810. Deși nu era cel mai mare dintre frații săi, Spiru va ajunge celnic după tatăl său. Bătrânul celnic Balamaci ar fi venit din Curteș la Pleasa cu 1 000 de oi, 50 de iepe de prăsilă și 20 de catâri de caravane. Spiru ar fi reușit să ajungă la 5000 de oi, arătându-și priceperea și devenind astfel celnic. Iată cum îl descrie Nicolae Colimitra: „un celnic foarte diplomat, foarte deștept, viclean și șiret prea de cale afară; dar în

schimb foarte lașu după faptele lui.”¹⁰⁴ Vorbele lui Nicolae Colimitra trebuie privite cu circumspecție deoarece Spiru Balamace era în competiție cu celnicul Kita Colimitra (al cărui naș era), bunicul lui Nicolae Colimtra. Spiru era în relații foarte bune cu oficialitățile turcești din Corcea. Momentul 1881 a avut consecințe importante în ceea ce privește așezarea aromânilor. Astfel, „mai toți crescătorii de

¹⁰³ În manuscrisul lui Nicolae Colimitra se spune că Spiru s-a născut în 1810, în localitatea Frașari.

¹⁰⁴ Din manuscrisul citat, p. 65.

vite din comunele: Pleasa, Stropani, Morava, Dișnița, precum și fruntașii comercianți din vechile centre românești, ca: Moscopole, Niculița, Linotopea, Gabrova, Frașari, Nicea, etc... s’au stabilit în orașul Coritza, după evenimentele din 1881, când majoritatea fărșiroșilor din comunele sus citate s’au desfăcut de numeroasele lor turme de oi; neputând suporta taxele ce urma să le plătească la graniță, după anexarea Thesaliei din partea Greciei. Pentru aceste motive, toți crescătorii de vite, cari ernau cu oile în fertilele câmpii ale Thesaliei au protestat în contra anexării acestui ținut pur românesc, de către Elada; în care scop au desemnat ca delegat al lor pe Celnicul Spiru Balamace, care împreună cu fruntașii macedo-românilor: Gh. Magiari, Gh. Papa-Hagi, Hr. Zega, I. Carajani și Hagi-Gogu au făcut toate demersurile necesare spre a zădărnici anexarea, obținând peste 130 000 de semnături [...]. Acestui eveniment nenorocit pentru românism, se datorește mai mult creșterea populației românești la Coritza, întru cât Celnicul Fărșeroșilor, care protestase împreună cu colegii lui, în contra anexării Tesaliei la greci, a fost nevoit să se desfacă de toate turmele de oi precum și caravanele de cai, stabilindu-se pentru totdeauna la Coritza împreună cu toți consătenii săi din Pleasa, cari iernau de obicei în Thesalia. Astfel că prima ruptură se făcuse în Grecia, odată cu protestarea în contra anexării; iar drept răsbunare pentru pagubele suportate, Fărșiroșii din comuna Pleasa, au cerut în anul 1883 prin delegatul lor Spiru Balamace deschiderea de școli românești, atât la Pleasa unde locuiau în timpul verei, precum și la Coritza pentru lunile de iarnă. Cererea li s’a satisfăcut imediat, întru cât a fost transferat dela Perlepe la Pleasa ca institutor-director chiar nepotul delegatului sus-numit, Părintele Haralambie Balamace...”¹⁰⁵ Unchiul și nepotul vor deschide astfel școli românești în Pleasa și la Corcea. Spiru Balamace va muri sărac la sfârșitul anului 1906. Informațiile privind stabilirea sa definitivă în Corcea și întreruperea legăturilor cu Grecia par eronate. Spiru

¹⁰⁵ Comunitatea românească din orașul Coritza, Biblioteca ziarului Peninsula Balcanică, București 1912, p. 10-13.

Balamace, împreună cu alți celnici din Pleasa, par să fi continuat să ierneze la Armiro, în Grecia după 1881. Mai multe ierni¹⁰⁶ foarte dificile în Armiro, între 1885 și 1888, i-au ruinat pe celnicii din Pleasa. Un cântec popular amintește pățania lui Spiru.

*Cânticlu al Spiro Bulamaci*¹⁰⁷

*Aidi, moi, o lele și o bobo
Aidi iară laie dit Almiri
Aidi nă alăsămu becili aco!
Aidi becili și caleșili,
Mușatile ca 'nvestili.
Ah lea beci mavrumati,
Tuti ca feti mușati,
Clopati tuti umflati.
Aidi moi Pleasă-Pleasă, o laie Pleasă,
Ți'ț vini la ună mandată,
Aidi psusiră oili, armasiră țachil'i!
Oili al Spiru Bulamaci!*

O altă dovadă că fărșeroții din Pleasa au continuat să ierneze în Armiro este aceea că, în 1891, 104 de aromâni din Armiro au semnat o petiție pentru deschiderea unei școli românești în Armiro¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Nicolae Colimitra plasează evenimentul fie în 1887, fie între 1885-1888. Constantin Colimitra, fratele lui Nicolae, spune că iarna cea grea din Armiro ar fi fost în 1858 (p. 91 C. Colimitra, loc citat).

¹⁰⁷ Cântec transcris de pe Youtube. A fost postat de Stephanos Tsiaraosis (Picuraru) în ziua de 9 august 2014. Cântă Nachi Sidheri, Gelio Kanatsi și Cola Ghertso.

¹⁰⁸ Victor Papacostea, Mihail Regleanu, *Documentele redeșteptării macedoromâne*, Proiect Avdhela, Biblioteca Culturii Aromâne, Predania, București, 2012, p. 201-203.

În data de 22 septembrie 1906 Mitropolitul Fotie din Corcea este asasinat de o bandă condusă de Çerçiz Topulli. Mai multe persoane au fost închise fiind suspectate că au avut legătură cu moartea lui Fotie. Printre ele și Spiru Balamace, în acel moment președintele Comunității Românești din Coritza. Spiru a fost ținut câteva luni în închisoare. Din această „cauză a și murit imediat ce a fost pus în libertate, după darea ordonanței de neurmărire”¹⁰⁹. Un raport din 27 mai 1914 al consulului român din Bitolia către ministrul¹¹⁰ Afacerilor Străine de la București arată situația foarte grea în care se afla văduva lui Spiru Balamace în acel moment: „Soțul ei, împreună cu defunctul preot H. Balamace, a fost fondatorul mai multor școli din Albania și în vederea acestora i s-a acordat un mic ajutor. Cred că suprimarea acestui slujitor în împrejurările de față, când românii din Corița au dat noi victime din cauza sentimentelor lor naționale, ar fi de natură să aducă descurajare printre dâșii. Suszisa se află în adâncă bătrânețe și e lipsită de mijloace.”¹¹¹

¹⁰⁹ Lascu, loc citat, p. 223. Vezi și nota 317.

¹¹⁰ Emanoil Porumbaru.

¹¹¹ Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică, vol. I, București, 2004, p. 290.

Un duel al cântecelor

Există o replică la cântecul lui Spiru Balamace de mai sus. În trecut, fărșeroții din Pleasa mergeau să ierneze cu oile în câmpia Muzachiei (Albania de astăzi). Acolo au acumulat o avere considerabilă. După ce au schimbat locul de iernat la Armiro în Tesalia (Grecia de astăzi) și după iarna teribilă din Armiro care i-a sărăcit, mulți fărșeroți au început să regrete că au schimbat traseul de migrație vară-iarnă. Mai mult, unii dintre ei au interpretat sărăcirea lor ca un blestem al Muzachiei și au început să-și dorească să se reîntoarcă la iernat în câmpia Muzachiei. Un poet popular, pe care nu-l cunoaștem, a compus un cântec în care fărșeroții erau avertizați să nu se întoarcă în Muzachia, fiindcă vor fi victimele nedreptăților albanezilor și vor fi în pericol de a-și pierde credința. Iată cântecul¹¹² compus pentru a-i convinge pe oameni să nu se lase păcăliți de farmecul Muzachiei:

*O lele și o bobo,
Ti iarna di Armiro!
Ți-alăsai becili-aco!
Becili ș'caleșili
Mușati ca 'nveastili*

*'Nveastă luară di hăbari
Ghegañilli ișeră 'n-cali,
-O lăi Chita peșli aroși
N'anvărtiră pi din ghios.*

*Corbe nu u dă vireaua¹¹³
Că n'arădi Muzăchiaua!*

¹¹² Gogu Padioti, loc citat, p. 51.

¹¹³ Credința.

Venirea lui Haralambie în România

Am văzut anterior că Haralambie și-a însoțit unchiul, Spiru Balamace, la Constantinopol în 1881 și că a trăit toată febra delegației aromâne care a încercat să împiedice alipirea Tesaliei la Grecia. Nu știm ce efect a avut asupra lui Haralambie eșecul misiunii delegației. Știm doar că, imediat după aceasta, a renunțat la buna situație ce o avea (profesor la liceul grecesc din Corcea, preot într-o parohie bogată). Cum s-a întâmplat aceasta? Putem doar să facem presupuneri. Ioan Caragiani a venit la Corcea în 1880, în cadrul misiunii ce i se încredințase de către statul român de a coagula o rezistență împotriva cedării Tesaliei către Grecia. Caragiani a fost primit fastuos la Corcea. Spiru Balamace a organizat un banchet în cinstea lui Caragiani, la care au luat parte peste 80 de fărșeroți. Probabil că prin Ioan Caragiani s-a mijlocit venirea lui Haralambie Balamace în România în 1881. Haralambie a absolvit¹¹⁴ Seminarul de la Curtea de Argeș în iunie 1884. Tot atunci a fost numit de P. S. Aurelian preot al comunității unde funcționează. În anul școlar 1884-1885 a fost institutor la școala românească din Prilep. Din mai 1885 până în octombrie 1885 a fost delegat, în interes de serviciu, la Pleasa unde a fost institutor și director la școala românească pe care a fondat-o.

¹¹⁴ Diploma de absolvire are nr. 236 din 12 iunie 1884 (conform foi de stat personal).

Fondarea de școli

Am văzut ceva mai sus cum s-ar fi fondat școala românească din Corcea. Supărat pentru pierderile economice suferite în urma alipirii Tesaliei la Grecia, Spiru Balamace a decis să se „răsbune” pe greci prin deschiderea unei școli românești în Pleasa. Acest lucru s-ar fi întâmplat în anul 1883-1884¹¹⁵. Credem că școala românească din Pleasa s-a deschis de fapt în 1885. Ne bazăm în această afirmație pe foaia de stat personal a lui Haralambie Balamace, în care este scris că Haralambie a lucrat ca institutor la Prilep din 1884 până la data de 10 mai 1885. Din mai 1885 este detașat „în interes de serviciu” la Pleasa unde rămâne până în octombrie 1885, când va veni la Corcea, unde va deschide școala românească în care va fi institutor și director în același timp. O altă confirmare pentru înființarea școlii românești din Pleasa vine chiar de la Haralambie Balamace. Acesta afirmă că deschiderea școlii românești din Corcea a avut loc în septembrie 1885¹¹⁶.

Iată cum s-ar fi desfășurat evenimentele¹¹⁷: după întoarcerea lui Haralambie din România, Spiru Balamaci a luat decizia de a-i interzice preotului Papa Năstase să mai slujească grecește în biserica din Pleasa. Același lucru l-a făcut și cu institutorul Andrei Nasta de la școala din Pleasa. S-a înființat și o școală pentru adulți (cursuri de seară) în Pleasa în care Papa Năstase și cu Andrei Nasta, împreună cu alți fărșeroți din loncalitate, au învățat limba română (dascăl fiind

¹¹⁵ Nicolae Pipa, loc citat, dă alte date despre fondarea școlilor românești. În ciuda faptului că Pipa a folosit arhiva Haralambie Balamace, datele pe care le indică par neverosimile. Astfel, Pipa afirmă că Haralambie Balamace a înființat școala românească din Pleasa în 1881 și pe cea din Corcea în anul 1883.

¹¹⁶ Comunitatea românească din orașul Coritza, loc citat, p. 33.

¹¹⁷ Conform ziaristului Mitu Dona, care-l indică drept sursă a informației pe Spiru Balamace. Vezi Stoica Lascu, loc citat, p. 328-329). În opinia noastră, Mitu Dona este de fapt Epaminonda Balamace. Vom încerca să demonstrăm acest lucru în această carte.

Haralambie Balamace). La biserica din Pleasa slujeau acum Papa Năstase și cu Haralambie Balamace. Iată cum li s-a adresat Papa Lambru Balamaci credincioșilor din Pleasa atunci când aceștia s-au adunat la biserica Sf. Maria din Pleasa: „S-nu vă yină zori că va s-mutăm di la școală și di la bisearică limba greacă și tu locu a Ței va s-băgăm limba română, pentru că caițido om lipsești s-nveață și si s-ncl'ină tu limba ali dadi, tu limba părintească.”¹¹⁸

În toamna lui 1885, Haralambie Balamace a fondat și școala românească din Corcea. Atunci când am povestit viața lui Nasta Balamace, tatăl lui Haralambie, am relatat și cum s-a înființat școala din Corcea. Vom adăuga aici doar că școala își avea sediul la etajul al doilea al casei Nasta Balamaci ce se afla în cartierul aromân Barci din Corcea (cartie aflat între înălțimile pe care se aflau bisericile Sf. Ilie și Sf. Tanas. În ziua deschiderii școlii, Haralambie Balamaci a ținut un discurs care poate părea curios: „Ti noi Aromăni, ți bănăm tu Turcia Balcanică nu există ună masă compactă ca s-aspirăm ti un ideal politico-teritorial, ma a nauă nu nă arămăni alțiva singur s-vigl'ăm limba a noastă părintească și individualitatea a noastă etnică, pi când di albaneji, care ar istoria a lor singur și sinurili a lor geografic regulat, esti păcat mari ca s-nu să renască sentimentu național a iștui poporu.”¹¹⁹ Aparenta straniețate a textului este aceea că Haralambie pare să se adreseze albanezilor cu mesajul că ei trebuie să aibe un ideal politico-teritorial în timp ce aromânii trebuie să se mulțumească cu a-și cultiva limba și identitatea etnică. Explicația acestui mesaj este aceea că în această școală românească s-au înscris și copii albanezi care aveau rude apropiate ce lucrau în România. De aceea Haralambie Balamace a introdus și studiul limbii albaneze în această școală, fiind primul ce a făcut acest lucru în Turcia. Limba albaneză se studia după abecedare scrise de Iani Vreto și Naim Frashëri, cărți editate la București de Societatea „Drita”. Acesta este unul din motivele pentru care la 12 aprilie 1994, Sali Berisha, președintele Albaniei, i-a

¹¹⁸ Conform lui Nicolae Pipa, loc citat.

¹¹⁹ Nicolae Pipa, loc citat. Editorul pare că a adăugat unele cuvinte în text.

conferit post-mortem lui Papalambriu Balamaci titlul de „învățător al neamului”. Celălalt motiv este legat de deschiderea primei școli albaneze în Turcia la data de 7 martie 1887. La începutul lui martie 1887, în casa lui Haralambie Balamaci a avut loc o întrunire¹²⁰ la care au participat: Alo Bei Dișnița¹²¹, Iovan Țițco Costuri, Orhan Poiani, Pandeli Sotiri¹²² și Eftim Marcu¹²³. Marcu venise cu bani de la milionarul Anastas Avram Lakçe (probabil aromân¹²⁴) pentru deschiderea primei școli albaneze din Turcia. Anastas Avram Lakçe fusese ales președinte al societății „Drita” de la București, în anul 1884. Drita s-a scindat în ziua de 9 ianuarie 1887. O aripă a continuat să se numească „Drita” (președinte Nikolla Naçio), fiind sprijinită material¹²⁵ de statul român iar cealaltă (condusă de Anastas Avram Lakçe) a purtat numele „Dituria” și „era axată în mai mare măsură pe contactele cu intelectualii albanezi din diasporă, în special cu cei de la Constantinopol și Italia, pentru tipărirea de cărți în limba albaneză care să fie difuzate pentru școlile din Albania, dar și în întreaga diasporă albaneză.”¹²⁶ Prima școală albaneză din Turcia s-a deschis la

¹²⁰ Pentru această informație vezi Nicolae Pipa, loc citat.

¹²¹ Personaj controversat. Iată ce spune Weigand, loc citat p. 215, despre Alo Bei (în anul 1890): „Este un secret știut de toți, și cu siguranță și de autorități [turcești n.m.], faptul că există bande de tâlhari albaneze aflate în slujba marilor bei. Deosebit de rău famată este această legătură în cazul lui Alo Bei în Korcea...”

¹²² Acesta avea să fie primul director al școlii albaneze din Corcea.

¹²³ Nicolae Pipa scrie că Marcu era reprezentantul societății Drita din București. De fapt, Marcu reprezenta în acel moment societatea „Dituria”.

¹²⁴ Vezi Hâciu, loc citat, p. 496. În mai multe locuri numele apare ca Avramides în loc de Avram. Iată ce scrie Hâciu: „În 1857, au venit din Egipt frații Avramides –Leatze și Dimitri, cari au avut pe strada Patriei [din București n.m.] brutărie și au ajuns să stăpânească trei moșii.”

¹²⁵ Vezi Gelcu Sefedin Maksutovici, *Istoria Albanezilor din România*, Editura Kriterion, București, 2003, p. 50 și p. 61.

¹²⁶ Vezi Maksutovici, loc citat, p. 69. În același loc, la p. 48, se menționează că Anastas Avram Lakçe fusese grecoman, iar „patrioții albanezi din București abia îl scoaseră de sub influența grecomană.”

7 martie 1887 în casa fraților Târbu din Korcea. La puțin timp după deschiderea acestei școli, au început presiunile la adresa părinților care-și trimiseseră copiii la această școală. Unii dintre ei și-au retras copiii de la școală și astfel a apărut pericolul închiderii școlii. În acel moment a intervenit Haralambie Balamaci care a transferat 25 de copii de la școala românească la școala albaneză. Trebuie spus că, în acel moment, școala românească avea 50 de copii, deci Haralambie Balamaci a transferat jumătate din copiii școlii românești la școala albaneză. Unul dintre cei 25 de copii era ruda sa, Fotie Balamaci¹²⁷. Probabil că și pentru cele expuse mai sus, Sali Berisha i-a acordat lui Haralambie Balamaci titlul de „învățător al neamului”.

Este de remarcat faptul că Haralambie Balamaci a rămas fidel partenerilor din „Dituria”, deși statul român sprijinea facțiunea rivală de la „Drita”. Explicația aceasta trebuie căutată și în relațiile de prietenie dintre familiile Frashëri și Balamaci confirmate de Nicuță Balamaci, fiul lui Haralambie: „Mehdi Frasheri [1872-1963, în acel moment prim ministru n.m.], un vechi prieten al familiei noastre”¹²⁸. O altă mărturie relevă conexiuni surprinzătoare cu familiile albaneze ale familiei Balamaci: „Părintele Balamaci descindea dintr’o familie feudală și se înrudea cu cele mai nobile familii feudale din Albania. El avea mare trecere și multe legături prietenești cu demnitarii înalți ai Turciei...”¹²⁹

¹²⁷ Pentru această informație vezi Lascu, loc citat, p. 138: „Preotul Fotie Balamaci a rostit o mișcătoare cuvântare, amintind că a fost unul dintre primii elevi ai școalei albaneze din Coritza și spunând că aceasta îl face să se simtă nespuns de fericit, văzând că steagul lui Skenderbey ocrotește din nou națiunea albaneză.” (cuvânt rostit după slujba ce s-a ținut în ziua de 3 decembrie 1912 la biserica *Dintr’o zi* - biserica albanezilor din București – pentru a celebra crearea statului albanez)

¹²⁸ Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică, vol. II, București, 2006, p. 336. Această afirmație a fost făcută în august 1936.

¹²⁹ Mircea de la Mare, *Un popor care se stinge*, 1915, p. 27.

Diștiptarea

Din 1885 până în 1892, Haralabie Balamace a funcționat ca institutor la școlile românești din Pleasa (vara) și Corcea (iarna). Avem puține informații despre această perioadă. Știm doar că Haralambie avea un salariu de 95 de lei lunar (1140 de lei anual)¹³⁰.

Cel mai important eveniment din această perioadă este fondarea de către Haralambie Balamace a Societății „Diștiptarea” din orașul Corcea. Evenimentul s-a produs în urma unei întâlniri ce a avut loc în data de 18 decembrie 1886, în casa lui Zisi Țicu. Înregistrarea formală a societății s-a efectuat pe 1 ianuarie 1887. Membrii fondatori ai asociației au fost: Zisi Țicu, Miciu Th. Nastu, Pilea A. Mitrush, Pilea Foti Balamace, Haralambie Balamace. Ideea înființării acestei asociații se înfiripase în mintea lui Haralambie încă din momentul în care înființase școala românească din Corcea, însă ideea sa nu a găsit ecou la compatrioții săi. Ideea a găsit un teren fertil de abia la sfârșitul lui 1886 când comunitatea locală a trebuit să colecteze fonduri pentru înmormântarea unui fărșerot care sărăcise.

Societatea își alegea o nouă conducere în fiecare an. Această conducere era asigurată de un comitet alcătuit din șase persoane: un președinte, un secretar, un casier și trei efori. Un statut redactat în 21 articole reglementa activitatea asociației¹³¹.

Iată cum explica Haralambie Balamace alegerea numelui societății: „S’a dat numele „Deșteptarea” acestei societăți pentru ca să se trezească Românii și să se dea la învățătură ca să fie capabili și să se poată lăuda că sunt strănepoții Romanilor.”¹³²

¹³⁰ A. Berciu-Drăghicescu, M. Petre, I, loc citat, p. 116. Această informație provine din proiectul de buget pe anul școlar 1887-1888 întocmit de Apostol Margarit.

¹³¹ Pentru acest statut și pentru detalii privitoare la înființarea Societății vezi *Comunitatea românească din orașul Coritza*, loc citat, p. 31-40.

¹³² *Comunitatea românească din orașul Coritza*, loc citat, p. 32.

Din nou la Constantinopol

Haralambie Balamace a funcționat în perioada 1892-1895 ca delegat la Constantinopol în chestiunea Episcopatului aromân din Turcia. Pe un cont al cheltuielilor semnat de Apostol Margarit (Pera, 31 martie 1893) apare următorul înscris: „De la 26febr<uarie> 1892 până la 22 aprilie același an se plătiseră la 6 români însărcinați cu strângerea de iscălituri în procura generală prin care se constata alegerea celor șase delegați ai poporului român și împuternicirea lor ca să aleagă un mitropolit român, care să fie șeful spiritual (Melet-

bași) al poporului român din Turcia, și care a trebuit să cutreiere, pentru scopul acesta, localitățile românești din Macedonia, Epir și Albania, și a căror nume se vede aparte pentru fiecare în originalul acestui cont...”¹³³

Pentru diurnă și cheltuieli de călătorie i s-au plătit lui Haralambie Balamace 2263 de lei. Cei șase delegați erau: Papa Nicolae Cornătescu¹³⁴ (din Crușova), Zisi Papatanasi (doctor în Zagor), Haralambie Balamaci, Haralambie Gogiaman (institutor în

¹³³ Papacostea, Regleanu, loc citat, p. 371-372. Deși este vorba de șase delegați, în document apar opt persoane. În afara celor șase menționați în text mai apar numele lui Apostol Margarit și cel al lui Dimitrie Athanasescu. Nu se precizează care sunt atribuțiile fiecăreia dintre cele opt persoane. În *Comunitatea românească din orașul Coritza*, loc citat, Athanasescu apare ca delegat iar Nicolae Cornătescu este omis. În Papacostea, Regleanu, p. 227-228, Athanasescu apare, de asemenea cu titulatura de delegat. Credem totuși că Athanasescu a fost secretarul delegației, așa cum apare în *Episcopatul Romînilor Macedoneni*, tipografia Voința Națională, București 1897, p. 30. Autorul acestui text nesemnat pare a fi Apostol Margarit.

¹³⁴ Acest nume este scris greșit în document: Papa Nicolae Cernătescu.

Berat), Hristu Zega (negustor la Caterina) și Gh. Hagigogu (din Veria). D. Athanasescu¹³⁵ era secretarul delegației iar Apostol Margarit era cel care coordona activitatea delegației. O parte a delegație poate fi văzută într-o poză făcută la Constantinopol în anul 1892 (lipsește din poză Gh. Hagigogu, Papa Nicolae Cornătescu și Apostol Margarit). La 9 noiembrie 1894, H. Balamace și D. Athanasescu se adresează lui Take Ionescu, în acel moment ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, pentru a cere să li se trimită la Constantinopol diurnele ce li se cuvin (10 franci pe zi) pentru lunile septembrie, octombrie și noiembrie 1894, în calitatea lor de „delegați la Constantinopol ai poporului român din Macedonia, pentru chestiunea episcopatului românesc”¹³⁶.

Mișcarea pentru crearea unui episcopat aromân a început în mai 1891 când aromâni din Avdela, Samarina, Grebene, Nevesca, Prilep, Crușova, Gopeș, Moloviște, Magarova și Târnova au „adresat Porții petiții cerând crearea unui episcopat național. [...] În 1892, delegați [cei șase amintiți ceva mai sus n.m.] ai comunelor aromânești au trimis din nou o petiție sultanului, cerând permisiunea de a-și alege un șef religios propriu.”¹³⁷ Iată un fragment din petiția înaintată în iunie 1892: „Cu toate astea, ca să fie cruțat de nedreptățile, a căror victimă este din partea Patriarchiei și a Metropoliților Greci, poporul valah, întocmai ca și cele-lalte popoare din vastul imperiu al M. V. , ar fi fericit să aibă un șef religios, Valah de origine, pe care să-l aleagă și să-l desemneze dînsul, care să se bucure de toată încrederea guvernului otoman și care să fie supus fidel al M. V. Imperiale.”¹³⁸ Au urmat mai bine de doi ani de tratative între Poartă, Patriarhie și delegația aromână. De asemenea, perioada a fost marcată de conflicte

¹³⁵ Cel care a înființat prima școală românească din Turcia, la Târnova, în anul 1864.

¹³⁶ Papacostea, Regleanu, loc citat, p. 227-228

¹³⁷ Peyfuss, loc citat, p. 65-66. În cele ce urmează vom prezenta desfășurarea evenimentelor așa cum este ea descrisă de Max Demeter Peyfuss și în *Episcopatul Românilor Macedoneni*.

¹³⁸ *Episcopatul Românilor Macedoneni*, loc citat, p. 32.

(uneori violente) între aromânii grecomani și aromânii care doreau ca slujba în biserică să fie în română (sau aromână).

M. D. Peyfuss spune că „Margarit respinsese pe candidatul la episcopat propus de delegații aromâni, anume Ioan Gheorghiade Murnu¹³⁹; acesta era căsătorit și ar fi trebuit să se despartă de soție, dar adevăratul motiv al respingerii lui era conflictul dintre Margarit și anumiți profesori ai gimnaziului românesc din Manastir.”¹⁴⁰ Presat de guvernul conservator român, Margarit l-a propus drept candidat pe Antim¹⁴¹, mitropolitul grec al Ohridei și Prespei, „care era de origine albano-aromână” [fărșerot n. m.]. Comunitățile aromânești și guvernul român nu au fost de acord cu această propunere. Partidul liberal va veni la putere în România (octombrie 1895) și asta va accelera lucrurile în privința episcopatului aromân. A fost trimis la Constantinopol un diplomat de orine aromână, T. G. Djuvara. Acesta a remis (la dispoziția primului ministru român, Sturdza) 100 000 de franci aur șefului poliției secrete turcești pentru a se favoriza rezolvarea chestiunii episcopatului aromân. În seara zilei de 18 noiembrie 1896, Gh. Hagigogu, H. Gogiaman, H. Zega și N. Cornătescu, cei patru delegați ai comunităților aromânești, „au semnat un protocol prin care alegeau drept mitropolit primat al aromânilor din Turcia pe Antim.”¹⁴²

Conform lui Margarit, lucrurile s-au întâmplat altfel. Marele Vizir și guvernul imperial au cerut ca „*șeful religios al Armânilor să fie raia, adecă supus otoman.*”¹⁴³ Primele trei propuneri ale guvernului român au fost cetățeni români: Simeon Popescu, arhiereul Dosoftei și arhiereul Meletie. Cea de a patra propunere a fost aromânul Ioan Gheorghiade Murnu, preot la biserica grecească din

¹³⁹ Tatăl lui George și Ary Murnu.

¹⁴⁰ Peyfuss, loc citat, p. 66.

¹⁴¹ Margarit l-ar fi „câștigat” pe Antim pentru cauza aromânească în anul 1893. Acesta locuia în acel moment la Crușova. Conform *Episcopatul Românilor Macedoneni*, p. 38.

¹⁴² Peyfuss, loc citat, p. 67.

¹⁴³ *Episcopatul Românilor Macedoneni*, p. 29.

Budapesta, care ar fi fost „neraia turcesc” și, în plus, era căsătorit și ar fi trebuit să divorțeze. Părerea lui Margarit era că Partidul Conservator nu-și dorea de fapt să se obțină un Episcop pentru aromânii din Turcia, fiind sub influența liderilor săi grecofilii Al. Lahovari și M. Ghermani. Acesta din urmă era aromân și președintele Comitetului Director al Societății de Cultură Macedo-Română. Ghermani a fost criticat violent de anumiți aromâni pentru rolul său în afacerea Musicu¹⁴⁴. Margarit menționează, de asemenea, că au existat intrigi care au vizat și delegația de la Constantinopol. Acesta îl menționează explicit pe delegatul Zisi Papatnasi care și-a schimbat atitudinea după momentul 1892 și l-a acuzat pe Apostol Margarit pentru că acesta ar dori „să rupă pe Armâni de Patriarhie”¹⁴⁵.

Observăm că Zisi Papatnasi nu mai era delegat în 1896. Același lucru este valabil și pentru Haralambie Balamace. Nici el nu mai era delegat în anul 1896. Observăm pe foaia de stat personal a lui Haralambie că misiunea sa la Constantinopol s-a încheiat în 1895. Mai mult decât atât, constatăm că în perioada 1895-1898, Haralambie Balamace nu a mai fost angajat al statului român. Nu știm ce s-a întâmplat cu el în această perioadă. Putem bănuî însă că a fost în dezacord cu Apostol Margarit în chestiunea persoanei episcopului. Informații ulterioare arată că Haralambie a fost mai apropiat eforiștilor, adversarii lui Margarit. Dacă informația lui Peyfuss este exactă, cei șase delegați l-au propus inițial pe I. G. Murnu. Patru din cei șase delegați au fost convinși de Margarit să-și schimbe opinia și să-l aleagă pe Antim. Zisi Papatnasi a intrat în conflict deschis cu Margarit și nu a mai îndeplinit funcția de delegat. Probabil că același

¹⁴⁴ D. Musicu, rudă cu Ghermani, lăsase prin testament niște sume de bani pentru crearea unor școli în Turcia. Ghermani a fost autorizat de comunitatea grecomană din Bitolia să trateze cu văduva lui Musicu pentru transmiterea banilor. Acest lucru a scandalizat opinia publică din România deoarece în testament nu era precizat că banii urmau să fie donați pentru construcția unei școli *grecești*. Elisa Musicu a trimis 100 000 de lei pentru a se face o școală grecească pentru băieți la Bitolia.

¹⁴⁵ *Episcopatul Românilor Macedoneni*, loc citat, p. 35.

lucru s-a întâmplat și cu Haralambie Balamace (fără a avea însă dovezi directe despre acest lucru ci doar dovezi colaterale¹⁴⁶). Pare că Margarit l-a înlăturat pe Balamace din învățământ în perioada 1895-1899.

Avem puține știri despre Haralambie în această perioadă. Una dintre ele¹⁴⁷ este aceea că el a călătorit în perioada 1892-1895 de mai multe ori între Constantinopol și București. De la București el lua cărți albaneze scoase la tipografia Gutenberg ce funcționa în casa lui Vasile Târbu și le ducea la Constantinopol lui Naim Frashëri. Erau cărți scrise de Naim Frashëri, de Andon Ciaupi, Iani Vreto și Vaso Pașa. Vasile Târbu era aromân. Era membru în Comitetul de Conducere al Societății de Cultură Macedo-Română din București. În casa fraților Târbu din Corcea s-a deschis prima școală albaneză din Turcia, în anul 1887. Este posibil ca și aceste contacte ale lui Haralambie cu Naim Frashëri să fi determinat ruptura dintre Margarit și Balamace. Margarit și Caragiani fuseseră inițial în relații bune cu frații Frashëri. Însă după ce mișcarea albaneză luase proporții neconvenabile pentru statul turc, Caragiani și Margarit (ca un ecou al schimbării de atitudine a autorităților române) și-au schimbat atitudinea față de liderii mișcării albaneze. Avem o posibilă indicație pentru acest fapt (apropierea de Naim Frashëri care a cauzat ruptura Margarit-Balamace) într-un zvon care a circulat în epocă cum că Margarit ar fi „uneltit contra înființării episcopatului român în Macedonia, denunțând pe delegații macedoneni pentru episcopat, ca pe niște agitatori contra Imperiului Otoman.”¹⁴⁸

¹⁴⁶ Una dintre dovezile colaterale este documentul din Papacostea, Regleanu, p. 227-228, în care vedem că doar H. Balamace și cu D. Athanasescu cer diurna pentru trei luni în noiembrie 1894. Ceilalți membri nu apar în această cerere. Aceasta sugerează că ei își primiseră diurnele.

¹⁴⁷ Vezi N. Pipa, loc citat.

¹⁴⁸ Emil Țârcomnicu, Stoica Lascu, Românii Balcanici în paginile „Gazetei Transilvaniei”, Editura Etnologică, București, 2012, p. 87. Textul citat face parte dintr-un articol din 5/17 martie 1896 și face referire la niște posibile dezvăluiri din partea parlamentului român N. Fleva. Faptul că Margarit ar

Mai știm, din foaia de stat personal a lui Haralambie Balamace, că acesta a primit¹⁴⁹ titlul de duhovnic în 1897. După acest moment va funcționa în intervalul 1898-1899 ca preot-duhovnic în localitatea Dragomirești din România. Presupunem că este vorba de localitatea Dragomirești-Deal, din apropierea Bucureștiului¹⁵⁰. Probabil că Haralambie venea în București la fratele său Epaminonda care avea un depozit de băuturi spirtoase în strada Teilor (pe care îl deținea împreună cu fratele Sotir). Despre Epaminonda știm că era în 1895 membru în Comitetul de conducere al Societății de Cultură Macedo-Română din București. Nu deținem nicio altă informație despre perioada în care Haralambie a funcționat ca preot-duhovnic la Dragomirești.

Apostol Margarit și-a pierdut treptat influența. Ministrul „Spiru Haret l-a depozat pe inspector de nelimitatele sale drepturi, menținându-l însă, formal, pe post.”¹⁵¹ După ce conservatorii au venit la putere în primăvara lui 1899, s-au făcut multe angajări pentru școlile românești din Turcia. În august 1899, Take Ionescu, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, a emis o decizie pentru reorganizarea școlilor românești din Turcia. La punctul 12 din articolul I se stipula că „Dl. Zisi Papatanasi și Pr. Haralambie Balamace se reintegrează în posturile de directori ai școalelor din Grebena și Corița.”¹⁵² Aceasta este încă o dovadă că Zisi Papatanase și H. Balamace au fost înlăturați din învățământ de către A. Margarit, urmare (probabil) a opoziției lor față de alegerea lui Antim ca Mitropolit Primat al aromânilor. Papatanasi și Balamace nu mai erau delegați la

fi fost contra episcopatului aromân este foarte greu de crezut. Să mai menționăm aici că Margarit a criticat violent Societatea de Cultură Macedo-Română în 1895-1896. Târbu, de la care Haralambie lua cărți albaneze pentru a le aduce la Constantinopol, era membru al acestei societăți.

¹⁴⁹ Cu adresa nr. 1578 din 29 mai 1897, semnată de I. P. S. Iosif Gheorghian, Mitropolit Primat al României, în acel moment.

¹⁵⁰ Lângă cartierul Militari din București.

¹⁵¹ Peyfuss, loc citat, p. 74.

¹⁵² Papacostea, Regleanu, documentul nr. 187, p. 337.

Constantinopol în 1896 când Antim a fost ales de ceilalți patru delegați. Până la urmă, Papatanasi și Balamace au avut dreptate în ceea ce îl privește pe Antim: „În 1901, el s-a desprins de mișcarea românească, deoarece subvenția îi fusese redusă la jumătate (15 000 de franci anual) și a cerut iertare Patriarhului ecumenic.”¹⁵³

¹⁵³ Peyfuss, loc citat, p. 70.

Din nou la Corcea

Din 1899 și până la moarte, Haralambie a funcționat la Corcea. Până în 1904 a funcționat ca preot și ca director al școlii românești din Corcea (a fost institutor până în 1903) iar din 1904 până la sfârșitul vieții a fost preot duhovnic la Corcea (fără a mai funcționa deci la școală).

O chitanță din 1901 semnată de Haralambie Balamace ne arată că de la întoarcerea sa la Corcea a fost preocupat de ideea de a edifica instituțiile cheie pentru un popor. Iată textul chitanței: „Pentru formarea fondului servind la ridicarea edificiilor cultural naționale am primit de la d^{nu} Andrea N. Nastu pentru trimestrul Octombrie-Decembrie anului 1900 suma de piaștri 5=cinci. 24 Februarie 1901 (unu) Corița.”¹⁵⁴

De la revenirea în Corcea este preocupat să-și ajute concetățenii. În 1902 amenajează un izvor lângă casa sa¹⁵⁵. Motivul era acela că niște familii ortodoxe¹⁵⁶ nu lăsau femeile fărșeroate să spele rufele la Șopatili Nali. În 1915, niște tineri ortodocși¹⁵⁷ au șters inscripția cu anul 1902 de la izvor și au înlocuit-o cu 1915, însă izvorul este cunoscut până astăzi ca *șopatlu alu Balamace*. Papa Lambru pune la dispoziția compatrioților săi un cazan de țuică în propria curte. În 1906, Balamace construiește un cuptor de pâine în curtea sa care putea fi folosit de toată lumea. Cuptorul funcționează și astăzi.

¹⁵⁴ Țârcomnicu, Lascu, loc citat, p. 187.

¹⁵⁵ Vezi Pipa, loc citat. Toate informațiile din acest paragraf sunt din N. Pipa.

¹⁵⁶ Deși nu se spune în text, sugestia este că este vorba de familii grecomane.

¹⁵⁷ Autorul evită să spună „grecomani”. În 1915, Corcea era ocupată de greci.

O întâmplare enigmatică din 1904

„Situată pe o înălțime a munților Morava, ramificațiuni ale Pindului, având în față spre apus câmpia Coritzei, această comună curat românească [Pleasa n.m] numără, după statistica oficială din 1905, 705 locuitori. Din aceștia 190 sunt deveniți grecomani, în urma unor împrejurări din toamna anului 1904. [...] Dela o vreme se vede o mare tendință spre emigrări.”¹⁵⁸

Nu am putut afla care au fost împrejurările din toamna anului 1904 evocate de Cordescu în textul anterior. Constantin Burileanu a vizitat Pleasa în 1905. El confirmă trecerea unor aromâni din Pleasa la partidul grecoman: „Când am trecut pe lângă de curând improvizata școală grecească, am remarcat că era binișor populată și era natural să fie așa în urma celor narate mai sus!”¹⁵⁹ În alt loc, Burileanu oferă anumite explicații ale unor locuitori din Pleasa, însă ele par să se refere la întâmplări din 1905: „Cum nu vedeți D-v că Grecii se vâra unde nimenea nu visează să se facă grec? Și care-i cauza? Fiindcă Grecii lucrează iar România stă și privește! Iar la urma urmelor ne acuză tot pe noi că nu suntem români! Știi D-ta cum fac grecii și ne zăpăcesc oamenii? Iacă acum câteva luni au cumpărat pe Tălăbacu, știindu-l sărac, ca să ție cu grecii, și ăsta le servă de instrument făcându-le propagandă; au amenințat pe alții, iar acum au trimis antărți să ne jefue și să ne omoare pentru că nu vrem să ne lăsăm școala, biserica și limba! Ce-ai face D-ta dacă ai fi un părinte de familie și te-ai găsi în situația noastră?”¹⁶⁰

O posibilă explicație pentru trecerea unei părți din populația localității Pleasa la partidul grecoman, o găsim în M. D. Peyfuss: „Bandeले grecești au început să lupte împotriva mișcării naționale românești în toamna anului 1904. Învățători, preoți și notabili

¹⁵⁸ Mihail-Virgiliu Cordescu, *Istoricul școalelor românești...*, București, 1906, p. 133.

¹⁵⁹ Burileanu, loc citat, p. 36.

¹⁶⁰ Idem, p. 35.

aromâni au fost atacați prin surprindere, bătuți sau amenințați cu moartea dacă refuzau să renege ideea națională.”¹⁶¹ Deși au existat multe violențe în cea perioadă, nu am putut găsi informații despre o agresiune împotriva locuitorilor din Pleasa în toamna lui 1904. Agresiunea pe care o putem documenta a avut loc în ziua de 20 iulie 1905; vom vorbi mai târziu despre acest eveniment.

¹⁶¹ Peyfuss, loc citat, p. 86-87.

„Americă lai s’nu iarai aflată!”

Din textul lui Cordescu amintit anterior se observă și tendința spre emigrare a multor plisoț. Burileanu menționează că în 1905, nu mai puțin de 160 de tineri din Pleasa se aflau în America. Burileanu explică această emigrare prin motive economice: „De la anexarea Tesaliei dar, datează sărăcia fărșeroților din Pleasa, căci ne mai putând crește oi în număr mare le-a secat izvorul lor de bogăție, comun tuturor fărșeroților din Balcani, și ei au început a părăsi a doua oară comuna lor natală. Mulți s-au stabilit în Corița, și mai ales printre cei tineri, au luat drumul emigrării în America în speranța unui trai mai bun de cât în țara barbară și sălbatică a Turciei!”¹⁶²

O altă motivație a emigrației multor tineri din Pleasa și Corcea către America are legătură cu reducerile drastice bugetare operate de statul român pentru întreținerea școlilor românești din Turcia. Astfel, de la un buget de 530 000 de lei în anul 1900-1901 s-a trecut la un buget de 300 000 de lei în anul 1901-1902 și în anul 1902-1903. Au fost închise școala elementară din Constantinopol și gimnaziul din Berat. Lipsa opțiunii continuării studiilor i-a îndemnat pe mulți tineri să plece în America.

În 1901 a emigrat în America și plisotul Nicolae (Culicea) Cican (el absolvise în acel an liceul românesc din Bitolia). El va fonda la data de 13 septembrie 1903 Societatea *Speranța*, care își va schimba numele la data de 10 decembrie 1906 în *Fărșerotul*. Este cea mai veche asociație a aromânilor din America. În anul 1910 erau aproximativ 1000 de aromâni din Turcia în America la care se adăugau 150-200 de aromâni din Tesalia grecească. Principalul scop al Societății era să ajute școlile și bisericile românești din Turcia

¹⁶² Idem, p. 46

precum și să-i ajute pe noii emigranți aromâni să se integreze în America¹⁶³.

În anul 1908, conducerea asociației era asigurată de Constantin Carameta (președinte) și Nicolae Cican (secretar). După retragerea lui Carameta, președinte al societății a fost Sotir Balamace, fratele lui Haralambie, iar secretariatul a fost asigurat de D. Ciufecu¹⁶⁴. Societatea avea cinci filiale în America și una în Corcea. Sotir Balamace s-a întors din America la Corcea unde a fost delegat să conducă filiala Societății Fărșerotul din Corcea. Conducerea asociației în America era exercitată de D. Ciufecu. Haralambie Balamace a fost numit membru de onoare al Societății Fărșerotul. Iată cum explică aromânul Mita din America această alegere: „Animați de aceste sentimente nobile, demne pentru tot românul, noi Românii Fărșiroți am proclamat ca membru de onoare pe veneratul Părinte Haralambie Balamace, - întemeietorul școalelor și bisericilor române din Albania, ca semn de stimă și considerație că ne-a învățat, în fragedă copilărie, cum să luptăm pentru emanciparea neamului românesc de pretutindeni, atât pe tărâmul cultural cât și pe cel economic, dând pildă cu fapte demne de admirat în decursul celor 25 de ani de când funcționează ca profesor și preot în depărtata noastră patrie.”¹⁶⁵

Cu toate perspectivele mai bune de viață, mulți dintre aromânii migrați în America erau sfâșiați de dorul de casă. În acest context a fost compus următorul „Cântic dit xeni”:

*Lo pădurea frândza s'da ș'plaiu s'anvirdzască.
Cucu nu s'avdi iuva nică soț să-și grească!*

¹⁶³ Pentru informațiile din acest paragraf vezi *Comunitatea românească din orașul Coritza*, loc citat, pentru informațiile din acest paragraf. Rezumatul statutelor societății se află la paginile 49-54.

¹⁶⁴ Vezi în Burileanu, loc citat, p. 32-33 pentru o scrisoare din 1905 adresată de frații Dumitru și Theodor Ciufecu către tatăl lor din Pleasa.

¹⁶⁵ *Comunitatea românească din orașul Coritza*, loc citat, p. 61.

*Mi scol dimineața ca tu hărăvie
Ș'tut mutresc pi dzeñiuri s'ved vără cupii.*

*Ni cupii s'pască ni văr ñel s'azghiară
Di iu s'videm mărățalli că i primuveară?*

*Ni fluer ca s'cântă nică chipur s'bată.
Americă lai s'nu iarai aflată!¹⁶⁶*

O altă variantă a cântecului (compusă de aromâni din Veria) este următoarea:

*Aide lo pădurea frândza s-da,
Cuclu nu s-avdza iuva,
Nitsi cuc, nitsi cupii,
Nitsi picurar s-aurlă,
Nitsi oaie tra s-asgheară,
Nitsi câni tra s-alatră.
Americă s-nu erai aflată!
Americă cu trenuri multi,
Iu sunt cupiili ditu muntî?¹⁶⁷*

Constantin Carameta și Nicolae Cican (președintele și secretarul Societății *Fărșerotul* în 1908) vor veni înapoi în Turcia în anul 1909. Ei au luat parte în zilele 10-11 iulie 1909 la Congresul Românilor Otomani, care s-a ținut la Bitolia, în Turcia. Cican se va întoarce în America. Dorul de casă l-a adus din nou la Corcea în 1913. Acolo va fi „banchier și agent de emigrație”¹⁶⁸. Era să-și piardă viața în evenimentele din 23 martie 1914. Andarții au dat foc casei sale impunătoare din Corcea care avea parter și două etaje. „Profitând

¹⁶⁶ Padioti, loc citat, p. 74-75.

¹⁶⁷ Vezi N. Balamaci, loc citat, p. 45.

¹⁶⁸ Mircea de la Mare, loc citat, p. 47.

de învălmășeală, s'a strecurat prin ulițe și ca prin minune a putut scăpa prin mijlocul gloanțelor și s'a adăpostit la un alt român pierzându-i-se urma.”¹⁶⁹

Într-un memoriu datat 1 iunie 1914, pe care Nicuță Balamace, fiul lui Haralambie, îl adresează, la București, Ministrului Afacerilor Străine, se spune: „Ca exemplu iau pe Nicoale Cican, comerciant, care în timp de 12-13 ani a fost în America, unde și-a făcut o avere frumoasă. Întorcându-se acasă de un an de zile se ocupa cu afaceri de bancă și comision, el a pierdut totul într'o clipă, arzându-i-se casa și toți banii care îi avea înăuntru în valoare de 47150 franci și lăsat pe drumuri. Este unul dintre cei mai buni naționaliști, care a dat dovadă în multe ocazii de multă abnegație și devotament. Cât a stat în America s'a ocupat cu chestiuni naționale, împreună cu o mulțime de frați transilvăneni, cu care a fondat o mulțime de societăți. După ce i s-a luat tot, a fost nevoit să vie în țară spre a expune și cere Guvernului concursul.”¹⁷⁰ Vom explica ulterior circumstanțele în care Nicolae Cican a venit în România în anul 1914. Știm foarte puține detalii despre ce a făcut Cican în România în perioada 1914-1916. Ce este sigur este că s-a înrolat în armata română și a murit în timpul primului război mondial.

¹⁶⁹ Idem, p. 24.

¹⁷⁰ Ibidem, p. 56.

Iradeaua de la 1905. Andrei Balamace

*Ciudie, laie ciudie,
Çi s-façe tu Rmănie.
Doi fîciori di-Arbinişie
Pitricuţi-li di Vlăhie
Ianina tu puliţie¹⁷¹,
S-revizuaiască laia sculie;
Li băgară tu filăchie¹⁷²
Li pitricum ti lucre bune
Osman paşa li feaçe surghiune
Surghiune tu Italie,
Tu Italie portul Brindiz,
Păn s'li ghină văr aviz;
Un Andrei al Balamaci,
Exilaţi doili cu Taci;
Pădianu agudi hiru
Ta s'lia hăbare Viziru,
Stepsu¹⁷³ şi feaçe Valiu;
Agudi telu Sultanu,
Valilu s'lia lirtare la Pădianu;
Al Pădeanu di Vlahie li scriară,
S'clidă poartă din afară;
Pădianu a Valilu li zaci:
Ma s'vrei s'nă lirtăm doili,
Valilu aştipta cu banda¹⁷⁴
Când işiră revizorli Saranda,
Ordin da Valilu pi la tabori,
Si s'veagliă doili fîciori*

¹⁷¹ De fapt, pulitie=oraş.

¹⁷² filăchie=filichie=închisoare

¹⁷³ stepsu=vină

¹⁷⁴ banda=muzica militară (explicaţia lui Burileanu)

*S'nu pată iva pi cale,
 Că di Pădianu nu vra scăpare;
 Andrea cu Tacit doili ca frați,
 Ninti ș'năpoi cu sufarazi¹⁷⁵;
 Când viniră tu puliție,
 Grecili s'făcea mari ciudie,
 Că s'turară dit exurie¹⁷⁶;
 Osman pașa mulți avea exilată,
 Ma di văr nu ș'u avea aflată.
 Di aești ei ș-u păță,
 Ca lirtări el căftă.¹⁷⁷*

Cântecul acesta popular redă evenimentele care au premers acordarea celebrei iradele din 1905 care acorda aromânilor din Turcia drepturi în administrația locală și în domeniul școlar. Andrei Balamace și Nicolae Tacit, revizori școlari, au venit la Ianina pentru a inspecta școlile regiunii. „Ei dispuneau de o scrisoare din partea Marelui Vizir Ferid-Pașa către valiul Osman-Pașa și de scrisori de acreditare din partea ministrului Justiției și Cultelor, dar valiul le-a interzis să părăsească orașul și i-a împiedicat chiar să se pună în legătură cu consulatele. [...] La 5 și 6 mai, ambii inspectori au fost arestați, sub pretextul că ar fi provocat, în satul Bobousa [Băiasa n.m.], o încăierare între aromânii naționaliști și aromânii grecofili. Pădeanu [consulul român la Ianina n.m.] a înștiințat îndată legația română din Constantinopol, dar Osman-Pașa i-a expulzat pe cei doi din vilaiet și a ordonat să fie escortați până la Sarandë, unde ei s-au îmbarcat, plecând spre Italia.”¹⁷⁸

Cei doi inspectori participaseră la Băiasa la slujba în limba română ținută de Paște. De la Saranda ei au fost trimiși la Brindisi.

¹⁷⁵ suvariu=oștean călare la turci

¹⁷⁶ exurie=exil (explicație Burileanu)

¹⁷⁷ Burileanu, loc citat, p. 22.

¹⁷⁸ Peyfuss, loc citat, p. 88.

Statul român a înaintat Turciei un ultimatum: acesta „fusese înaintat sub formă de notă și cuprindea nu numai exigența de a fi eliberați și despăgubiți cei doi inspectori, ci și cererea de recunoaștere, printr-o *irade* oficială, a aromânilor <ca naționalitate distinctă, cu drepturi egale cu cele ale celorlalte naționalități nemusulmane>”¹⁷⁹

Sultanul Abdul Hamid al II-lea a acordat iradeaua cu drepturi pentru aromâni în ziua de 22 mai 1905. În iradea „nu apărea noțiunea *millet*, [însă] aromânilor le fuseseră așadar recunoscute toate drepturile unui *millet*, cu excepția aceluia de a avea un șef religios propriu. Valiul din Yanya [Ianina n.m.], Osman-Pașa, și-a prezentat scuzele lui Pădeanu, iar ambii inspectori au putut să-și reia activitatea.”¹⁸⁰ A urmat o perioadă neagră de violențe despre care vom vorbi mai târziu.

Andrei Balamace era rudă mai îndepărtată¹⁸¹ a lui Papa Lambru. Cu toate acestea, cei doi au fost colaboratori apropiați¹⁸². Andrei Balamace a înființat școala românească din Frașari în anul 1893. Imediat ce a obținut aprobarea de deschidere a școlii, a plecat la școala românească din Corcea unde a funcționat ca institutor în perioada 1893-1897 (cu excepția anului școlar 1894-1895). A fost înlocuit în anul 1897 (probabil la intervenția lui Margarit). A revenit ca institutor la Corcea în intervalul 1899-1905. În 1905 va deveni inspector al școlilor și bisericilor românești din Albania (sediul revizoratului era la Corcea) până în anul 1912.

¹⁷⁹ Idem, p. 89.

¹⁸⁰ Ibidem, p.89.

¹⁸¹ Credem că tatăl lui Andrei era văr de gradul al doilea cu Haralambie Balamacie. Informație nesigură. Burileanu (loc citat, p. 244) ne spune că Andrei era frate cu Miltiade Balamace. Despre acesta știm cu siguranță că era fiul lui Dina Balamace, nepot de frate al celnicului Spiru Balamace. Totuși, nu am găsit o altă confirmare a informației din Burileanu cu excepția aceleia a numelui Andrei D. Balamace care apare pe o listă de subscripție și care arată că numele tatălui lui Andrei începea cu litera D.

¹⁸² În toate listele de donații pentru scopuri cultural, donația lui Andrei este întotdeauna a doua ca valoare după cea a lui Haralambie Balamace.

După izbucnirea primului război balcanic și ocuparea Corcei de trupele grecești în ziua de 6/19 decembrie 1912, au fost arestați mai mulți lideri naționaliști albanezi. Haralambie și Andrei Balamace au fost puși sub pază de trupele grecești și se credea că vor fi executați „ca presupuși autori morali pentru omorârea arhierului Fotios [...]”¹⁸³. Andrei Balamace s-a refugiat în casa misionarului american Phineas B. Kennedy. Acesta conducea așa numita „Școală americană”¹⁸⁴ din Corcea. Andrei Balamace va părăsi Corcea și se va duce în România.

În seara zilei de 25 mai 1913, Societatea de Cultură Macedo-Română a convocat o ședință în care s-a discutat situația grea a aromânilor creată de războiul balcanic în curs. S-au dezbătut mai multe soluții politice posibile pentru teritoriile locuite de aromâni. Soluția aleasă a fost aceea de încorporare la Albania a zonei din Epir locuite de aromâni. Adunarea a ales o comisie formată din preotul Dimitrie Constantinescu, Nuși Tulliu, Vasile Diamandi și Andrei Balamace, care să intervină la ambasadele Marilor Puteri în acest scop. Delegația a mers la Fasciotti, Ministrul Italiei la București, pentru a cere sprijinul Italiei pentru această soluție politică¹⁸⁵.

În ziarul conservator democrat „Opinia” ce apărea la Iași, găsim în numărul din 6 decembrie 1913, o știre cu privire la Andrei Balamace. Acesta a fost primit în audiență de regele Carol care s-a arătat interesat de situația aromânilor din Albania. Andrei Balamace a prezentat regelui starea reală creată de evenimentele recente.

¹⁸³ Lascu, loc citat, p. 331.

¹⁸⁴ Era de fapt o școală albaneză de fete fondată în 1891 de Gherasim Chiriazî. După moartea acestuia în 1894, surorile sale Sevestia și Parascheva au avut grijă de școală. Surorile Chiriazî au cerut sprijinul Misiunii Congregaționale cu sediul în Boston și astfel școala a devenit cunoscută ca școala protestantă, sau școala americană. Școala a fost ocupată de greci pentru o vreme în septembrie 1913, determinând protestele Departamentului de Stat. În timpul sângeroaselor evenimente din martie 1914 din Corcea, Școala americană a fost locul de adăpost pentru mulți locuitori din Corcea.

¹⁸⁵ Vezi Lascu, loc citat, p. 225-226 și nota 438 de la p. 442.

Mai știm că Andrei Balamace fusese numit atașat comercial la Durrazo din partea României¹⁸⁶. Andrei Balamace era la București în ziua de 23 martie 1914, când Papa Lambru a fost asasinat la Corcea. A fost chemat împreună cu Miltiade, Fotie și Epaminonda Balamace, în ziua de 26 martie, de către A. Leonte, președintele Societății Macedo-Române, pentru a primi cumplita veste¹⁸⁷.

La 23 martie 1914, trupele rebele din Corcea au mers și în casa lui Andrei Balamace. Soția acestuia, Polixenia, dându-și seama de ce se întâmplă, s-a refugiat cu copiii săi la un vecin. Casa le-a fost jefuită. Deși a rămas în viață, Andrei Balamace a dispărut din prim-planul vieții publice aromânești. Nu mai avem nicio informație despre el după anul 1914. Pare că a revenit la discreția care a asigurat aromânilor supraviețuirea.

¹⁸⁶ Românul, 24 iunie/7 iulie 1914, articolul “În Albania nouă V” semnat de Mitu Dona.

¹⁸⁷ Mircea Vâlcu-Mehedinți, *Dezvăluiri. Fața necunoscută a României*, vol. 11, București, 2008, p. 116.

Alungarea lui Fotie

Pleasa, hoară rămănească – Dumnidzale!
Nu s-fați vroară grecească – Dumnidzale!
Lăi dispoti cu mintea glară – Dumnidzale!
Agiumsi la șopotir – Dumnidzale!
Chețrili-li nirdzeau șingir – Dumnidzale!
La ȝal Puliu cu mână mari – Dumnidzale!
Ți-acățasi dispoti di nari – Dumnidzale!
Lăi Nisa cu palma largă – Dumnidzale!
Ți-acățasi dispoti di barbă – Dumnidzale!
Lăi Nisa cu mână lungă – Dumnidzale!
*Ți fițeși dispoti ca s-fugă – Dumnidzale!*¹⁸⁸

Mitropolitul grec din Corcea, Fotie, a hotărât să vină să slujească în grecește la biserica din Pleasa. Mulțimea, înfuriată, l-a agresat. „Nisa Balamaci, învățător în sat, dar și fiu al celnicului Spiru Balamaci, o namilă de om, l-a apucat de barbă cu mâna lui largă. De fapt el a condus mulțimea în belicoasa acțiune, iar gestul lui de a-l apuca de barbă l-a determinat pe Episcop s-o ia la fugă, uitând de înalta sa poziție socială.”¹⁸⁹ Știm din cartea lui Cordescu că Nisa (Dionisie) Balamaci a fost (până în anul 1906, momentul în care Cordescu și-a scris cartea) institutor, doi ani la Pleasa și opt ani la Corcea (în intervalul 1894-1903, cu excepția anului școlar 1897-1898). Nisa Balamaci a murit în anul 1917¹⁹⁰.

Relatările despre acest eveniment diferă. Nicolae Colimitra, fratele poetului Constantin Colimitra, afirmă că Fotie a venit în Pleasa cu intenția să ardă cărțile bisericești scrise în limba română.

¹⁸⁸ C. Colimitra, loc citat, p. 235. Colimitra plasează greșit temporal evenimentele în 1914; în acel moment Fotie era mort de 8 ani.

¹⁸⁹ Idem, p. 236.

¹⁹⁰ Văduva sa va pleca în America în anul 1920 împreună cu un grup destul de numeros din Pleasa.

Locuitorii din Pleasa l-ar fi alungat pe acesta cu pietre. Nicolae dă o altă variantă a cântecului:

*Pleasa, hoară rămănească,
Nu s'fați vroară ngrățească.
Lăi Dispoti să s'rușească fața,
Cu ți minte vineai Pleasa?
Vine Procsa ș'vini Pasa
Ca să ducă Dispoti Pleasa?
La Vantie cu mâna largă
Țe-acățași Dispoti di barbă.
Când agiumsî la șuputiru,
Șcămbili nidzeau fîu, fîu,
Miti Giambazi și Chendra al Bindela
Fă fora s-ță cllidă dera
Că șcămbili vîn în cap
La ȧal Pulliu cu boați mari
Țe-agudiși Dispoti pi nari.¹⁹¹*

Este greu de localizat temporal acest eveniment. În orice caz, el s-a petrecut înainte de 20 iulie 1905. Este posibil ca alungarea lui Fotie să se fi petrecut de fapt în toamna lui 1904 și aceasta ar explica afirmația lui Cordescu că, în toamna lui 1904, mai mulți plisoți ar fi trecut la partidul grecoman. Cele două cântece amintite mai sus ar fi în acest caz destul de înșelătoare. Nu este vorba, de fapt, de nicio victorie, ci de avanpremieră unor evenimente sângeroase care vor urma. Știm¹⁹² că Fotie a ordonat negustorilor din Corcea să boicoteze localitatea Pleasa. Probabil că acest boicot a venit ca urmare a alungării lui Fotie din Pleasa. De asemenea, Fotie a interzis accesul tuturor aromânilor pro-români în catedrala din Corcea¹⁹³.

¹⁹¹ N. Colimitra, loc citat, p. 113.

¹⁹² Nathalie Clayer, „Le meurtre du prêtre acte fondateur de la mobilisation nationaliste albanaise à l'aube de la révolution jeune turque”, *Balkanologie* IX (1-2), dec. 2005, p. 45-55 (p. 48 pentru această informație).

¹⁹³ N. Balamaci, loc citat, p. 223.

20 iulie 1905. Avertismentul

Stavridi, Însărcinatul cu Afaceri al României la Constantinopol, către Generalul Lahovary, Ministrul Afacerilor Străine, Constantinopol 28 iulie/10 august 1905

„O bandă de insurgenți greci, sub conducerea căpitanului Gudas, în număr de aproape 80 de persoane, a năvălit în seara de 20 iulie, pe la orele 9, în comuna Pleasa, lângă Coritza, locuită exclusiv de Români, și a înconjurat-o ca nimeni să nu poată nici ieși, nici intra în comună.

Apoi vre-o 40 de antărți au intrat în comună și o parte dintre ei s'a îndreptat direct la casa preotului român Anastase, somându-l de a le da cărțile bisericești sosite de câteva zile din Monastir. Preotul, la început, s'a opus, răspunzându-le că el nu are cărți și că nu a primit nici o carte.

La acest răspuns, antărții l-au amenințat cu moartea, zicându-i că ei au informațiuni pozitive despre aceasta și că, prin urmare, n'are decât să aleagă între moarte și cărțile bisericești.

Față de această dilemă, preotul s'a dus împreună cu insurgenții la biserică și aici le-a remis toate cărțile bisericești ce avea și cari au fost arse.

Apoi amenințându-l cu moartea dacă va mai continua a citi românește în biserică și a trimite copii la școala română, i-au dat drumul.

În urmă antărții au chemat pe muhtarul român și pe notabilul Leonida Caramitru¹⁹⁴. Acesta din urmă refuzând de două ori a se prezenta, vre-o 15 antărți s'au dus acasă la el și l-au adus cu forța înaintea căpitanului Gudas.

La întrebările acestuia, amândoi răspunzând că sunt Români și că întreaga comună este românească, căpitanul le-a spus că viața lor este în mâna lui și că-i poate ucide oricând va voi.

¹⁹⁴ Bunicul lui Ion Caramitru.

„Dar, a adăugat el, nu este nici uman, nici creștinesc de a vă lua viața fără a vă avertiza. Vă spun dar, odată pentru totdeauna, ca să încetați de a face propagandă română: să nu mai trimiteți copiii la școala română și nici să se mai citească românește în biserică, ci să îmbrățișați cu toții cauza grecească, dacă mai doriți să trăiți. La din contra, voi veni iar în comuna voastră și atunci vai de acela care nu se va fi supus ordinelor mele.”

Înainte de plecare, insurgenții au lipit pe poarta bisericii următorul afiș în limba greacă:

„Facem cunoscut locuitorilor că cine se va declara Român de naționalitate sau va trimite copii săi la școala română, sau se va închina în biserica română, este condamnat la moarte și va fi decapitat.”

Pleasa, 20 iulie 1905, căpitanul GUDAS, Șeful ST. MALLIS

După ce au făcut mai multe furturi, la ceasul unu după miezul nopții, banda lui Gudas a părăsit comuna, luând cu sine și pe doi grecomani, Nașu Șulicu și Vangheli G. Vangheli, și 10 cai, amenințând cu moartea pe Români dacă vre unul va îndrăzni să avizeze autoritățile înainte de 12 ore, calculând astfel timpul ce le trebuia ca să fie în siguranță.

Cu toate acestea, a doua zi dimineața, comunitatea română din Pleasa s'a grăbit a aduce la cunoștința Mutesarifului din Coritza cele petrecute în acea noapte. Prefectul, funcționar integru și energic, a luat imediat măsurile necesare și a trimis un detașament de soldați pe urma antaților, dar fără nici un rezultat, fiind prea târziu.

Totodată a comunicat faptul telegrafic Excelenței Sale Hilmy Pașa, iar acesta a ordonat ca un detașament de soldați să fie postat la Pleasa pentru paza comunei pe viitor.”¹⁹⁵

Burileanu, în cartea sa, citează o scrisoare din 13 august 1905 (trimisă către Dina¹⁹⁶ din Corcea) în care se menționează că în zonă

¹⁹⁵ Documente diplomatice. Afacerile Macedoniei. Conflictul Greco-Român, București 1905, p. 29-30.

opera o bandă de aproximativ 60 de persoane condusă de șeful Ștefan Ducas, capedanul C. Gudas și ofițerul Vergas. Probabil că Gudas, cel care a condus atacul în Pleasa, era aromân. Papa Nastasi, amintit în documentul anterior, fusese în tinerețe membru în ceata lui Coli Ghiză. Tatăl lui Nastasi era Papa Costa, preotul din Pleasa care slujea grecește înainte de acțiunea lui Spiru și Haralambie Balamace. Papa Nastasi a murit în anul 1923. Fiul său, Papa Nicola, va fi și el preot. Va pleca cu întreaga comunitate în România¹⁹⁷.

Nicolae Colimitra spune că Mitropolitul Fotie a fost cel care l-a trimis pe Gudas la Pleasa: „Mitropolitul, ca să se răzbune pe românii fărșeroți din Pleasa, a trimis câțiva partizani din Corița, noaptea la ora 12, la Papa Nastasi. L-au luat de braț noaptea și l-au dus ca să deschidă Biserica, ca să arză toate cărțile românești din biserică [...]”¹⁹⁸ Există și o altă explicație a acțiunii andartilor conduși de Gudas. Ea îi aparține lui Burileanu: „*Mitru Vlahu*¹⁹⁹ capul unei bande bulgare, care de atâtea ori a dat probă de curajul și iscusința lui în lupta cu bandele grecești și cu turcii, a voit de multe ori să curețe comuna sa Pleasa de acești rătăciți [grecomani n.m.], și-ar fi făcut-o dacă fărșeroții din Pleasa, buni din fire, nu l-ar fi rugat să le cruce viața! Se zice că antartii ar fi venit în Pleasa tocmai pentru ca să-și răzbune pentru cele suferite de greci de la acest bandit român cu sentimente naționale, și cap al bulgarilor, pentru a căror cauză luptă împins de dreapta lui ură în contra Turcilor și a Grecilor.”²⁰⁰

¹⁹⁶ Probabil Dina Balamace, văr de gradul al II-lea cu Haralambie. Dina Balamace este menționat de Burileanu ca fiind una dintre persoanele pe care le-a întâlnit în Corcea.

¹⁹⁷ Informații din manuscrisul lui Nicolae Colimitra.

¹⁹⁸ N. Colimitra, loc citat, p. 113.

¹⁹⁹ „Născut în 1873 din părinți români fărșeroți din Pleasa, păstor ca și tatăl său, el de la vârsta de 19 ani schimbă cârligul pentru pușcă și luă drumul codrilor. Ajungând în contact cu șefii revoluționari bulgari, el îmbrățișă ideile acestora și se angajă în organizația revoluționară.” Țârcomnicu și Lascu, loc citat, p. 207. Mitru Vlahu a fost ucis în 1907.

²⁰⁰ Burileanu, loc citat, p. 36-37.

Paraclisul. Din nou la București

Am văzut ceva mai sus că Papa Lambru începuse deja să colecteze bani pentru „formarea fondului servind la ridicarea edificiilor cultural naționale”. De la fondarea societății Deșteptarea în anul 1886 până în 1903 s-au strâns 1497 lei (cele mai mari donații fiind cele ale lui Haralambie, 269 lei, și Andrei Balamace, 193 lei). În 1904, Papa Lambru a decis să se concentreze pentru construcția unui local pentru școală (care funcționa în casa lui) și pentru amenajarea unui paraclis, având și planul pe termen lung de a se construi o biserică. După deschiderea paraclisului în casa sa în anul 1905, Haralambie a mers la București pentru a colecta bani. S-au adunat 4607 de lei pentru școala și paraclisul din Corcea, de la aromânii și albanezii²⁰¹ din București.

În aprilie 1905 s-a ținut la București un Congres²⁰² pan albanez. Credem că Haralambie Balamace a participat la acest Congres. Nu avem o dovadă pentru această afirmație, însă dacă privim lista de donații colectate pentru școala și paraclisul din Crușova, observăm nume importante din Comunitatea albaneză din București care vor juca un rol important în viitorul stat albanez.

²⁰¹ Ziarul albanez „Drita” ce apărea la Sofia anunța în toamna lui 1906 că „grație acțiunii aromâne, s-a deschis la Corcea o biserică particulară, în special pentru albano-români.” Vezi Nathalie Clayer, „Le meurtre du prêtre acte fondateur de la mobilisation nationaliste albanaise à l’aube de la révolution jeune turque”, *Balkanologie* IX (1-2), dec. 2005, p. 45-55 (p. 48 pentru această informație).

²⁰² Despre caracterul congresului: „caracterul lui de pregătire militară a eliberării Albaniei de sub dominația administrației otomane”; vezi Maksutovici, loc citat, p. 74. Opinăm că acest congres a fost folosit de autoritățile române ca un mijloc de presiune față de autoritățile turcești în vederea acordării de drepturi pentru aromâni (lucru care s-a întâmplat pe 22 mai 1905).

Cităm aici doar pe Pandele Vanghele care a donat²⁰³ 100 de lei pentru instituțiile aromânilor din Corcea. Vanghele va fi ulterior prim-ministru al Albaniei. P. Vanghele a fost și membru al Societății de Cultură Macedo-Română (în 1912).

În perioada în care a stat în România, Papa Lambru ar fi cumpărat de la un corcear ce locuia la București, un teren în Corcea cu suprafața de 763 m², cu scopul de a construi pe el o biserică²⁰⁴.

Haralambie Balamace a stat aproximativ un an la București. Putem bănuși că prezența sa prelungită în România avea și rațiuni de siguranță. După iradeaua obținută în mai 1905, mai mult de 400 de aromâni pro-români au căzut victime ale agresiunilor cetelor de andarți (compuse nu doar din greci, ci și din aromâni grecomani). Au existat și violențe în sens invers, însă mult mai puține. Aceste violențe au fost una din cauzele întreruperii legăturilor diplomatice dintre România și Grecia între anii 1906-1911.

Într-un raport din 29 aprilie 1906, al lui C. Conțescu, consulul României la Bitolia, adresat Legației României la Constantinopol se scrie: „Sistemul peregrinațiunilor, prin țară al preoților și profesorilor din Macedonia e bine cunoscut ca foarte lucrativ și agreabil, însă, în completă discordanță cu interesele românismului de aici. Am mai avut anul curent pe preotul Balamaci, care a stat un an aproape în București și pe alți profesori care au prelungit cu lunile concediile sau vacanța ce au avut. Toate aceste lipsuri de la post, în momentele destul de grele prin care trecem, sunt cât se poate de dăunătoare bunului mers al învățământului și bisericii și e de dorit ca să li se pună capăt.”²⁰⁵ Conțescu pare destul de lipsit de sensibilitate. În raportul menționat anterior, Preotul Pericle Puliareu era somat să se întoarcă la post după ce stătuse cinci luni în România. Conțescu omite

²⁰³ *Comunitatea românească din orașul Coritza*, loc citat, p. 73-74, unde se afla lista aromânilor și albanezilor din București care au donat bani pentru școala și paraclisul din Corcea.

²⁰⁴ Pipa, loc citat.

²⁰⁵ Berciu-Drăghicescu, Petre, I, loc citat, p. 209-210.

însă să spună că preotul Puliareu era terifiat deoarece fiul său, Costache, fusese ucis de andarți în ziua de 27 iulie/9 august 1905.

Haralambie Balamace se întoarce în Turcia și evenimentele se precipită. În data de 28 iulie 1906, Papa Lambru primește o scrisoare de la Mitropolitul Corcei, Fotie, prin care „după ce i se amintește că a fost făcut „argos” (suspendat) pentru că oficiase căsătorii (în limba română) în enorii străine și că încă continuă serviciul (în limba română), e îndemnat să meargă în 11 august [...] la Mitropolie spre a-și cere iertare; iar la din contra va fi caterisit (excomunicat).”²⁰⁶ În foaia de stat personal a lui Haralambie Balamace, la rubrica pedepse, Papa Lambru scrie: „Se zice că Patriarhia m’ar fi excomunicat pentru motivul că am deschis școlile românești din Albania și că officiez în paraclis și în biserica din Pleasa românește.”²⁰⁷

²⁰⁶ Idem, p. 212. Fragment dintr-un raport adresat Generalului I. Lahovary, Ministru al Afacerilor Străine. Originalul scrisorii lui Fotie a fost depus de Papa Lambru la sediul Legației Române de la Constantinopol.

²⁰⁷ Mircea dela Mare, loc citat, p. 64.

Asasinarea lui Fotie. Cine l-a omorât?

Mitropolitul Fotie al Corcei a fost asasinat în ziua de 22 septembrie 1906. Spiru Balamace, în acel moment președintele Comunității Românești din Corcea, a fost arestat pentru presupuse legături cu atentatul. A fost eliberat ulterior, însă perioada petrecută în închisoare i-a grăbit sfârșitul. După cum am văzut ceva mai sus, Haralambie și Andrei Balamace au fost puși sub pază în decembrie 1912, atunci când Corcea a fost ocupată de trupele grecești, și se intenționa executarea lor pentru vina de a fi fost autorii morali ai asasinatului comis contra lui Fotie. Cei care l-au omorât pe Papa Lambru în ziua de 23 martie 1914, i-au pus în buzunare poza lui Fotie, sugerând prin aceasta că execuția este o pedeapsă pentru omorârea lui Fotie din septembrie 1906.

În noiembrie 1906, a fost omorât de către o bandă grecească, la Salonic, albanezul Spiru Costuri, pentru culpa de a fi fost „autorul moral” al asasinării lui Fotie. Mitropolitul Fotie fusese foarte criticat în presa²⁰⁸ albaneză pentru faptul că nu a vrut să officieze o căsătorie în familia Costuri și pentru că ar fi refuzat să facă slujba de înmormântare pentru niște albanezi naționaliști²⁰⁹.

În numărul din 15 noiembrie 1906 al ziarului albanez *Drita*, ce apărea la Sofia, Bajo Topulli asuma omorârea

²⁰⁸ Ziarul *Drita*, ce apărea la Sofia.

²⁰⁹ N. Clayer, loc citat, p. 48. Fotie a fost foarte criticat și pentru boicotul impus contra aromânilor din Pleasa.

Mitropolitului Fotie de către o bandă albaneză condusă de fratele său Çerçiz Topulli. El explica acest asasinat prin vendeta, obligația de a răzbuna asasinarea preotului albanez Kristo Negovani, asasinat de greci în data de 12 februarie 1905.

Negovani este o localitate de lângă Florina, având în acel moment o populație mixtă albaneză și aromână²¹⁰. După ce a făcut școala grecească, Kristo a venit la Brăila, în România, unde a lucrat ca dulgher. Aici a luat contact cu mișcarea naționalistă albaneză. A fost făcut preot. La întoarcerea în Negovani, a început să predice în albaneză (a realizat multe traduceri în albaneză; a scris poezie și proză) și a organizat în casa sa o școală în albaneză. A fost omorât (probabil pentru aceste lucruri) în februarie 1905, împreună cu fratele său (care era tot preot) și cu alți trei consăteni²¹¹.

În lumea aromână a circulat legenda că Fotie a fost omorât de către un aromân. S-a spus și un nume: cunoscutul armatol Tanasi Nastu²¹². Cum se potrivește legenda aromână cu povestea albaneză care spune că Mitropolitul Fotie a fost omorât de ceata fraților Topulli? Credem că avem răspunsul la această întrebare. Răspunsul a venit dintr-o analiză a textului lui Nathalie Clayer, a manuscrisului lui N. Colimitra și a tradițiilor orale redată de N. Balamaci.

²¹⁰ Weigand, loc citat, p. 16 și p. 287 afirmă că în 1889 trăiau în Negovani cam 20 de familii de aromâni cu o populație aproximativă de 100 de persoane. Aromânii din Negovani erau originari din Belcamen.

²¹¹ O posibilă referire la acest incident sângeros se găsește în Burileanu, loc citat, p. 32: „Mult ne pare rău. Ne vine s'arupem strănile di pi trup când avdăm că grecomanili ne fac ahănte tiranii, ahănte lăeți. Nu li talie, nu li vatămă, ma li pidepsesc ore întredzi. Așa pățără frații a noștri di Negovani aproape di Florina. Rușine ti noi să arăvdăm ahtări din partea ațelor țe nă arădem de năși. Nimal cu bunul, nu se aravdă: ajunse cuțitul di os.” Scrisoare din New York, 6 aprilie 1905, scrisă de Demetru și Teodor Catone (Ciufec) către tatăl lor (probabil Mihali ali Kate).

²¹² N. Balamaci, loc citat, p. 223.

Banda fraților Topulli era alcătuită din 13 persoane. Singura persoană nemusulmană din această bandă ar fi fost Apostoll Plasa²¹³ din localitatea Pleasa. Manuscrisul lui Nicolae Colimitra aflat în posesia autorului spune că cel care l-a omorât pe Fotie a fost căpitanul Cușcona²¹⁴. Din același manuscris²¹⁵ știm că aceasta era doar o poreclă a lui Apostoli Nastu. Lucrurile se limpezesc acum. Numele *Apostol* apare la Clayer, numele *Nastu* apare la Balamace. Iar povestea apare în manuscrisul lui N. Colimitra. După ce l-a urmărit mai multe zile pe Fotie, Apostoli Nastu l-a împușcat în cap pe Mitropolit²¹⁶ la Cheatra a Țaplui, un loc în munții dintre localitățile Dișnița (locuită de fărșeroți) și Uciști (locuită de albanezi grecomani).

O confirmare a acestei echivalări de persoane (Apostoll Plasa=căpitan Cușcona) o găsim și la Vasile Diamandi Aminceanul²¹⁷ care îl amintește pe armatolul „*Apostol Cucicona* din Corița”.

Apostoli Nastu Cușcona a venit în 1914 în România cu grupul ce s-a retras din Corcea, grup în care se afla și Nicolae Cican. La fel ca și Cican, s-a înrolat în armata română în primul război mondial. A murit la Odessa în anul 1920.

A avut vreo vină Haralambie Balamace în moartea Mitropolitului Fotie? Este greu să dăm un răspuns clar la această întrebare. Apostoli Cușcona a fost adus în România, după asasinarea lui Haralambie Balamace în martie 1914, de către fratele lui Papa Lambru, Epaminonda. Bajo Topulli, cel care și-a asumat public asasinarea lui Fotie, a fondat la Bitolia, în noiembrie 1905, un comitet secret albanez (numit Comitetul albanez pentru libertatea Albaniei)

²¹³ N. Clayer, loc citat, p. 52, nota 20. Sursa acestei informații este Mihai Grameno (născut la Corcea; a trăit mult timp în România).

²¹⁴ N. Colimitra, loc citat, p. 113-116.

²¹⁵ Idem, p. 106.

²¹⁶ Fotie era însoțit în acel moment doar de o persoană (albanezul musulman Sabri).

²¹⁷ V. Diamandi Aminceanul, *Românii din Peninsula Balcanică*, Editura Domino, 1999, p. 221. Cartea lui Diamnadi Aminceanul a apărut întâi în anul 1938.

din care făceau parte câțiva cunoscuți ai lui Papa Lambru: Mehdi bey Frashëri, Shevket bey Frashëri, Nuçi Naço. În data de 5 mai 1907, Bajo Topulli a creat o secțiune în România a acestui comitet secret, în care găsim alți doi cunoscuți ai lui Papa Lambru: Pandeli Vanghele și Vasil Zografi²¹⁸. Bajo Topulli a început să acționeze în clandestinitate din martie 1906. Anunțul făcut de frații Topulli asuma uciderea lui Fotie de către banda condusă de către fratele lui Bajo, Çerçiz Topulli. Apostoli Nastu (Cușcona) ar fi fost doar unul dintre cei 13 membri ai bandei. Pe de altă parte, versiunea aromână arată că Apostoli l-a omorât pe Fotie și pare s-o fi făcut-o singur. Este foarte greu să te descurci în acest hățiș de informații contradictorii.

Nu cred că Papa Lambru a avut vreo legătură cu moartea lui Fotie, însă a fost foarte apropiat de oamenii care au făcut-o (sau care au pretins că au făcut-o).

²¹⁸ Maksutovici, loc citat, p. 76.

Din nou chestiunea religioasă

După venirea la putere în Turcia (iulie 1908) a Junilor Turci, aromânii au avut doi parlamentari: dr. Filip Mișa (ales deputat în 1908 și în 1912 în sangeacul Corcea) și Nicolae Batzaria (acesta a fost numit senator). Rezolvarea chestiunii religioase pentru aromâni s-a reluat în 1910: „în legătură cu Congresul aromânesc de la Manastir [Bitolia n.m.], Patriarhul a luat inițiativa unor negocieri cu senatorul Batzaria și a convenit cu acesta asupra următoarelor puncte care ar fi trebuit să fie aduse în discuție de o delegație aromână la Patriarhie:

1. Aromânii renunță la episcopi proprii.
2. Folosirea aromânei în biserică va fi permisă.
3. În Mitropoliile cu populație preponderent aromânească, la ocuparea locurilor de episcopi devenite vacante, aromânii trebuie să fie, pe cât posibil, preferați.”²¹⁹

O delegație de 9 aromâni a negociat cu Patriarhia în martie 1911, însă tratativele au eșuat. Iată cum sunt descrise evenimentele anului 1911 legate de chestiunea bisericească aromânească în Calendarul

Aromânesc pe anul 1912 , editat de „Societatea Studenților Macedo Români” din București.

„Martie 1911

- Ministrul de externe, D-l Titu Maiorescu declară reluate legăturile diplomatice dintre România și Grecia. Se știe că relațiunile au fost întrerupte din cauza măcelurilor ce au comis andarții plătiți de guvernul grecesc în înțelegerea cu fanarul din Constantinopole, contra românilor din Turcia.
- Colonia Macedo-Română din București a ținut mai multe întruniri, alegându-se o comisie, care să exprime ministrului de Externe, d-l Maiorescu, rugându-l să nu aplaneze conflictul cu Grecia fără rezolvirea chestiunii bisericești la Aromâni.

²¹⁹ Peyfuss, loc citat, p. 109.

- Trimiși²²⁰ Congresului Național Aromânesc cer în zadar în Constantinopole rezolvarea chestiei religioase a Aromânilor.

Aprilie 1911

- În urma refuzului Patriarhiei de a acorda drepturi religioase la Aromâni, comisiunea aleasă de Congres înaintează un memoriu Sublimei Porți prin care se cere dreptatea contra Fanarioților.

Octombrie 1911

- Societatea de cultură Macedo-Română trimite o adresă tuturor comunităților românești prin care le roagă să se pronunțe asupra modului cum trebuie rezolvită chestiunea bisericească.

Noiembrie 1911

- O comisie compusă din fruntașii aromâni d-nii: N. Papateodosi, M. Papaioan, M. Bendu, N. Diamandi și T. Hagigogu împuterniciți de toate comunitățile românești din Turcia vor face un nou demers pe lângă cei în drept pentru rezolvirea într'un fel a chestiunii religioase, de care depinde viitorul chestiunii aromânești."

Societatea de cultură Macedo-Română a dat adunării generale anuale a Societății din 19 februarie 1912 un caracter de congres. Iată ce declara în față adunării președintele Societății, dr. A. Leonte, la această adunare/congres: „În dorința de a pregăti calea cea de mult bătută asupra culturii religioase, societatea a adresat tuturor comunităților o circulară rugându-le a se pronunța care ar fi modalitatea pentru rezolvirea chestiei bisericești. Răspunsul, d-lor, a fost unanim: a ne separa de Patriarhia și a se stăruie ca să avem un șef religios cu riscul de a deveni schismatici. Aceste dorințe ale comunităților s'au făcut cunoscute locurilor competente. Sperăm, d-lor, că timpul a sosit pentru a repara dezlegarea acestei arzătoare chestiuni. Societatea își va da toate silințele pentru aducerea la bun

²²⁰ Este vorba de cei 9 delegați menționați de Peyfuss.

sfârșit a chestiunii. E de sperat că, cu rezolvirea acestei chestiuni, se va deschide o nouă eră pentru frații noștri.”²²¹

Planul unei biserici pentru aromâni în Corcea

În contextul acțiunilor declanșate pentru rezolvarea chestiunii bisericești a aromânilor din Turcia, Papa Lambru și-a reluat eforturile pentru a-și realiza visul: crearea unei biserici pentru aromâni în Corcea (desigur, exista paraclisul, însă era prea puțin).

Duminică, 15 noiembrie 1909, adunarea²²² generală a Comunității Românești²²³ din Corcea a decis, în afara²²⁴ lucrurilor obișnuite ce se fac în astfel de întruniri, să însărcineze un comitet de șapte persoane care să deschidă liste de subscripții ce vor fi trimise la persoane doritoare să ajute cauza construirii unei biserici pentru aromânii din Corcea. Comitetul de șapte persoane era alcătuit din: Haralambie Balamace (președinte al comisiei), Nacu Cocea (vicepreședinte), Spiru Teja (casier), Alexi Dina A. Vangheli (prim-secretar), Andrea Nastu (al doilea secretar) Vasili Chiacu și Dina Pitu (consilieri-controlori).

În perioada 1886-1903, Societatea „Dișptarea” din Corcea colectase 1497 de lei. În 1904-1905, Haralambie Balamace a adunat la București 4607 de lei. O parte din aceste fonduri s-au folosit pentru școli și paraclis iar restul de bani s-a păstrat pentru ridicarea viitoareii biserici. Atunci când s-a decis construcția bisericii din Corcea, în noiembrie 1909, s-a întocmit un deviz de 60 000 de lei pentru această lucrare. Printr-un efort impresionant, se colectaseră până la începutul lui 1912 încă 22 183 de lei (deci un total de 26 790 de lei, dacă se

²²¹ *Comunitatea românească din orașul Coritza*, loc citat, p. 97-98.

²²² Adunarea a fost condusă de Andrei Balamace. Procesul verbal poate fi găsit în *Comunitatea românească din orașul Coritza*, loc citat, p. 19-24.

²²³ Este denumirea pe care și-au însușit-o aromânii pro-români din Corcea.

²²⁴ Un alt lucru neobișnuit care a fost hotărât în această adunare, a fost decizia de a se fonda o bancă populară în Corcea, de la care să se poată împrumuta cu dobânzi mici orice aromân.

adaugă cei 4607 lei adunați în 1905). Banii s-au strâns din Corcea, București și diferite orașe americane (nu mai puțin de 11 945 de lei).

Aceasta era situația la începutul lui 1912, când ziarul „Peninsula Balcanică” va scoate un supliment al ziarului cu titlul „Comunitatea românească din orașul Coritza, Vilaetul Monastir (Macedonia)”. Broșura se vindea cu un leu bucata iar fondurile obținute urmau să fie donate pentru construcția bisericii din Corcea. Coperta broșurii prezenta macheta construcției ce urma să fie realizată. Cel care pare că a redactat această broșura, în opinia noastră, este Epaminonda Balamace, fratele lui Papa Lambru. El era și împuternicitul prin procură al Comunității din Corcea (al cărei președinte era Papa Lambru și al cărei secretar era Miltiade Balamaci) pentru a lansa liste de subscripție și pentru a încasa bani donați pentru biserica din Corcea).

La începutul lui 1912 încă se așteptau banii colectați în St. Louis-SUA (5915 lei) și în 16 liste de subscripție din România. Epaminonda nota în broșură: „Prin ultimele scrisori primite de la Coritza, ni se face cunoscut că tot materialul necesar pentru clădirea bisericei s’a deposedat pe locul viran al școalei, și se așteaptă cu nerăbdare rezultatul tuturor listelor trimise, spre a-și face socoteala membrii din comitet dacă se poate conta, că se va strânge suma de 60.000 lei, astfel precum s’a făcut devizul, odată cu întocmirea planului acestei biserici ...”²²⁵ Se nota că „la centru nu se mai poate conta în subvențiile de odinioară”²²⁶ și se menționa despre această colectă impresionantă: „Cu această probă făcută ținem să desmințim, svonurile tendențioase ale unor răi-voitori cari bârfesc în toate ocaziile, că macedo-românii nu merită atâtea sacrificii din partea regatului român, argumentând în căpățânarea lor, că dacă s’ar suprima bugetul, nu va rămâne nici urmă de românism, întru cât acei cari agită din când în când chestiunea națională din Pind, nu sunt de

²²⁵ *Comunitatea românească din orașul Coritza*, loc citat, p. 86-87.

²²⁶ Idem, p. 89.

cât salariații Ministerului de Externe al României.”²²⁷ Până la moartea lui Papa Lambru se strânseseră 35 000 de lei pentru biserică.

Lucrările la biserică au fost stopate în decembrie 1912, când Corcea a fost ocupată de trupele grecești („acum era în construcție biserica națională care urma să se termine cu ofrandele fărșiroților din America și Albania, a macedo-românilor, și a câtorva fruntași naționaliști albanezi din București.”²²⁸) Atunci când Papa Lambru a fost ucis, în ziua de 23 martie 1914, asasinii au jefuit și casa părintelui. Parte din banii furați erau din fondurile Comunității, școlii, paraclisului, Asociației Corpului Didactic și Bisericesc român. Ca o consecință, construcția bisericii pentru aromânii din Corcea s-a încheiat de abia în 1925.

²²⁷ Ibidem, p. 92-93.

²²⁸ Lascu, loc citat, p. 166. Citatul este dintr-un articol semnat de Mitu Dona la sfârșitul lui 1912.

Independența Albaniei. Ocuparea Corcei de către greci. Asasinarea lui Zisi Balamace.

Primul război balcanic a izbucnit în octombrie 1912. În ziua de 28 noiembrie 1912 s-a proclamat la Vlora independența Albaniei. Delegația din Corcea nu a putut ajunge la eveniment deoarece orașul era asediat. Patru aromâni urmau să plece din Viena la Vlora „spre a lua parte la dezbaterile adunării naționale albaneze, cu care ocazie se va hotărî și soarta celor 200.000 de români din Albania.”²²⁹ Ce patru aromâni erau Miltiade Balamace, directorul școlilor românești din Corcea, împreună cu gazetarii Epaminonda Balamace (alias Mitu Dona), Meglenitul (probabil Constantin Noe) și Crușuveanul (probabil T. Shunda; identificare nesigură).

Trupele grecești au ocupat Corcea în zorii zilei de 7/20 decembrie 1912. Andrei și Haralambie Balamace au fost puși sub pază și urmau „să fie executați ca presupuși autori morali pentru omorârea arhierelui Fotios [...]. Această știre alarmantă se transmisese d-lui Take Ionescu la Londra²³⁰, care a intervenit imediat prin Venizelos la Coritza, spre a fi puși în libertate fruntașii românilor din Albania. [...] avangarda evzonilor greci, cari ocupaseră Coritza, în decembrie 1912, a blocat în primul rând cartierul românesc și se interesau dacă fruntașii români și albanezi erau în oraș. [...] În casele părintelui Balamace s-au strâns toți românii cari aveau arme ca să-și apere Paraclisul și Școala Română, aflate în proprietățile acestei familii de mai mulți ani. După ce au evitat câteva zile evzonii ca să cerceteze interiorul caselor, într-una din zile se prezintă trei ofițeri și un grup de soldați, cari, forțând poarta, se prezintă tocmai în apartamentul unde se afla părintele, strigând și vociferând ca să se predea.

Românii au sărit cu toții cu armele în mână, somând pe ofițeri să părăsească casa întru cât cercetările și chiar arestarea nu se poate

²²⁹ Idem, p.129.

²³⁰ Aflat acolo pentru a urmări lucrările Conferinței de Pace.

face decât în baza unui ordin și în tot cazul prin intermediul poliției locale. Neavând încotro, mai ales după ce s-au convins că românii erau hotărâți să moară cu toții decât să predea pe președintele Comunității, ofițerii greci împreună cu însoțitorii lor au trebuit să se retragă bolborosind.

Peste câteva zile, se prezintă trei persoane travestite în lucrători, cari cereau cu insistență să vorbească cu părintele. Cum conținutul sacilor în cari ziceau ei că aveau sculele necesare era foarte vizibil că purtau arme și cartușile, au fost somați de către păzitorii români ca să părăsească casa. N-au apucat să iasă pe poartă și încep să tragă în vânt cu puștile, strigând în gura mare că ei își vor răsbuna pentru ofensa adusă. Peste puțin se înapoiază cu forță armată, strigând ca să se deschiză porțile spre a face dovada în fața comandantului Vardos, cum că ei veniseră să ceară părintelui de lucru și că părintele Haralambie Balamace ar fi tras cu arma în ei.

Față de această nouă stratagemă, părintele dă ordin ca să se abordeze pe case tricolorul românesc, iar băieții înarmați ocupă toate colțurile, strigând că după ce vor muri cu toții, atunci se poate călca Paraclisul și școala, cari fiind subvenționate de guvernul român, ei consideră ca o onoare să și moară sub steagul românesc. Văzând comandantul că nu se poate face nimic spre a forța intrarea, a trebuit să cedeze ordinului prefectorial ca să se retragă; fapt care a contribuit să se creadă că chiar în aceeași zi ar fi venit și ordinul lui Venizelos din Londra, ca românii din Coritza să fie lăsați în pace.

Steagul însă a continuat să fâlăie până la retragerea grecilor, în care interval ambele școli²³¹ românești erau transformate în cazărmi; iar în casa părintelui trebuia să se găzduiască câte 3-4 ofițeri zilnic. În ajun de a părăsi Coritza, l-au chemat la prefectură ca să dea o declarație cum că tot timpul cât a durat ocupația grecească n-a fost arestat și că n-a suferit nici pagube, dar nici n-a fost persecutat.

Evident că după intervenția lui Venizelos, lor le trebuia un act de felul acesta, ca să se justifice că avuseseră o purtare exemplară față

²³¹ Cea de băieți și cea de fete.

de români; în care scop s-au dus și la casa lui Andrei Balamace spre a obține o declarație similară, deși dânsul părăsise Coritza imediat ce a fost pus în curent cu planurile lor, că urma să împuște în primul rând pe Zisu Balamace din Pleasa pe care îl bănuiau ca autor material pentru împușcarea arhiereului din Grebena; iar pe dânsul și părintele ca autori morali pentru asasinarea arhiereului din Coritza.”²³²

Din păcate, Zisi G. Balamace (din Pleasa) a fost împușcat²³³ de trupele grecești în aprilie 1913. Corpul său „mutilat a fost expus câteva zile la comandamentul suprem al armatei grecești din Corița.”²³⁴

²³² Lascu, loc citat, p. 331-332. Descrierea întâmplărilor aparține lui Epaminonda Balamace (care semnează în ziarul *Românul* cu numele Mitu Dona).

²³³ Idem, p. 222.

²³⁴ Ibidem, p. 328.

Congresul de la Triest

Declanșarea ostilităților în primul război balcanic a condus la ocuparea mai multor localități aromânești de către armatele sârbe și grecești. Mai multe violențe înfăptuite de armatele grecești (printre altele, omorârea directorului școlii românești din Turia, Dumitru Cicma, și mutilarea cadavrului său) au condus la o stare de spirit favorabilă unei soluții politice albano-aromâne. Epaminonda Balamace a organizat mai multe proteste împotriva violențelor la care au fost supuși aromânii. E. Balamace, Miltiade Balamace, Constantin Noe și Nuși Tulliu au redactat pe 25 decembrie 1912, la Triest, un apel²³⁵ adresat aromânilor din America în care li se cerea acestora să participe la o mare adunare națională programată la Vlora, în care urma să se discute viitorul statului albanez. Până la urmă, congresul nu s-a ținut la Vlora (al cărei port era blocat de flota grecească) ci la Triest.

Austria, cea care sprijinise crearea statului albanez, a fost și cea care a găzduit acest congres pan albanez în perioada 27 februarie – 6 martie 1913. Aromânii au avut mai mulți reprezentanți: Epaminonda și Fotie Balamace, Chr. Pattajo, dr. Shunda, Vasile Diamandi, D. Shadima. Punctul doi din programul Congresului puneă problema relațiilor dintre aromâni și albanezi în noul stat albanez.

Primul vorbitor aromân a fost protosinghelul Fotie Balamace, delegatul Societății de Cultură Macedo-română și al fărșeroților din Albania. După ce acesta a amintit ajutorul pe care statul român l-a dat slujirii în limba albaneză, a propus o soluție pentru subiecții ortodocși, albanezi și aromâni, din Albania: „De aceea, albanezii și românii ortodocși trebuie să aibă un cap religios, pendente de o biserică autocefală, cum este cea română bunăoară, care va ajuta cu multă căldură această chestiune, până la formarea unui sinod ortodox în Albania. Prin urmare, în urma celor spuse până acum, eu propun ca

²³⁵ Vezi textul în ziarul *Românul*, II, nr. 280 din 20 dec 1912/ 2 ianuarie 1913.

albanezii și românii ortodoxi să se constituie într’o biserică autocefală, având sub autoritatea sa jurisdicțională pe toți românii și albanezii ortodoxi din tot cuprinsul statului albanez și din eventuala Macedonie autonomă. Și, deoarece șeful bisericesc al acestor două elemente, albanezi și românii ortodoxi, după cum se prevede, nu va depinde de Patriarhul din Constantinopol, să depindă de Mitropolitul din România, care tot ortodox este și el.”²³⁶ Se vehiculase²³⁷ de ceva vreme posibilitatea ca protosinghelul Fotie să fie ridicat la rangul de arhiereu și să fie proclamat episcop al noului stat albanez. De altfel, Faik Bey Konitza, președintele Congresului de la Triest, spunea la sfârșitul întrunirii că aromânii din Albania trebuie să aibă un șef religios al lor și prevedea că Fotie Balamace va fi unul dintre mitropoliții ortodocși ai Albaniei.

Din America trebuiau să sosească doi delegați aromâni. Dumitru Ciufecu a întârziat la lucrările Congresului. Va ajunge însă în Albania și va juca un rol interesant în drama ce a urmat. Celălalt delegat, Chr. Pattajo (sau Hristu Patajo), locuia în Los Angeles și provenea din Samarina²³⁸. Discursul său s-a încheiat cu cererea creării „unei Albanii mari, cuprinzând cele patru vilaete, Ianina, Skutari, Monastir și Kosova, încorporându-se în acest regat liber și independent toată suflarea albaneză și română din Peninsula Balcanică. Trăiască marea Albanie!”²³⁹

Doctorul Tașcu²⁴⁰ Șunda, delegat al Societății de Cultură Macedo-Română, a anunțat că guvernul român va sprijini financiar

²³⁶ Lascu, loc citat, p. 192.

²³⁷ Idem, p. 128.

²³⁸ Hâciu, loc citat, p. 454. În Cordescu gasim informația că Patajo era din Avdela (nu din Samarina, cum spune Hâciu). El a absolvit liceul românesc din Bitolia în anul 1902.

²³⁹ Lascu, loc citat, p. 195.

²⁴⁰ În cartea lui Lascu și în ziarul *Românul*, apare ca fiind A. Shunda. Din descrierea pe care i-o face Epaminonda Balamace rezultă clar că este vorba de dr. Tașcu Șunda. Numele apare ortografiat în ambele surse Shunda. Șunda era originar din Crușova și absolvise liceul din Bitolia în 1888. A

mai multe școli din noul stat albanez. El a pus foarte tranșant următoarea problemă: „Am vrea să știm un lucru, dacă e să mergem mână în mână: oare *naționalitatea albaneză recunoaște de drept în Albania naționalitatea aromână neolatină, ce dorim s'o salvardăm?* Iată ce cerem acestui congres și-l rugăm să se pronunțe asupra acestui punct.”²⁴¹ Doctorul Șunda a continuat această interogație cu un scurt istoric al alianței albano-aromâne: „Găsim de cuviință că e bine să se țină seama de principiile mântuitoare ce au călăuzit pe înaintașii noștri asupra acestui punct. Acești înaintași sunt de așa mare preț, încât nu li se poate contesta, nici meritele lor de mari patrioți, nici înalta lor competență și nici vederile lor largi. Dorim să cităm pe marii patrioți Naim și Sami Frashari, cari sunt tot pe atâta măsură apostolii naționalității albaneze ca și ai naționalității aromâne. Aducem aci omagii pioase de recunoștință eternă spiritului lor tutelar, căci în colaborare cu marele nostru Apostol Mărgărit au jucat un rol hotărâtor la autorizare deschiderii de școli românești în Turcia Europeană. Cu toții într'acelaș gând, ei au preconizat ca testament politic alianța albano-română.”²⁴²

Vasile Diamandi, directorul Școlii Comerciale Românești din Ianina, a creionat proiectul unei Albanii Mari și a prezentat și o statistică a populației românești din peninsula Balcanică (1.180.970 de aromâni).

Dumitru Șadima²⁴³ aducea aminte de planul lui Hașdeu, din 1901, al unui viitor regat albano-român și își încheia discursul cu

ajuns ulterior medic. A practicat meseria aceasta o vreme la Salonic. A publicat la București în anii 1909-1910 revista “Viața albano-română”. A avut merite importante în recunoașterea de către biserica autocefală românească a limbii albaneze ca limbă liturgică.

²⁴¹ Lascu, loc citat, p. 197.

²⁴² Idem.

²⁴³ Delegat, de asemenea, al Societății de Cultură Macedo-Română dar și al aromânilor din regiunea Epirului. Șadima era originar din Turia și absolvise liceul de la Bitolia în 1896. A fost ulterior profesor la școala românească din Berat.

propunerea ca în viitoarea Constituție a statului albanez să fie menționată egalitatea de drepturi între populațiile din cadrul statului.

Epaminonda Balamace, care era unul dintre membrii comitetului de organizare a congresului, a ținut să aducă precizări într-o problemă ridicată de delegații Societății de Cultură Macedo-Română, și anume acordarea autonomiei pentru unele zone din viitorul stat albanez, locuite preponderent de aromâni. E. Balamace preciza: „Aci nu este vorba de comunele românești din Albania propriu zisă, unde tot românul cunoaște limba albaneză și va primi implicit ceea ce va hotărî guvernul de azi sau de mâine. Ar trebui să se știe însă, că sunt multe comune românești unde nu se vorbește de fel limba albaneză și acolo trebuie introdusă autonomia comunală cu toate libertățile cultului în biserică și în școli.

Faik Bey Konitza, președintele congresului, a menționat la sfârșitul lucrărilor că în memoriul prezentat de delegația albaneză la Conferința de Pace de la Londra exista și un pasaj despre români. Se spunea în acest pasaj că, întrucât aromânii sunt singurii prieteni pe care îi mai au albanezii, ei trebuie prețuiți și trebuie să li se recunoască autonomia școlilor și a bisericilor, inclusiv un șef religios propriu. Faik Bey spunea chiar ceva mai mult: „aș putea merge și mai departe cu promisiunea, recunoscându-le chiar un canton autonom național, în caz de se va ceda Albaniei porțiunea coastelor din Pind, dela Metzova până Clisura, unde elementul românesc se găsește în mase mai compacte.”²⁴⁴ Analizând retrospectiv promisiunile albaneze, nu putem decât să constatăm că aromânii au fost încă o dată păcăliți.

Atitudinea delegaților aromâni la Congresul de la Triest trebuie pusă în conexiune și cu misiunea delegației Societății de Cultură Macedo-Română într-un turneu, cu scopul de a sensibiliza diplomația europeană asupra subiectului aromân. Delegația era compusă din George Murnu, Iuliu Valaori și Nicolae Papahagi. Delegația a vizitat în perioada 22 februarie-27 aprilie 1913

²⁴⁴ Lascu, loc citat, p. 204.

următoarele capitale europene: Budapesta, Viena, Paris, Londra, Berlin și Roma. Deși inițial (la începutul primului război balcanic) Societatea de Cultură Macedo-Română susținea crearea unui stat macedonean autonom, ulterior, conducerea Societății a adoptat

punctul de vedere oficial al statului român: crearea unui stat independent albanoromân care să cuprindă cât mai multe din localitățile locuite de aromâni. Trebuie menționat că delegația aromână a fost la Viena în perioada 26 februarie-5 martie 1913, exact în perioada în care se desfășura Congresul albanez de la Triest (parte a Imperiului Austro-Ungar în acel moment). Este evident, studiind discursurile celor două delegații, că ele și-au corelat pozițiile și că ele exprimau, de fapt, poziția statului român în această chestiune.

Fotie Balamace

Fotie Balamace s-a născut în Pleasa, în anul 1872. A studiat la școala românească din Corcea. Când s-a înființat școala albaneză din Corcea (1887), a fost mutat acolo de Haralambie Balamace împreună cu alți elevi pentru a fi ajutată noua instituție. Așa se face că Fotie a absolvit școala albaneză din Corcea. Știm din cartea lui Cordescu că Fotie a fost timp de șase ani institutor la școala românească din Pleasa. Informații foarte importante despre Fotie găsim pe spatele fotografiei pe care o puteți vedea alăturat. Iată și

înscrișul de pe verso: „Arhimandritul Fotie Balamace după ce a făcut Seminarul de la Curtea de Argeș și Facultatea de teologie la București, a fost numit profesor și spiritual [duhovnic n.m.] la Internatul Teologic Universitar de la Mănăstirea Radu Vodă. A mai funcționat ca subdirector la Seminarul Central din București. Ca unul care slujea și în limba albaneză la Biserica Comunității albaneze din strada Enei din București, traducând primele cărți bisericești în limba albaneză, fusese desemnat ca viitor Episcop ortodox în Albania. A luat parte activă la congresul albano-român din Triest în 1913. În toamna anului 1916 a avut o moarte tragică chiar la Seminarul Central care era transformat în spital p[entru] ofițeri.”

Fotie Balamace a început să slujească, ocazional, în limba albaneză, împreună cu Haralambie Cialiamani, la biserica albaneză din București („Dintr-o zi”; pe strada Academiei). Fotie a slujit, de

exemplu, un Te-Deum pentru sfințirea drapelului albanez, în ziua de 3 decembrie 1912, puțin timp după declararea independenței statului albanez (28 noiembrie 1912). Însă Fotie oficia chiar la nunți și la botezuri ale albanezilor otodocși din București.

Am văzut ceva mai sus că el a fost propus pentru funcția de viitor Episcop ortodox în noul stat albanez. Pentru aceasta trebuia ridicat la gradul de arhimandrit. Acest lucru s-a întâmplat după Congresul de la Triest (când Fotie a trecut de la rangul de protosinghel la cel de arhimandrit). După Pacea de la București (în anexele tratatului erau scrisori din partea sârbă, greacă și bulgară în care se asuma acordarea de drepturi școlare și bisericești pentru aromâni), Mitropolitul Primat al României, Conon, a luat în serios prevederile tratatului de pace și a întocmit un proiect de statut al „Episcopiei Dunării de Sus cu Macedonia”, care urma să funcționeze ca orice eparhie în cadrul Bisericii Ortodoxe Române (20 decembrie 1914). Probabil că Fotie, aflat în foarte bune legături cu Conon, urma să joace un rol în această întreprindere. Până la urmă a fost doar încă un proiect care nu s-a realizat.

Mai știm despre Fotie că a tradus din greacă în română documentele de corespondență dintre Patriarhia din Constantinopol și Mitropolitul Ungrovlahiei Nifon (în chestiunea secularizării averilor mănăstirești din România). Documentele au fost publicate de Fotie în 1913.

Tatăl lui Fotie, Grigore, era văr primar cu Haralambie Balamace. Un frate al lui Grigore, Nicu alu Foti²⁴⁵, se stabilise în România în jurul anului 1870; a fost mare exploatator de păduri și avea mari podgorii la Valea Urloiiului, în județul Prahova. Întrucât Nicu alu Foti nu a avut copii, el l-a luat pe lângă el pe Tanasi, fiul fratelui său Grigore, căruia i-a lăsat întreaga avere din Prahova. Tanasi, fratele lui Fotie, a trăit la Ploiești până la moartea sa.

²⁴⁵ Hâciu, loc citat, p. 477.

Nu avem indicii²⁴⁶ despre acea misterioasă sugestie din inscripția de pe spatele pozei lui Fotie: „a avut o moarte tragică chiar la Seminarul Central care era transformat în spital p[entru] ofițeri.” Fotie este înmormântat în cimitirul Belu din București (figura 89, poziția 16).

Miltiade Balamace

Tatăl lui Miltiade era Dina Balamace. Acesta era, la rândul său, fiul lui Ianache/Ioan, fratele celnicului Spiru Balamace. Atunci când C. Burileanu a întreprins cea de a doua călătorie în Albania (în 1905), el a fost însoțit în unele din drumurile sale de Miltiade Balamace. Burileanu îl numește pe Milton²⁴⁷ „inseparabilul meu prieten Balamace” și „prietenul meu nedespărțit Balamace”²⁴⁸.

Tot din Burileanu știm că Miltiade primea ordine de încorporare²⁴⁹ de la guvernul grecesc, aceasta datorită faptului că familia lui Miltiade mergea iarna în Tesalia, parte a teritoriului grecesc.

Cea mai impresionantă relatare din Burileanu referitoare la Miltiade este legată de întâlnirea lor din Lunca cu Nas Coconeș, fiul celebrului bandit Tună Coconeș²⁵⁰, mort în 1904. Urmează o discuție²⁵¹ vie, extrem de animată între institutorul pro-român Miltiade Balamace și banditul pro-grec Nas Coconeș, în care, în mod destul de surprinzător, institutorul nu se sperie deloc de interlocutorul său, ba chiar îl convinge pe acesta că nu are dreptate. Într-un final, Coconeș spune: „Noi Rrmăanii him gioni; him oarfăni noi, n'avem

²⁴⁶ Știm doar că aici a fost locul de încartiruire pentru trupele bulgare de ocupație.

²⁴⁷ Milton este forma aromânească a numelui Miltiade.

²⁴⁸ Burileanu, loc citat, p. 73 și 77.

²⁴⁹ Idem, loc citat, p. 31.

²⁵⁰ Vezi Weigand, loc citat, p. 60, 65 și 70 despre Yeoryi Coconeș, poreclit Rapp. Nu este clar dacă este vorba despre același personaj sau dacă cei doi erau frați.

²⁵¹ Burileanu, loc citat, p. 62-64, pentru întreaga discuție între cei doi.

tată! Să știm noi că bănează tata-l nostru, și-atunci să ne vedeți”. Burileanu a fost atât de impresionat de replica lui Coconeș încât a menționat-o și pe foaia de titlu a cărții sale.

Burileanu ne mai spune că Andrei și Miltiade erau frați²⁵², însă informația nu este sigură. Din cartea lui Cordescu știm că Miltiade a absolvit liceul românesc din Bitolia în anul 1901. El va activa ca institutor în cadrul școlii românești din Corcea după demisia lui Dimitrie Beza din data de 23 martie 1902. Miltiade i-a furnizat lui Cordescu datele despre școala românească din Corcea, în calitatea sa de director al acestei instituții. Miltiade se va menține în această poziție până în decembrie 1912, momentul în care Corcea este ocupată de trupele grecești.

La sfârșitul lui noiembrie 1912, M. Balamace se afla la Viena. El era trimis în misiune specială către Vlora „spre a lua parte la desbaterile adunării naționale albaneze, cu care ocazie se va hotărâ și soarta celor 200.000 de români din Albania.”²⁵³ Nu știm dacă această informație se referă la adunarea din Vlora, 28 noiembrie 1912, care a proclamat independența Albaniei, sau la vreo altă adunare convocată în același oraș. Opinăm că Miltiade nu a ajuns la Vlora. Știm că în ziua de 25 decembrie 1912, Miltiade se găsea la Triest, unde semna o proclamație către aromânii din America. După acest moment, Miltiade a ajuns la București (nu știm în ce circumstanțe). Atunci când s-a anunțat moartea lui Papa Lambru, Miltiade era chemat alături de Andrei, Epaminonda și Fotie Balamace, pentru a fi informați de moartea rudei lor. După aprilie 1914 nu mai avem nicio știre despre Miltiade. Pare că acesta a dispărut din orice activitate publică.

²⁵² Idem, p. 244.

²⁵³ Lascu, loc citat, p. 129. Tot acolo se notează că „M. Balamace, unul dintre cei mai vrednici frați ai noștri în Macedonia, l-a condus pe d. Constantin Burileanu și pe publicistul Italian Batista Pelegrini aproape prin toată Albania, iar rezultatul călătoriei lor au fost două cărți voluminoase despre fărșeroși și ceilalți aromâni din Balcani.”

Chestiunea Epirului de Nord

Trupele grecești au ocupat Epirul în timpul primului război balcanic. Conferința de la Londra a numit un comitet internațional pentru stabilirea graniței dintre Albania și Grecia. Tratatul de la Florența din 17 decembrie 1913 a stabilit că Epirul de Nord revenea Albaniei. La sfârșitul lui februarie 1914, armatele grecești au început să evacueze Epirul de Nord. Ca o contra-reacție, la 28 februarie 1914 s-a proclamat la Arghirocastro Republica Autonomă Epirotă (data oficială a independenței fiind 2 martie). Georgios Hristakis Zografos era președintele guvernului provizoriu. Dimitrie Duliu, colonel demisionar din armata greacă, a fost numit ministru de război în guvernul provizoriu și a organizat o armată de 5000 de combatanți.

Este foarte greu de lămurit care erau relațiile dintre această republică autonomă și autoritățile grecești. Părerile diferă: unii susțin că autonomiștii acționau la comanda statului grec iar alții pretind că autonomiștii acționau de unii singuri. Nu ne propunem aici să deslușim această chestiune.

La începutul lui martie 1914, armatele grecești au început să evacueze teritoriul Epirului de Nord (operațiune care s-a încheiat la 28 aprilie 1914). În același timp, autonomiștii au început să acționeze pentru cucerirea teritoriului evacuat de armatele oficiale grecești. Singura zonă care nu a cedat pentru o vreme a fost Corcea care a rezistat unui atac violent al unui Batalion Sacru care a venit din Biliște și care a fost ajutat de trupe locale de gherilă ale autonomiștilor. Acest atac a dus la moartea mai multor locuitori din Corcea. Printre cei omorâți s-a aflat și Papa Lambru.

Pentru a înțelege mai bine circumstanțele mai adăugăm două informații. Wilhelm de Wied (nepotul reginei Elisabeta a României) a fost proclamat principe al Albaniei. El a ajuns la Durrës în ziua de 7 martie 1914. Cea de a doua informație se referă la Papa Lambru. Conform lui Nicolae Pipa²⁵⁴, la începutul lui martie 1914 ar fi venit în

²⁵⁴ N. Pipa, loc citat.

Corcea reprezentanți ai Comisiei Mondiale a Granițelor. Acești l-ar fi întrebat pe Haralambie Balamace despre caracterul orașului Corcea. Papa Lambru ar fi răspuns: „Curceaua nu singur nu easti căsăbă grec, ma aoați tuți sunt arbineși.” Dacă acest episod este real, cu singuranță poate fi o cheie de interpretare a evenimentelor tragice ce au urmat. Declarația este totuși uimitoare fiindcă Papa Lambru îi asimilează pe aromânii din oraș (grecomani sau pro-români) lumii albaneze.

Atacul

În ziua de 18 februarie/3 martie 1914, trupele grecești au evacuat Corcea. Cu toate acestea, au rămas în oraș un număr de soldați bolnavi, precum și un număr de ofițeri doctori militari și soldați greci. În spital a rămas un depozit de muniții. Conform lui Nicuță Balamace, fiul lui Papa Lambru, „când s’a decis din partea Guvernului grecesc evacuarea ținutului Coriței, autoritățile locale de pe atunci prin ofițerii lor, care erau și conducătorii batalioanelor sacre formate din Grecomani, au distribuit arme și munițiuni pe la toți Grecomanii, în genere, motivând aceasta ca să le aibă la dispoziție, în caz când acești creștini vor fi atacați de Albanezii musulmani.”²⁵⁵ Orașul a fost preluat de trupe de jandarmi albaneze însoțite de trei ofițeri olandezi: maiorul Joan Snellen van Vollenhoven, căpitanul Jetze Doorman și locotenentul Mallinckrodt.

În zilele 17-18 martie 1914 (stil vechi), la Biliști, pe teritoriu grecesc, un comitet format din prefectul de Florina, comandantul jandarmeriei și cavaleriei din acel oraș, mitropolitul Castoriei, Bussios²⁵⁶ (al cărui nume este ortografiat foarte diferit: Bussios, Bușes, Bușu), militarii Harisiadis, Mavras și alții, a decis atacul asupra Corcei. „Revoluția” a început joi, 20 martie 1914. Batalionul sacru din Biliște a trecut granița, a atacat și distrus satele Grața, Varlani, Cipani, Paliosca. Rezistența acestor localități a provocat întârzierea Batalionului Sacru. Sâmbătă după-amiaza, aceste trupe au

²⁵⁵ Mircea dela Mare, loc citat, p. 43.

²⁵⁶ Acesta fusese deputat în fostul Parlament otoman.

trecut prin Stropani, Dișnița iar în zorii zilei de duminică au ocupat dealurile de la Sf. Ilie și Sf. Atanas care delimitau cartierul aromânesc Barci din orașul Corcea.

„Revoluția” a început în Corcea tot pe 20 martie. Ea a fost declanșată de *Liga națională de salvare*. Membrii acestei ligi erau: Iani Papaianis Spițeru, Dr. Papadopol, Dr. Noțca, Dr. Pandeli, Dr. Lambi Darda, Petrachi Kondi, Vasilachi Singhel, Sotir Ciance, V. Singhelo, V. Kondi, Craia Dascalu, Rafael Avram, Mihail Leaco, Efrem Ghini, Spiro Bimbili, M. Manastirli, Onciul Valauri. Președintele Ligii era mitropolitul Ghermanos al Corcei. Acesta „s’a dus și la Atena însoțit de către Dr. Noțca, M. Turtuli și Mihail Leaco ca să se roage a nu se ceda Corița Albaniei. Comisia care s’a dus la Arghirocastro spre a conveni cu Zografos ca să se proclame Epirul autonom, cuprinzându-se și Corița, era compusă din Dr. Polena, Spiro Bimbili și Papa-Petro – preot grecoman albanez. Această comisie era împuternicită ca să se înțeleagă cu Zografos și pentru organizarea revoluției.”²⁵⁷

Ghermanos a convocat pentru „revoluție” 200-300 de locuitori ai unor sate învecinate. Ofițerul Papadachi, care rămăsese la spital, i-a convocat la Mitropolie pe toți „foștii voluntari ai batalioanelor sacre”. Ofițerii greci s-au pus în fruntea acestor trupe și au ordonat atacul asupra cartierului albanezilor musulmani. A fost ocupată primăria. Albanezii au rezistat până vineri dimineața când au primit întăriri. Situația s-a schimbat vineri după amiaza și Mitropolitul Ghermanos a promis ofițerilor olandezi că el îi va sfătui pe revoluționari să predea armele. Predarea armelor s-a realizat însă foarte încet astfel că duminică dimineața, când Batalionul Sacru ce pornise de la Bilișta a ajuns în sfârșit în Corcea, un efectiv de aproximativ 150 de oameni a atacat cartierul aromânesc Barci.

²⁵⁷ Mircea dela Mare, loc citat, p. 11-12.

Crima. 23 martie 1914.

„Lovește și pe partea aceasta, căci nu cred să fiu chinuit mai mult decât Isus Hristos. Știu că mor pentru dreptate și pentru națiune.”
Haralambie Balamace

Clopoțele Mitropoliei au dat semnalul de atac. Ele ar fi trebuit să bată pentru a anunța „Buna Vestire” ce se sărbătorește pe 25 martie. Vestea cea bună era în acest caz semnalul de luptă împotriva unei comunități neînarmate. Vom folosi declarațiile unor martori oculari pentru a descrie ce s-a întâmplat: „Tocmai în toiul arderii casei acestui notabil român [N. Cican n.m.], o altă ceată asediază casa părintelui Haralambie Balamace și descărcând mii de puști, îl somează să iasă afară din casă promițându-i că o să fie cruțat, că o să fie condus la Metropolie și la ofițerii greci și în caz de nu se predă, i se va incendia casa, iar petrolul se plimba din mână în mână gata să se dea foc; părintele bazându-se pe legăturile de prietenie între statul român și cel grecesc s’a predat împreună cu fratele său Sotir și luându-i cu sulilele îi batjocoreau smulgându-i barba părintelui și strigau în gura mare, că ăsta este propagatorul și apostolul românismului; îl bătură mereu până îl duseră la locul de osândă și s’au repezit ca niște tigri, mutilându-i, torturându-i în modul cel mai crud pe amândoi. Nu există în anele istoriei cruzimi și suplicii în felul celor îndurate de acești martiri români. Locul de execuție nu era un loc ascuns, ci un loc viran și era un spectacol lugubru cum gemeau sărmanii oameni, când li se înfigeau lăncile și pumnalele în plămâni și în tot corpul. Această moarte nu e moarte de glonte, este un supliciu de sulite, e îngrozitor, gemetele lor mi se pare că le aud încă.”²⁵⁸

Alte detalii găsim în declarația Elenei Balamace²⁵⁹, soția lui Sotir. Aceasta spune că atunci când agresorii au intrat în curtea casei, i-a remarcat pe grecomanii N. Cuingi, Nisi Disnița și Spilio Sufulca precum și pe vecinii Tanas Visca și frații Polena. Din aceeași

²⁵⁸ Idem, p. 25-26.

²⁵⁹ Elena Balamace era institutoare.

declarație aflăm că andartii l-au percheziționat pe Papa Lambru, i-au luat cheile, s-au întors în casă și au furat toate valorile.

Dintr-o altă mărturie²⁶⁰ știm că Sotir²⁶¹ nu a fost vizat de atacatori. Acesta nu a vrut însă să-și lase fratele singur. Este o mărturie emoționantă. Din aceeași sursă, știm că buzunarele celor doi au fost golite și au fost umplute cu pozele lui Fotie (mitropolitul grec asasinat în 1906). Locul viram pe care au fost torturați și uciși cei doi frați era situat mai jos de biserica Sf. Ilie.

O altă mărturie emoționantă se referă la replica lui Haralambie Balamace atunci când acesta a fost pălmuit de către un soldat. Papa Lambru ar fi spus: „Lovește și pe partea aceasta, căci nu cred să fiu chinuit mai mult decât Isus Hristos. Știu că mor pentru dreptate și pentru națiune.”²⁶²

Celelalte victime

După asasinarea celor doi frați Balamace, atacatorii au incendiat casa lui Andrei Balamace (care era la București în acel moment; soția și copiii săi s-au refugiat la niște vecini). Următoarea victimă a fost Vasile Talabacu, cel care fusese casierul comunității aromânilor din Corcea. Simțind ce îl așteaptă, V. Talabacu a încercat să fugă și a fost împușcat. Atacatorii l-au luat și pe fiul său Leonida. Acesta a scăpat datorită unor bani pe care a reușit să-i dea, însă și datorită intervenției unui grecoman inimos²⁶³, Ilia Dados. Conform declarației Zoiței Talabacu, soția lui Vasile, cei trei frați Polena erau îmbrăcați în haine de ierolohiți, purtau arme și insultau victimele.

A urmat Vangheli Babaiana. Acesta se întorsese din America cu o săptămână înainte. După 10 ani de muncă în America reușise să

²⁶⁰ Marioara Balamace, fata lui Nicuță. Această tradiție de familie este relatată de Nick Balamaci, în loc citat, p. 223-224.

²⁶¹ Acesta era pictor.

²⁶² Mircea Dela Mare, loc citat, p. 47.

²⁶³ Trebuie menționat și un alt caz în care un aromân (mărturie anonimă; vezi Mircea dela Mare, loc citat, p. 26) s-a refugiat la un vecin care făcea parte din legiunea sacră.

economisească 20 000 de lei. O mare parte a acestor bani a fost furată. Înainte de a fi omorât, Babaiana a fost adus în fața a doi dintre conducătorii andarților greci: Mazarachis și Bussios (Bușu).

O mare tragedie s-a petrecut în casa familiei Fațe. Atacatorii au venit în casa lui Vasile Fațe cu intenția de a incendia casa. Realizând soarta care îl așteaptă, Vasile Fațe s-a sinucis cu un revolver. La câteva zile distanță, fata de opt ani a lui Vasile Fațe a murit din cauza șocului pe care l-a trăit. Soția lui Vasile, Ecaterina, a rămas să aibă grijă de un copil de un an.

În acea zi au mai murit Elena Talabacu²⁶⁴ și Nicolae A. Babu Cipi²⁶⁵ care a fost împușcat (probabil din întâmplare), în timp ce se afla la fereastră. La câteva zile după aceste evenimente a decedat și Spiru Carabina în urma bățăilor suferite.

Au fost devastate casele lui Dina Balamace (acesta s-a refugiat la un vecin), Zisi Șiliră, precum și prăvăliile lui Nașu Fațe, Nașu Mustaca și Micu Nastu.

Trebuie menționat comportamentul diferit al grecomanilor din cartierul aromânesc Barci. Unii au contribuit la atacuri. Alții și-au ajutat compatrioții, în ciuda faptului că aveau păreri diferite despre identitatea aromânească. Alții au fost indiferenți. Au existat și cazuri în care unii grecomani s-au opus actelor violente din motive raționale. Atunci când căpitanul Mavrazas a vrut să dea foc cartierului Barci, Petrache Bimbili²⁶⁶ s-a opus acestui act, deoarece era și el din Corcea iar focul ar fi afectat întregul oraș.

²⁶⁴ Născută Cipi. Aceasta era menajeră. Nu am putut detecta circumstanțele în care a murit.

²⁶⁵ Acesta era elev.

²⁶⁶ În afara lui Bimbili, mai erau câțiva tineri din Corcea ce făceau parte din Batalionul Sacru ce a venit din Bilișta. Aceștia erau: frații Cripa, doi fii ai lui Spiru Latinu, M. Balaure, N. Barduși, Costache Petru, Petrachi Bimbili, Temistocle Balaure, Nicolae Condi, N. Ceasornicar și alții (vezi Mircea Dela Mare, loc citat, p. 16).

Cântecul

Poetul popular din Pleasa, Cola Ciubucachi, a compus un cântec despre tragedia morții lui Papa Lambru. Cunosce două versiuni ale acestui cântec. Prima are drept sursă un cor²⁶⁷ fărșerotesc din Corcea.

*A curi-i atselu murmintu
Ți sta tut ca-ngrupatu?
Easti a nostru bun Părinte
Papa Lambru Balamaci.*

*Ńi-aducu aminti ghini
Dzuua Ți s-vătămă.
Inima-Ńi si arupsi
Săndzăli-Ńi si-nfărmăcă.*

*Ți aveȚ avets voi măraȚ di greȚi?
Ți aveȚ cu a noastri vreri?
Ți aveȚ di vătămăȚi?
Voi șcreȚl'i di andarȚi?*

A doua variantă²⁶⁸ pe care o cunosc provine din memoria fărșeroȚilor din Pleasa emigraȚi în România și care au transmis acest cântec și celorlalte ramuri de aromăni. Strofa a doua este identică. DiferenȚele sunt în prima și a treia strofă.

*A curi-i aȚel murmintu
Ți șadi anvirinatu?*

²⁶⁷ Mai exact, este vorba de o înregistrare făcută la Skopje de un grup de fărșeroȚi din Corcea. Din grup făcea parte și Tache Veriga, preotul bisericii aromăne din Corcea.

²⁶⁸ Pe care o cunosc de la prietenul meu, Mihai Bușu. Acesta cunoaște cântecul de la bunicul său.

*I-a-nostru bun Pârinti
Di greț fu vâtâmatu.*

*Ni-aducu aminti ghini
Dzuua ți s-vătămă.
Inima-ni si arupsi
Sândzăli-ni si-nfărmăcă.*

*Puștă s-hiț voi di greț
Ți aveț cu a noștă fraț?
Ți aveț cu a noștă fraț?
Dzuuă și noapti îl'i vâtâmaț?*

Cântecul acesta se cântă destul de rar în lumea aromână. Poetul Constantin Colimitra are o explicație pentru acest fapt: „Îmi fac *mea culpa* că nu cunosc întreaga poezie ce se cânta la diferite adunări de fărșeroți, numai de către tinerii acestei perioade sângeroase, versurile fiind puse pe notele unei melodii străine. Din cauza aceasta cântecul nu s-a bucurat de răspândirea largă ce o reclamă și o impune o mare tragedie, pentru fărșeroți o tragedie egală cu cea națională la alte neamuri, atunci când acestea suferă o pierdere ireparabilă prin moartea unui erou, sau unui mare erou, unuia ce ar putea lumina în permanență cerul acelor neamuri.”²⁶⁹ Explicația lui Colimitra trebuie coroborată cu informația că după crearea statului albanez, s-a încercat despărțirea de stilul muzical turcesc care predomina. Prin urmare, au apărut în Albania multe formații care cântau într-un stil occidental. Acesta este și motivul pentru care melodia cântecului despre Papa Lambru este de inspirație occidentală.

²⁶⁹ C. Colimitra, loc citat, p. 236. Colimitra ține minte doar două strofe. Prima este strofa comună a celor două variante prezentată de noi. Redăm aici și cealaltă strofă menționată de Colimitra (care este diferită de cele amintite anterior): „O voi blestemați di greți, ți aveți cu-a noștri prești? Ți-aveți di-li vâtâmați, voi căni, voi căni di-andarți?”

Destul de interesant, în Albania s-a păstrat această melodie de inspirație vestică, în timp ce ramurile de aromâni emigrate în România au „armânizat” melodia acestui cântec.

Vinovații

Luni, 24 martie 1914, „revoluția” a eșuat. Jandarmii albanezi conduși de Themistocli Gërmënji au reușit să învingă forțele grecești care au atacat Corcea. Au fost arestate peste 45 de persoane. A urmat o anchetă. Ofițerii de poliție Vani Zicu și Nigip Ali au făcut un raport cu declarațiile martorilor. În comisia de anchetă se afla și Hristu Floki, procuror la Curtea de Apel din Berat. Ancheta s-a făcut în prezența ofițerilor olandezi Van Vallenhoven și Doorman.

În urma anchetei au fost arestate 12 persoane, considerate culpabile pentru evenimentele sângeroase din Corcea. Acestea erau: Mitropolitul Ghermanos, Iani Papaianis Spițeru, Dr. Papadopol, Dr. Polena, Dr. Lambi Darda, Efrem Ghini, Vasile Singhelo, Vasile Condi, Onciu Balauri, Niși Berberi, Gachi Columgi și o institutoare²⁷⁰ al cărei nume nu îl cunoaștem. Cei 12 au fost duși la Elbasan unde au stat închiși trei luni. Aceștia ar fi „fost răpiți din din închisoare de către insurgenții albanezi”²⁷¹, care i-au dus apoi pe teritoriul sârbesc, unde li s’a plătit onorariul de către Liga ortodoxă și politică sârbo-greacă”²⁷². Operațiunea trebuie încadrată în atmosfera haotică ce domnea în Albania aceluși moment (autoritatea centrală din Durres fiind contestată de diverși lideri albanezi locali și trebuind să facă față diverselor atacuri armate). Cei 12 deținuți eliberați au ajuns ulterior la Salonic.

Documentele anchetei au apărut la București în 1915 într-o carte intitulată „Un popor care se stinge”. Lucrarea este semnată cu un pseudonim: „Mircea Dela Mare”. Nu este indicată nicio editură,

²⁷⁰ Despre care știm că era nepoata lui Ghermanos.

²⁷¹ Este vorba de albanezi turcomani care s-au răsculat împotriva autorității din Durres.

²⁷² Mircea dela Mare, loc citat, p. 10.

nicio tipografie și nicio altă informație care ar putea ajuta la identificarea autorului. Totuși, este relativ ușor de detectat cine a fost cel care a coordonat materialul. Este vorba de Epaminonda Balamace²⁷³, fratele lui Papa Lambru. El este cel care a publicat (sub pseudonimul Mîtu Dona) în ziarul „Românul” de la Arad mai multe corespondențe din Corcea, în care a inclus fragmente din raportul anchetei. Știm că o copie a raportului anchetei a fost dusă la București în iunie 1914 de către Nicuță Balamace, fiul lui Papa Lambru. Cartea semnată „Mircea Dela Mare” include și un bogat material iconografic. Pozele ofițerilor greci arestați și ale soldaților reținuți au fost realizate de Mihail Sturdza, atașatul militar al României la Legația de la Durres, și de publicistul francez, contele Pierre de Pimodan.

Aromânii spun, de obicei, că Papa Lambru a fost omorât de greci. Tot aromânii spun că în Corcea nu trăiau greci. Cum se potrivesc între ele totuși aceste afirmații? Un răspuns rapid ar fi că cei responsabili de moartea lui Papa Lambru au fost grecomani din Corcea, adică albanezi și aromâni cu sentimente grecești. În cartea din 1915, semnată „Mircea Dela Mare”, unul singur dintre cei 12 presupuși vinovați de moartea lui Papa Lambru este indicat ca fiind aromân. Este vorba de Onciu Balaure, care era moscopolean. Totuși, citind actele anchetei, observăm că unii dintre participanții la agresiunile din 23 martie 1914 erau vecini cu victimele atacurilor. Și tot aromânii ne spun că mahalaua Barci era cartierul aromân al Corcei. Aceasta ne conduce către adevărul incomod că printre cei culpabili de moartea lui Papa Lambru și a celorlalte victime, s-au aflat și destui aromâni. Acest lucru ar trebui să ne pună pe gânduri. Spunând aceasta, nu înseamnă că trecem sub tăcere vina statului grec care a patronat violențele din Epirul de Nord.

²⁷³ Ajutat, probabil, de Constantin Noe.

Refugiul

Pentru a preveni acte de agresiune similare, s-a creat la Corcea un detașament aromân de apărare, compus din 120 de persoane. El era condus de Epaminonda Balamace, fratele lui Papa Lambru și era pus sub tutela lui Pandeles Vangheli, prefectul Corcei din acel moment și vechiul prieten de la București al familiei Balamace. Epaminonda venise la Corcea la o lună după asasinarea fratelui său.

Evenimentele s-au precipitat. Forțele Republicii Autonome Epirote au continuat să atace zona Corcei. În ziua de 17 mai 1914 s-a încheiat protocolul de la Corfu²⁷⁴, care acorda regiunii Epirului de Nord autonomie completă sub suveranitatea nominală a principelui Wilhelm de Wied. Se stipula, de asemenea, în acest protocol că limba greacă va fi singura studiată în școlile ortodoxe (cu excepția albanezei care trebuia studiată în primii trei ani). Forțele autonomiste vor ocupa din nou Corcea în ziua de 10 iulie 1914. A urmat o criză umanitară de proporții, sate arse, zeci de mii de refugiați și foarte mulți morți.

Detașamentul aromân a asigurat retragerea de la Corcea la Vlora pentru un convoi mai însemnat alcătuit din oficialități (prefectul Vangheli și ofițerii olandezi) și din persoane care ar fi putut fi ținta ocupanților. O parte din voluntarii aromâni, conduși de Tanas Nastu, s-au pus sub comanda căpitanului Gillardi și au rămas să apere Vlora. O altă parte a voluntarilor, sub comanda lui Dumitru Ciufecu²⁷⁵, s-a pus sub comanda ofițerilor²⁷⁶ români care conduceau

²⁷⁴ Un rol important în realizarea protocolului l-a jucat aromânul Varatassi. Acesta era originar din Conița. Fusese guvernator al insulei Corfu și urma să devină ambasadorul Greciei în Albania.

²⁷⁵ Dumitru Ciufecu a fost reprezentantul aromânilor din America la Congresul de la Triest (1913). Se pare că nu a ajuns totuși la lucrările Congresului. Ulterior, Ciufecu s-a înrolat în armata română și a participat la al doilea război balcanic.

²⁷⁶ Este vorba de căpitanul G. Cristescu, locotenentul P. Burchi și sublocotenentul Iordănescu.

un detașament de aproximativ 250 de soldați (aromâni, români și albanezi), venit din România în Albania, la Durres, pentru a ajuta la apărarea nou creatului stat albanez. Un grup de 12 persoane dintre cele refugiate din Corcea a fost adus de Epaminonda Balamace (pe cheltuiala sa și a bancherului aromân Dumitru Sp. Teja) în România pe ruta Brindisi-Bari-Bologna-Triest-București²⁷⁷.

Până la urmă, au ajuns în România: Miltiade și Andrei Balamace (ei au ajuns aici mai devreme, la începutul lui 1913), Dumitru Ciufecu, Tanas Nastu, Apostoli Nastu (căpitan Cușcona), Nicolae (Culicea) Cican²⁷⁸. Poetul Constantin Colimitra descrie într-un mod curios venirea acestui grup în România: „Ai noștri au înțeles că numai cu meseria de oieri fără cea de a doua²⁷⁹ la fel de puternică sursă de venituri ca în trecut, o bunăstare cum cea de până acum și așa cum mereu o vor aspira și dori, o viață pe aceste locuri nu este posibilă. Așa s-a făcut că oamenii celor două²⁸⁰ grupuri de armatoli au plecat în țară [România n. m.] spre a-și încasa drepturile lor bănești pentru serviciile aduse cauzei patriotice dar și spre a sonda la fața locului posibilități, nebulos conturate, la început, în capul lor. Odată ajunși acolo ei au încasat, cu adevărat, câte o sumă mare fiecare, dată fiind întreruperea plății acestor drepturi din cauza războiului și văzând că țara le poate oferi posibilitățile la care ei s-au gândit, cei ce au avut pregătire la liceul român din Bitolia ca: A. Balamace, D. Ciufecu, Culicea Cican, Tănase Nastu și alți români macedoneni cu situație asemănătoare, nu s-au mai întors în Albania, au rămas în

²⁷⁷ Vezi mai multe informații despre aceste lucruri în Lascu, loc citat, p. 349-350, articol semnat de Mitu Dona.

²⁷⁸ Mai știm două persoane care au fost în grupul de 12: Nașu Idiciu Bațu și Laza Bușgoli. Acesta din urmă a fost și el armatol.

²⁷⁹ Este vorba de cârvănărit, o meserie care intrase în declin din cauza construcției de drumuri și a apariției mașinilor.

²⁸⁰ Conform lui Colimitra, existau două cete de armatoli în zona Corcea-Pleasa: prima ar fi fost condusă de Nicolae Cican (credem că această informație este greșită) iar cea de a doua de Atanas Nastu.

România cu gândul de a-și aduce și familiile, așa cum chiar au făcut.”²⁸¹

Epaminonda Balamace

Epaminonda (Noda în aromână) este personaj principal al acestei cărți, împreună cu fratele său Haralambie. Nu știam acest lucru la începutul studiului meu. Gradual, am descoperit că Epaminonda a fost un personaj fascinant. Istoria prezentată aici este, de fapt, povestea lui Papa Lambru spusă de fratele său.

Nu știm exact când a ajuns Epaminonda la București. Acest lucru s-a întâmplat înainte de 1895. La acea dată, Epaminonda era membru al Societății de Cultură Macedo-Română. Epaminonda deținea, împreună cu fratele său Sotir, un depozit de băuturi spirtoase pe strada Teilor din București. Noda era contabil. Locuia pe strada Depărățeanu nr. 26.

A avut vocația de a reprezenta grupuri de oameni. În februarie 1911, Epaminonda a fost împuternicit de compatrioții săi din Corcea să lanseze liste de subscripție și să încaseze donații pentru biserica ce urma să fie construită pentru aromânii din Corcea. La Congresul de la Triest a fost reprezentantul unui grup de 50 de aromâni și albanezi din Brindisi²⁸². Ceva mai târziu, în 1925, va reprezenta interesele aromânilor din Pleasa care doreau să emigreze în România.

Epaminonda a fost și ziarist. Nu știm în ce context a început să scrie. Putem face presupuneri. Austro-Ungaria a sprijinit mișcarea de emancipare a albanezilor, cu interesul politic evident de a crea o contrapondere față de popoarele slave. Epaminonda a scris în ziarul *Românul*, ce apărea la Arad (în acel moment oraș în Austro-Ungaria), articole despre aromânii din Albania. A scris cu pseudonimul *Mitu*

²⁸¹ C. Colimitra, loc citat, p. 244-245.

²⁸² Epaminonda îl informase pe Hâciu despre faptul că „la Brindisi, o comunitate destul de bogată în Aromâni își are biserica ei.” (Hâciu, loc citat, p. 557)

Dona. Nu știm motivele pentru care a scris cu pseudonim. *Dona* este o anagramă a numelui său aromânesc, *Noda*.

Analizând articolele semnate de Mitu Dona, am realizat că cele „două” persoane apăreau simultan la aceleași evenimente. Aceasta mi-a întărit bănuiala că Mitu Dona era, de fapt, Epaminonda. Confirmările au venit ulterior. Una dintre ele se referă la articolul „Cum s’au înființat întâile școli din Albania” menționat²⁸³ de T. Capidan ca fiind scris de Epaminonda Balamace. Acesta a apărut însă în *Graiul românesc* vol. 2, nr. 9, București, 1928, p. 156-162, semnat fiind de Mitu Dona.

O altă dovadă este legată de preocupările constante ale lui Epaminonda Balamace pentru mișcarea cooperatistă. Știm că Epaminonda era în 1914 controlorul băncilor populare în România iar în iulie 1920 era directorul *Buletinului*²⁸⁴ *Cercului de Studii și Propagandă Cooperatistă* pentru Basarabia. În 1925, Noda era inspector general în Centrala Cooperativelor. Într-un articol semnat de Mitu Dona în *Calendarul Aromânesc* pe anul 1911 se face rezumatul mișcării cooperative în Transilvania, Bucovina, România și America²⁸⁵. Acesta este încă un argument pentru identitatea pe care o propunem: Mitu Dona = Epaminonda Balamace. Mai mult, din aceste articole semnate de Mitu Dona aflăm că Epaminonda Balamace²⁸⁶ a fost trimis în 1907, în Macedonia, de către Tache Ionescu, ministru de finanțe în acel moment, pentru a studia posibilitatea creării acolo de bănci populare pentru aromâni. Chestiunea a fost amânată de revolta țărănească din 1907 și ulterior (1909) de conflictele dintre inspectorul general N. Tacit și membrii corpului didactic din Macedonia. Într-un

²⁸³ Capidan, loc citat, p. 4.

²⁸⁴ Editat de Serviciul de Stat al Cooperației din Basarabia, Ministerul Muncii și Ocrotirilor Sociale.

²⁸⁵ Epaminonda cunoștea foarte bine situația comunităților aromâne din America deoarece fratele său Sotir fusese chiar președintele societății „Fărșerotul”.

²⁸⁶ În acel moment, Epaminonda era controlor la Casa Centrală a băncilor populare.

articol din Calendarul Aromânesc²⁸⁷ pe 1912, Mitu Dona revine cu propunerea de creare la București a unui Institut financiar pentru aromâni și explică în felul următor utilitatea acestui demers: „Înființându-se primul institut de Credit și economie, de către compatrioții noștri stabiliți în țară [România n.m.], o să ne fie foarte ușor să punem bazele și sucursalilor în principalele centre românești de dincolo.”

Articolele din *Românul* dovedesc o minte pătrunzătoare, arată cultura politică a redactorului precum și capacitatea de a-i sensibiliza/influența pe cititori. Epaminonda a fost coleg la *Românul* cu Constantin Noe, de care pare că a fost legat de o lungă prietenie.

Noda a participat în perioada 20-22 aprilie 1912, la Budapesta, la aniversarea a 50 de ani de existență a Societății Academice „Petru Maior”.

²⁸⁷ „Câteva cuvinte despre chestia Macedo-Română”, loc citat, p. 160-166.

În ziua de 25 noiembrie/8 decembrie 1912, Epaminonda era la Viena. Participa acolo, împreună cu Constantin Noe, la o manifestare de simpatie cu albanezii și aromânii, organizată de românii trăitori în capitala imperiului. Iată cum descrie un ziarist cuvântarea ținută acolo de Noda: „Dl. Epaminonda Balamace vorbește, și ceea ce am auzit și pe alți macedoneni vorbind, suntem surprinși cum de la cel dintâi accent aceiași pasiune se relevă în cuvintele lor, aceiași sinceritate răpitoare, același foc sacru. [...] Dl. Balamace a zguduit cu cuvintele sale, cu evocarea tablourilor ce de decenii se țin lanț pretutindeni unde aromânii sunt pradă grecilor răpitori și ucigași, schițând luptele pe moarte și pe viață ce duc aromânii pentru limba lor, cu bulgarii, cu sârbii, mai ales cu grecii. Singuri albanezii le sunt prieteni. Pentru a caracteriza felul lor de conlucrare, spune cum în 1885 la Corița românii au ajutat albanezilor să-și deschidă și susține prima lor școală poporală, contestată de greci. [...] Discursul d-lui Balamace a impresionat adânc.”²⁸⁸

Noda era la Viena împreună cu C. Noe, T. Șunda și Miltiade Balamace și ar fi trebuit să participe la marea adunare albaneză de la Vlora. Nu știm dacă cei patru au ajuns la Vlora. Știm însă că Epaminonda ținea legătura cu refugiații aromâni din Turcia, alungați de ororile primului război balcanic. Noda a făcut mai multe călătorii la Brindisi, Trieste. O informație²⁸⁹ surprinzătoare este aceea că Epaminonda făcuse un turneu în Macedonia, Epir și Albania și a ajuns la Triest cu 15 zile înainte de începerea războiului balcanic (octombrie 1912). Putem presupune că Epaminonda era acolo ca ziarist (trimitea corespondențe pentru Românul). A avut și vreo altă misiune? Nu știm.

El a semnat la Triest, în ziua de Crăciun a anului 1912, împreună cu Nuși Tulliu, Constantin Noe și Miltiade Balamace un apel adresat aromânilor din America de a veni în locurile natale și de a lupta pentru drepturile aromânilor împreună cu albanezii.

²⁸⁸ Lascu și Țârcomnicu, loc citat, p. 229.

²⁸⁹ Lascu, loc citat, p. 194.

La Congreul de la Triest (27 februarie-6 martie 1913) a fost unul dintre organizatorii congresului (fiind acolo și în calitate de ziarist).

La sfârșitul lui aprilie 1914 era la Corcea pentru a înțelege ce se întâmplase cu fratele său. A condus detașamentul aromânesc (compus din 120 de persoane) ce-și luase sarcina de apărare a Corcei. A condus operația de retragere a unui convoi de la Corcea la Vlora, experiență ce îl va ajuta la organizarea unui eveniment similar în anul 1916. Epaminonda Balamace a fost unul dintre cei care a organizat la sfârșitul lui 1916, evacuarea unui convoi de refugiați aromâni din Dobrogea (ocupată de germani și bulgari) în Basarabia de Sud (zona Bolgrad)²⁹⁰. Noda a organizat (împreună cu alte persoane) la Bolgrad un sistem de ajutorare a acestor refugiați prin intermediul mișcării cooperatiste. Prin același sistem se asigura hrana necesară soldaților de pe front.

Am amintit la începutul acestei cărți legăturile²⁹¹ aromânilor din Pleasa cu Basarabia. Probabil că din aceste motive (faptul că era familiar cu zona, faptul că avea conexiuni aromâne în Chișinău) a ajuns și Epaminonda în Basarabia. El a fost, în perioada 1916-1918, delegat²⁹² al guvernului român de la Iași pe lângă Comisia Interaliată de la Chișinău. Atunci când Sfatul Țării de la Chișinău a proclamat la 24 ianuarie 1918 independența Basarabiei, un grup de 24 de persoane

²⁹⁰ Informația provine din textul semnat de Epaminonda Balamace în „Viața Basarabiei”, Anul V, nr. 7-8, 1936, p. 81-84. Este un text omagial scris de Epaminonda în onoarea fruntașului basarabean Ioan Pelivan. Informațiile din paragraful acesta provin din acest articol. În acest articol găsim și informația că în 1906 Epaminonda a fost în comisia de recepție a mării Expoziții internaționale ce s-a organizat la București. Tot Noda ne spune că pavilionul Macedoniei la aceasta expoziție era înspre aripa stângă a Muzeului Militar (din cadrul expoziției).

²⁹¹ Vom mai menționa aici că Miti Șimu din Pleasa era proprietarul hotelului *Basarabia* din București.

²⁹² Din articolul menționat la nota anterioară aflăm că au existat mai mulți ofițeri aromâni detașați pe lângă Comisia Interaliată de la Chișinău.

a semnat în numele refugiaților în Basarabia o Declarație de sprijin a actului istoric al proclamării independenței. Din partea refugiaților macedoneni în Basarabia au semnat această declarație cei doi prieteni²⁹³ Constantin Noe și Epaminonda Balamace.

În ziua de 3 ianuarie 1925, în casa lui Constantin Noe din București, s-a constituit un comitet de inițiativă format din opt persoane, pentru sprijinirea acțiunii de emigrare a aromânilor în România. Printre cele 8 persoane se afla și N. Balamace. Am avut dificultăți de identificare a acestei persoane. Indiciul care m-a ajutat să rezolv această problemă a fost semnătura acestui personaj: N. A. Balamace. Probabil că este vorba de Epaminonda (al cărui tată era Anastase), care a semnat cu numele aromân: Noda Anastase Balamace²⁹⁴. Un alt indiciu pentru această identificare a fost puternica prietenie dintre C. Noe și E. Balamace. Este greu de presupus că Epaminonda nu a rezonat la această acțiune. Ultimul indiciu este acela că primul grup de aromâni care a emigrat în România (iulie 1925) a fost familia Chiraței Gh. Babu din Pleasa. Chirața Gh. Babu era sora lui Haralambie și Epaminonda.

Este frustrant că nu mai știm ce s-a întâmplat ulterior cu Epaminonda. Hâciu îl menționează de mai multe ori în cartea sa pe Noda, ca fiind sursa unor informații. În mod curios, Hâciu spune că Epaminonda era frate cu Nastasi zugravul. Acesta nu era fratele lui Noda, ci tatăl său. Nu putem explica această eroare din cartea lui Hâciu.

Epaminonda trăia încă în 1936²⁹⁵. Nu știm când a murit. Nu știm unde este îngropat. Ca mulți alți membri ai familiei sale, s-a retras în discreție.

²⁹³ Menționăm aici că Epaminonda, împreună cu Constantin Noe și Gheorghe Mecu au fondat la Chișinău (10 iulie 1919) editura și librăria „Glasul Țării”.

²⁹⁴ Era, posibil, și o fugă de rezonanța grecească a numelui său.

²⁹⁵ Vezi mai sus informația legată de articolul scris de el în 1936 în onoarea lui Ioan Pelivan.

Andrei Balamace cu soția Polixenia, Sotir al Lambi cu soția Elena, Fotie Balamace, Epaminonda Balamace cu soția Elena.

Familia lui Papa Lambru

Soția lui Haralambie Balamace se numea Maria²⁹⁶. Cei doi au avut un fiu, Nicuță. Acesta și-a făcut studiile la Constantinopol. A fost deținătorul unei farmacii în Corcea începând cu 1910. A fost profesor de gimnaziu. După plecarea lui Andrei Balamace în România, Nicuță a îndeplinit și funcția de inspector.

Telegrama care anunța la București asasinarea lui Papa Lambru îl nominaliza și pe Nicuță printre victime. Norocul său a fost că, în momentul în care Corcea a fost atacată, el se afla la Durres pentru a-l saluta pe noul prinț al Albaniei, Wilhelm de Wied. După omorârea tatălui său, Nicuță i-a dăruit suveranului tabloul cu Skenderbeg, pictat de bunicul său. Nicuță s-a întors pe 24 martie 1914

la Corcea (când „revoluția” era înfrântă). A ridicat trupul tatălui său de la locul supliciului și i-a organizat înmormântarea. Există o poză de la îngropare. Nicuță stă în centru. Este greu să nu-i vezi privirea răvășită de tristețe.

La data de 30 martie 1914, Nicuță i-a trimis un raport ministrului României la Durres (Burghlelea) în care îi relata toate violențele care au avut loc la Corcea. Neprimind niciun răspuns, Nicuță a luat decizia de a merge în România. În ziua de 1 iunie 1914,

²⁹⁶ Nu știm numele de familie.

Nicuță era la București. Acolo îi trimite lui Emanoil Porumbaru, ministru de externe al României în acel moment, o copie a raportului (trimis lui Burghelea) cu descrierea crimelor de la Corcea precum și un memoriu. Pretextul vizitei la București era următorul: „a trebuit să vin în țară, pentru a lua de la Excelența Voastră, instrucțiuni relativ la mișcarea noastră culturală din Albania, mai ales acum când urma să se facă noul buget școlar pe anul curent.”²⁹⁷ Memoriul era, de fapt, un îndemn adresat autorităților române pentru a interveni pe lângă autoritățile grecești în vederea pedepsirii făptașilor crimelor din Corcea. Nicuță descrie întâi starea de spirit ce domnea în familiile victimelor: „Excelență, nu găsesc cuvinte destul de energice pentru a vă descrie jalea și disperarea care este în poporul nostru de acolo. Mai toate văduvele sunt aproape în stare de desperare. În miezul nopții nu visează de cât antații, măcelărind pe soții lor, și au crize de alenație.” Apoi, acesta cere o comisie de anchetă greco-română care să analizeze faptele. Finalul este impresionant: „Se va șterge oare cu buretele toate aceste răni [...]? Sperăm Excelență, că de data asta, nu! În tot cazul mă simt dator a vă încunoștiința respectuos, că fiii și frații celor uciși din cauza devotamentului cu care au luptat pentru mișcarea națională condusă de Excelența Voastră, vor putea aștepta cu destulă răbdare, dar nu se vor resemna a vedea înmormântată definitiv chestiunea sângelui vărsat la Corița.”

Nicuță se va întoarce la Corcea, ignorând pericolele la care se expunea. După primul război mondial va fi inspectorul general al școlilor românești din Albania. Va îndeplini și funcția de consilier tehnic pe lângă legația României la Tirana.

Printr-un memoriu datat 21 august 1936, Nicuță Balamace se adresează Legației României la Tirana și cere să i se atribui sarcina de a reorganiza sistemul de învățământ românesc din Albania (precum și cel bisericesc). Din memoriu aflăm că lui Nicuță îi era fixată catedra la liceul din Silistra (Cadrilater, România). Iată cum

²⁹⁷ Mircea Dela Mare, loc citat, p. 56. Toate citatele care urmează sunt din același loc, p. 56-57.

explică Nicuță solicitarea sa de a rămâne la Corcea: „Cum subsemnatul, care am fost revizor și administrator acestor școli în Albania timp de 26 de ani, sunt disponibil, întrucât din motive de înalte interese familiare mi-e imposibil a părăsi Corcea și a mă duce la liceul din Silistra unde mi-e fixată catedra, și cum pe de altă parte, această cauză cutural-națională din Albania face parte din sufletul meu lăsată moștenire de repauzatul meu tată care a fondat-o și s-a sacrificat pentru ea.”²⁹⁸ Din același memoriu știm că Mehdi Frashëri, primul ministru al Albaniei din acel moment, îi promisese lui Nicuță că-i „va pune candidatura de deputat pe lista guvernului la alegerile” care urmau să aibă loc la sfârșitul lui 1936.

Mai știm despre Nicuță că a fost consulul onorific al României la Corcea din 1937 până în data de 5 august 1940, ziua morții sale. Nicuță a avut trei copii: Aurel (care a trăit la Torino, în Italia), Minerva (care a trăit la Constanța, în România) și Marioara (singura care a rămas la Corcea). Niciunul dintre ei nu a avut copii. Linia directă a lui Papa Lambru s-a stins.

Haralambie a mai înfiat un băiat cu numele Mihail²⁹⁹. Acesta avea 19 ani când tatăl său adoptiv a fost omorât. În acel moment, Mihail Balamace era elev la liceul românesc din Bitolia. Urma să i se dea o bursă pentru a-și continua studiile universitare la București. Studiind arborele genealogic³⁰⁰ al familiei Balamace, ipoteza noastră este că Mihail era fiul Hristei, sora lui Papa Lambru. Nu știm nimic despre soarta ulterioară a lui Mihail Balamace.

²⁹⁸ Berciu-Drăghicescu, Petre, II, loc citat, p. 335.

²⁹⁹ Mircea Dela Mare, p. 53. Se menționează acolo că Mihai „a fost crescut și întreținut de defunctul Preot Haralambie Balamace”.

³⁰⁰ În arboreal genealogic pus la dispoziție de Nick Balamaci, numele lui Mihai apare scris „Mena”, probabil un diminutiv.

Explicațiile politicianilor

Dr. Leonte, președintele Societății de Cultură Macedo-Română a fost în audiență, în ziua de 28 martie 1914, la regele Carol I, pentru a-i prezenta ce s-a întâmplat la Corcea. Guvernul român a cerut explicații celui grecesc. Primul ministru grec Venizelos a răspuns că „atât cei cari au fost omorâți, cât și cei cari au comis asasinatelor sunt supuși albanezi.” Guvernul român i-a trimis lui Venizelos telegrama principelui Wilhelm de Wied al Albaniei, „prin care se arăta că la Corița operează trupe grecești regulate.”³⁰¹ Venizelos a replicat că deplânge situația creată însă nu poate opri mișcarea creată în Epirul de Nord.

În ziua de 30 martie 1914, o delegație aromână s-a dus în audiență la Emanoil Porumbaru, ministru de externe al României. Delegația a fost extrem de nemulțumită de poziția ministrului român care a preluat mesajul lui Venizelos: de vină pentru ce s-a întâmplat la Corcea este Bussios/Bussion/Bușu, rivalul politic al prim-ministrului grec. Un ecou al acestei audiențe se găsește în „Un popor care se stinge”: „Un lucru nu știm însă: Guvernul român, către care se îndreptează în mod firesc privirile tuturor Românilor conștienți și în deosebi ale noastre, a Românilor subjugăți altor neamuri, înregistrează el aceste fapte, ca un fapt divers, după cum ne-a dat să înțelegem un înalt funcționar de la Externe prin gestul lui imposibil exclamând: Și ce! dacă s'a omorât încă un Cuțovlah!”³⁰²

O notă a Direcțiunii Poliției și Siguranței Generale din 3 aprilie 1914 consemna: „În urma unui articol publicat în ziarul „Adevărul” de către Dl Take Ionescu, despre asasinarea fruntașilor aromâni din Corița de către greci și care articol desvinovățește pe guvernul grec de amestecul în asasinarea aromânilor, cercul macedo-

³⁰¹ Pentru citatul acesta și cel anterior vezi Vâlcu-Mehedinți, loc citat, p. 117-118.

³⁰² Mircea Dela Mare, loc citat, p. 60.

român este adânc nemulțumit și indignat din cauza aceasta.”³⁰³ În articolul menționat, T. Ionescu menționa că-l cunoștea pe Papa Lambru din perioada în care acesta se afla la Constantinopol în chestiunea episcopatul aromân și amintea și episodul din decembrie 1912 când a intervenit pe lângă Venizelos pentru eliberarea unui membru al familiei Balamace (probabil Andrei) care fusese arestat după ocuparea Corcei de către trupele grecești. Take Ionescu era convins că „ar fi însă o mare nedreptate și o neiertată greșală dacă am face răspunzător pentru cele de la Corița pe Guvernul elen, sau măcar sferele conducătoare din Grecia.”³⁰⁴ Ionescu remarca faptul că grecomanii („grecoromani” cum îi numea el), ca orice neofiți, „sunt mult mai fanatici” și continua spunând că „cuțovlahii romanizați, ca Balamace, nu au vrășmași mai implacabili decât pe cuțovalahii sau albanezii grecoromani.” Take Ionescu, ca orice politician, invoca marile interese: „nu există politică externă demnă de acest nume, care să fie în funcție de diferitele incidente care se pot petrece – oricât de grave și de dureroase ar fi ele.” Ceea ce i-a enervat, probabil, pe aromâni a fost următorul pasaj: „Autorii masacrelor vor fi pedepsiți exemplar de către Guvernul albanez, dacă nu vor fugi în Grecia. Iar dacă se vor refugia acolo, n-am îndoială că dl. Venizelos își va îndeplini datoria cu acel curaj și cu acea sinceritate care au inspirat atâta încredere pretutindeni și la toți.”

Nu numai că nu s-a întâmplat așa, a fost cu mult mai rău decât și-ar fi putut imagina cineva. Venizelos l-a numit pe Georgios Hristakis Zografos, președintele Republicii Autonome a Epirului de Nord, unul dintre principalii responsabili pentru crimele și dezastrele umanitare din acea perioadă, în funcția de ministru de externe al Greciei, în perioada februarie-august 1915.

³⁰³ Vâlcu-Mehedinți, loc citat, p. 120. Indignarea aromânilor este de înțeles. Statul român nu a reacționat în niciun fel față de evenimentele de la Corcea.

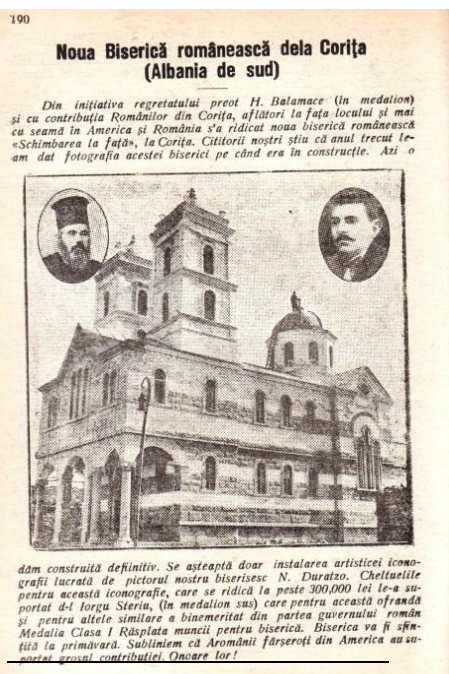
³⁰⁴ Citatele din interviul lui Take Ionescu acordat ziarului Adevărul sunt preluate din Brezeanu, Zbucnea, loc citat, p. 246-250.

Pe acest fond de indignare publică, s-a întâmplat un act de răzbunare greu de acceptat. În ziua de 4 septembrie 1915, Dumitru Cristea l-a ucis pe Iani Papaiani Spițerul, unul dintre cei 12 vinovați pentru omorurile de la Corcea, care după ce a scăpat din închisoare la Elbasan, s-a refugiat în mod curios în România. Asasinatul s-a petrecut pe strada Doamnei. Iani se afla acolo la cumnatul său, Filip Sotir, care deținea restaurantul din Palatul Nifon. Cristea³⁰⁵ era un albanez care venise în România în 1908. S-a reîntors la Corcea după proclamarea independenței Albaniei. A plecat din oraș cu convoiul care s-a retras în iulie 1914. S-a înrolat ulterior în detașamentul românesc de la Durres, condus de căpitanul Cristescu. S-a reîntors la București unde l-a ucis pe Iani Papaiani Spițerul, motivația sa fiind că nu putea rămâne nepedepsit asasinatul la care fusese martor în martie 1914 la Corcea. Foarte mulți aromâni au salutat acest asasinat. Este un lucru foarte trist (chiar dacă Iani Papaiani se făcea la rândul său vinovat de omorul de la Corcea).

³⁰⁵ Informațiile despre Cristea sunt din Lascu, loc citat, p. 472, nota 601.

Papa Lambru după moarte

Papa Lambru a fost înmormântat pe locul viran în care urma să se construiască biserica aromână din Corcea. Sugestia către legenda³⁰⁶ Punții din Arta este evidentă. Nimic nu se poate clădi fără sacrificiu. Biserica s-a clădit până la urmă. A fost sfințită pe 25 octombrie 1925. În aceeași zi s-a dezvelit și bustul³⁰⁷ lui Haralambie.

A fost prezent și ministrul României la Tirana, Simion Mândrescu, care comunica mândru ministrului de externe de la București: „Pentru prima dată au răsunat clopotele noii biserici românești, făcându-mi-se onoarea ca Ministru al Țării, să trag cel dintâi clopotul cel mare alături de fiul unui martir, care a tras pe cel de al doilea mai mic.”³⁰⁸ Biserica a fost avariată grav la cutremurul din 1931. S-a construit alături de biserica avariată un mic paraclis la care slujea părintele Cotta Balamace, fiul celnicului

³⁰⁶ Este vorba de legenda răspândită la toate popoarele din Su-Estul Europei care vorbește despre sacrificiul cerut de orice nouă construcție. Varianta românească a acestei legende este povestea Meșterului Manole. Ca o coincidență, Papa Lambru învățase la Curtea de Argeș, exact locul în care este localizată legenda românească.

³⁰⁷ Așezat în incinta bisericii.

³⁰⁸ Berciu-Drăghicescu, Petre, I, loc citat, p. 380. Sublinierea cu caractere italice îmi aparține.

Spiru, cel care i-a urmat lui Papa Lambru în misiunea de a oficia pentru aromânii din Corcea. Rămășițele bisericii cu hramul Sf. Sotir au fost dăruite de comuniști în 1959. Construcția noii biserici a început în 1995 și s-a terminat în 2005. Noua biserică cuprinde și locul în care era cimitirul aromânesc. Părintele Tache Veriga³⁰⁹ a realizat o sculptură pe care a plasat-o (împreună cu o cruce și o placă) pe locul în care a depus oasele adunate din fostul cimitir aromânesc. Pe placă este scris în aromână: „Cu sfinții dăscurmă, Hristoase, sufletele adornjitelor robii Tăi, iu nu iesti dureri niți întristare, niți suschinare, ș-bană fără di bitisit.”³¹⁰

În anul 1959, Papa Lambru „a mai fost omorât o dată”³¹¹ (după expresia nepoatei sale, Marioara). În acel an, liderul comunist al Corcei a ordonat demolarea clădirii avariate a bisericii aromâne din Corcea. Marioara a cerut ca oasele bunicului său să fie exhumate și reîngropate în alt cimitir. Tatăl liderului comunist fusese unul din cei care îl omorâseră pe Papa Lambru. Fiul a dorit să se asocieze și el crimei, exhumând oasele lui Papa Lambru și spărgându-le. Marioara a luat resturile și le-a reîngropat în 1962. În 1970, autoritățile comuniste albaneze au luat decizia de a-l reîngropa pe Papa Lambru în nou construitul cimitir al eroilor din Corcea.

Nick Balamaci, cel care știa povestea de la Marioara, nu a dorit să menționeze numele liderului comunist care a comis această oroare. Mesajul este evident. Vindeta trebuie să înceteze. Acesta este exemplul care trebuie urmat.

În data de 12 aprilie 1994, Sali Berisha, președintele Albaniei din acel moment, i-a conferit post mortem lui Papa Lambru titlul de „învățător al poporului”. Papa Lambru mai primise o decorație în timpul vieții de la statul român: Coroana României în grad de cavalier.

³⁰⁹ Care a urmat și el seminarul de la Curtea de Argeș.

³¹⁰ Informație preluată din Alexa, Bardu, Țîrcomnicu, Wisošenschi, loc citat, p. 19.

³¹¹ Relatarea evenimentelor din acest paragraf urmărește expunerea din N. Balamaci, loc citat, p. 227.

În mod curios, Haralambie nu și-a ridicat decorația, care a rămas la Consulatul României de la Bitolia³¹². Strada pe care se afla casa lui Papa Lambru îi purta numele. Era un omagiu pentru cel care spusese: „Cât cama sănătos sh-vărtos s-hibă natsiunea Arbinesă ahăt cama ghini esti sh-ti noi Aromanjlji tsi bănăm tu Arbinishia.”³¹³

Cred că Papa Lambru nu are nevoie de omagii. În loc de cuvinte, ar fi nevoie ca aromânii, albanezii și românii, să facă ceva pentru a reconstrui casa³¹⁴ în care a trăit Haralambie și pentru a publica manuscrisele care au rămas de la el (printre care și piesa religioasă „Irod”). Aromânii, cel puțin, au datoria să nu-l lase în uitare pe un frate al lor care a făcut enorm de multe pentru cauza aromână.

³¹² Mircea Dela Mare, loc citat, p. 64.

³¹³ Alexa, Bardu, Țîrcomnicu, Wisoșenschi, loc citat, p. 23.

³¹⁴ Ce nu mai există din 2013.

Exilul

Moartea lui Papa Lambru a mai avut un efect neașteptat: accelerarea emigrării aromânilor din Albania. Desigur, au existat puternice motive economice și sociale pentru emigrarea aromânilor din Pleasa și Corcea în America, la începutul secolului al XX-lea. După primul război mondial, în jurul lui 1920, a existat încă un val puternic de emigrație în America. Iar după 1925, Pleasa s-a golit, locuitorii ei părăsind aproape în totalitate localitatea în care veniseră cu mai mult de un secol înainte (mergând în România; prima familie colonizată în România a fost cea a sorei lui Papa Lambru).

Un rol în această decizie radicală l-a jucat și dezamăgirea față de statul albanez, care nu a acordat drepturile promise aromânilor, uitând sacrificiile făcute de aceștia pentru crearea statului albanez (și înțelegerile de cooperare viitoare între albanezi și aromâni). Papa Lambru fusese primul care introdusese studiul limbii albaneze în școală. După primul război mondial, statul albanez nu a interzis școlile pentru aromâni, însă le-a îngreunat foarte mult funcționarea și a permis funcționarea unui număr foarte mic de astfel de instituții. Decepția a fost mare.

Destinul aromânilor este drumul. Cu toate acestea, întotdeauna ei simt o puternică nostalgie față de locurile prin care au trecut (uneori și un sentiment de culpabilitate față de locurile părăsite). Un trubadur³¹⁵ aromân a compus un cântec genial despre dorul de Pleasa:

*Pleasa, rămănească hoară!
Iu Țu ai fumeallea di unoară?
Fumeallea mea s-dusi tu Românie
Ca s-facă vără altă purcuchie!*³¹⁶

³¹⁵ Probabil Aristide Cutina.

³¹⁶ Poezia este din manuscrisul lui N. Colimitra, p. 163. Lângă această prima strofă se mai găsesc două versuri. Nu este clar cui aparțin aceste versuri. Ele

*O cât mare iasti al meu dor!
S-ti vedu ninga ună oară mea deapoia s-mor!
O! Moi Pleasă, rămănească hoară,
Când va-îi ti ved ninga unoară?*

*Ma s-eram un pulliu ca s-asburam,
Namisa di Pleasa s-dipunam!
Voi lăi soță, veniți ca s-nă adunăm
Pleasa nu lipseaști, noi, ca s-u alăsăm.*

Epilog³¹⁷

Loialitate, a lucra pentru ceilalți, luptele interne ale aromânilor, vitejie și sacrificiu pentru cauze ce nu merită, confuzia dintre politică și religie, comportament ca în vechile legende. Vedem toate acestea în viața lui Haralambie Balamace. Cred că trebuie să învățăm din toate acestea.

constituie o remarcă la ultimele două versuri din prima strofă. Iată aceste două versuri: “Ma purcuchie ea nu mai fați, că Pleasa șcretă arămasi.”

³¹⁷ Am ezitat mult în ceea ce privește finalul acestei cărți. Am ales să închei cu epilogul ce l-am scris în 2007.

Anexă I

Bana shi moartea armânului Haralambie Balamaci (1863-1914)³¹⁸. *si-ncljnă a sotsloru armânj ditu Arbinushie*

Tsi shtim ti Haralambie (Papa Lambru) Balamaci ?

Fumealjea Balamaci : s-trâdzea di Frashari, Arbinushie (ashi dzâtsi legenda). Numa veaclj eara Bulamaci. Tu eta 18, cându mărilji câsâbadz armâneshtsâ furâ aspartsâ, Bulamaceanjli arâirâ shi elj. Unâ lumachi agiumsî Pleasa (ditu aestâ lumachi s-tradzi shi Papa Lambru Balamaci), alti lumăchi agiumsîrâ Grâtsie (shi adzâ poartâ numa Balamatsi shi Bilimatsi), di-anvârliga di Bituli (Muluvishi ; di aclo s-tradzi Constantin Belemace). Adzâ aflămu aestâ fumealj shi tu Românie shi Americhie.³¹⁹

Nu sâ shtie tamam furnjia ti cari Bulamaceanjli arâirâ. Shtimu unu legendă di la Constantin Belemace (ditu "Autobiografie") : "ma fâlcarea a noastră avea intratâ tu sândzâ cu arbineshlji shi fu anănghisitâ s-fugâ di aclo" (ditu Arbinushie). "Avea intratâ tu sândzâ" va s-dzâcâ "gjakmarrja", vendeta, borgea ta s-vatsânj unu ditu soia a atsilui tsi vâtâmă unu ditu soia a ta.

Pârintsâlji alu Haralambie: Thanas shi Maria. Haralambie fu prota zugrafu. Aestâ tehni un anvitsă di la afen-su. Numa Haralambie eara numa a pap-sui³²⁰.

³¹⁸ Anul morții este cel trecut pe crucea lui Papa Lambru. Cred că anul corect al nașterii este 1850.

³¹⁹ Anastase Hâciu da unâ informatsie di la Ep. Balamaci shi zburashti di unâ parée di 500 fârsherots cumândâsits di Chendra Balamaci cari alumtă tru polimlu ali Crimee, 1853-1856, parée tsi s-curdisi di-apoia tu Rusie.

³²⁰ Informație greșită. [2015]

Cumu tricu la ”românism” fumealjea Balamaci ? Pleasa (hoară tu cari bâna mashi armânj) fu adrată unâ bșearicâ greacă la anlu 1801³²¹. Tu fumealjea a loru furâ multșă preftsă. Haralambie după tsi fu zugrafu s-adră preftu tu bșearica greacă. Cum s-alăxi elu shi fumealjea a lui? Shtimu putsâni ti aestu lucru. Shtimu mashi câ protlu cari tricu la ”românism” fu Spiru Balamaci, lal-su alu Haralambie. Spiru eara unu ditu nai ma avutslji fârsherots di Pleasa (avea multi oi). Spiru deadun cu Haralambie featsiră multi shcoli româneshtșă. Nu shtimu cum, ama cu chirolu fumealjea alu Spiru shi-u chiru tută avearea³²².

Tsi easti sigura easti uspitsâljea anamisa di fumealjea Balamaci shi fumealjea Frashëri, armânj tsi s-featsiră musulmani³²³. Tu 1878, Abdyl Frashëri cumândusea Liga Arbinesă di Prizren. Sami Frashëri (1850-1904) angrăpsi unâ enciclopedie turcă tu 6 volumi (fu ziaristu, scriitoru shi filosofu). Naim Frashëri easti luyursitu poetu natsionalu arbinesu. Tu 1936 protu ministru ali Arbinushie eara Mehdi Frashëri, ti cari Nicutsă Balamaci dzătsi câ eara ”veclju sotsu cu fumealjea a noastră”³²⁴.

Ipoteza a mea: armânjlji tsi s-adrară musulmani shi alumtară ti Arbinushie âlj cândăsiră armânjlji ditu Arbinushie si si-aproachi di

³²¹ Conform unei alte informații, biserica din Pleasa s-a construit în anul 1830. [2015]

³²² Tu [2], frândzâli 289-290, aflămu unu documentu ditu 27-li di Maiu 1914, iu sâ zburashti di unâ andrupari cu pâradz ali veduvi Spiru Balamaci. S-dzătsi aclo câ nicuchira alu Spiru bâna greu.

³²³ Hâciu dzătsi câ atselj ditu fumealjea Frashëri eara armânj tsi s-featsiră musulmani. Hâciu avea informatsiili ti armânjlji ditu Arbinushie di la Nicutsă Balamaci, ficiorlu alu Papa Lambru. Pandi Bello, directoru la liceulu di artă ditu Curceauă ânj dzăsi shi elu câ aestă fumealj avdzâtă tu Arbinushie easti di arădătsină armânească.

³²⁴ Vedz [3], frândzâli 334-336. Tut aclo s-dzătsi câ protlu ministru âlj tâxi alu Nicutsă câ va-lu bagă candidatu ti parlamentu la alidzerilji ditu bitisita alu 1936.

România câ tse cratlu român andrupâ actsiunea arbinesă (s-nu agârshimu câ independentsa ali Arbinushie fu apufusită Bucureshti, tu Sumedru 1912). Pritu sotslji a loru tsi s-featsirâ musulmani shi agiumsirâ tu thesi mări tu Amirăria Nturtsească, armânjlii amintară ndrepturi ti elj ca armânj.

Congreslu di Berlin (1878) : Armânjlii Apostol Mărgărit, Ghitsi Papahagi, Miha Papayeoryi-Ciutra, Dina Gargala, Yeoryi Magiari shi Spiru Balamaci (lal-su alu Haralambie) andrupârâ protestul câ tâ Congresu pitricutu di Liga arbinesă di Prizren (tsi scutea tru migdani câ ndrepturilji a arbineshloru suntu câlcăti la aestu congresu).

Delegatsia tu Poli (1881) : Tu 25-li di Martsu 1881, armânjlii di Turchie aleapsirâ 6 delegats (ditu atselj 6 angrâpsits ma-ndzeană, Mărgărit nu fu tu delegatsie. Fu aleptu shi Vasili Hagisteryiu.) ta si s-duca Poli la ambasadili a Mărilor Puteri ta s-protesteadzâ câ Tesalia va s-treacă di la turtsâ la grets (shi aestu eara unu punctu chino cu politica arbinushiească). Mandatlu datu a delegatsloru fu simnatu di ma multu di 2000 di armânj. Haralambie Balamaci, tsi avea atumtsea 23 di anj³²⁵, neasi deadun cu lal-su tu aestâ delegatsie tsi agiumsi Poli tu 8-li di Cirisharu 1881 shi deadi a Ambasadoriloru unu Memorandum trâ ândrepturilji a armânjloru³²⁶. Niheama chiro năinti, Haralambie ishi ditu băsearica greacă. Fu adratu preftu la mănăstirlu di Curtea di Argeş ditu România shi ahurhi s-cântă lituryia pi limba română.

Sculiili : Papa Lambru fu shi dhascalu. Tu 1883 elu disheljisi sculie românească Pleasa. Doi anj ma amânatu disheljisi sculie shi Curceauă

³²⁵ Greşală; dacă data naşterii era 1863, atunci Papa Lambru ar fi avut în acel moment 18 ani. [2015]

³²⁶ Vedz *Zborlu a Nostru*, Nr. 1/2006, frândzâli 3-9, iu s-află mandatlu datu a delegatsloru, textul a alushtui Memorandum shi unu caduru cu 5 delegats. Vedz shi [1] frândzâli 165-167. Tu dauli locuri videmu numa J. Balamatchi. Tu alti fântâni aflămu câ esti zborlu ti Spiru Balamaci.

(plisotslji tritsea iarna tu Curceauă). Tu 1887 disheljisi Curceauă prota sculie arbinesă (ti atsea easti luyursitu "dhascalu natsionalu" tu Arbinushie).

Câftarea ti bâsearicâ "natsională": la anlu 1891 Haralambie Balamaci neasi tu Poli tră câftarea ta s-hibâ adratu unu Episcopatu Românescu tu locurilji iu bâna armânj. Cu aestâ apuhie, unu atentatu fu faptu contra a lui. Cu aestâ arasti lu cunescu Take Ionescu, politicianlu român di arâzgâ armânească.³²⁷

Anlu 1905 : Revizorilji shcolari armânj Andrei Balamaci shi Nicolae Tacit furâ bâgats ahapsi Ianina tu Apriiru 1905. Aesta dusi la Iradelu ditu 9/22-li di Maiu 1905 iu armânjlji eara pricunuscuts ca mileti ahoryea tu Amirăria Nturtsească. Dupâ tsi fu bâgatu tu practichie Iradelu ahurhirâ vâtâmarilji. Ma multu di 400 di armanj furâ vâtâmats.

20-li di Alunaru/2-lu di Avgustu 1905 : una paarê di 80 di andartsâ cumândâsits di capidanlu armân-grecoman Gudas intră Pleasa. Arsirâ tuti cârtsâli româneshtsâ ditu bâsearicâ shi-lj fuvirsirâ preftul Anastase, muhtarlu di Pleasa shi celniclu Leonida Caramitru câ maca nu va s-dânâsească propaganda românească tu hoară, atumtsea dheftira vinitâ a andartsâloru Pleasa va s-ducâ lâ moartea a alushtoru oaminj³²⁸. Haralambie Balamaci atumtsea eara Bucureshti iu shidzu aproapea unu anu (pânâ tu Apriiru 1906³²⁹). Cându s-turnă Curceauă, Papa Lambru fu multu apufusitu.

³²⁷ Vedz [1], frândzâli 246-249, iu putets s-ghivâsits unu interviu cu Take Ionescu ditu Protu di Apriiru 1914 (ună stâmânâ după vâtâmarea alu Haralambie Balamaci) tsi zburashti ti tsi s-featsi Curceauă atsealj dzâli. Dupâ tsi ghevâsii aestu textu avui prota oară shubeeâ câ Papa Lambru fu vâtâmatu di armânj shi arbineshi grecomani.

³²⁸ Vedz [1], frândza 196.

³²⁹ Vedz [2], frândza 209. Vahi furnjia fu frixea.

Funicolu ditu 1906 : Tu aestu anu Episcoplu grecu di Curceauă, Fotios, apufusi s-ducă Pleasa shi sâ-lj cândăsească oaminjlji s-trecă iara la lituryia tu greacă. Fu urminipsitu ta s-nu s-ducă. Pân tu soni dusi ama fu ayunitu cu chetsari. Fotios âlj pitricu unâ carti alu Haralambie (28-li di Alunaru/10-li di Avyustu 1906) iu-lj adutsea aminti că easti ”aryos” (suspendatu ditu thesea di preftu) ti atsea că ghivâseashti tu bâsearică tu română shi ti atsea că adră neurunări pi română nafoară di eparhia a lui. Âlj câftă s-yină la Mitropolie pi 11/25-li di Avyustu 1906 ta sâ-shi caftă ljirtari. Ma s-nu, eara fuvirsitu cu anathema³³⁰. Papa Lambru dusi Pleasa shi cântă tu bâsearică pi română. Dusi apoia Curceauă shi acumpără unâ casă iu adră unâ njică capelă shi iu citea tu română. Papa Lambru fu ”nathimatu” shi tuts armânlji tsi tsânea cu elu fură dănâsits s-intră tu bâsearica greacă di Curceauă.

Tu bitista anlui 1906, Mitropolitlu grecu Fotios fu vâtâmatu di armânlu Tanasi Nastu³³¹. Dupâ funico, Nastu fudzi tu România. Ma multsâ Balamaceanj fură bâgats tu zundani ama fură silighits dupâ ma multu chiro ti atsea că nu putu s-hibâ apudhixitâ vârâ ligăturâ anamisa di elj shi funicolu cari s-featsi.

Tu 1908-1912 vâtâmărilji dănâsiră tu chirolu a ”Juniloru turtsă”.

Contextul ditu 1914 : Dupâ tsi ahurhi Protlu Polimu Balcanicu, la 6-li di Andreu 1912, Grâtsia intră cu ashcherea tu Curceauă (Arbinushia shi-u spusi independentsa la 28-li di Brumaru 1912). Dupâ Protocollu di Florentsa (17-li di Andreu 1913), s-apufusi atsea că pulitia Curceauă va s-hibâ parti ditu Arbinushie. Tu giuimitatea a meslui Martsu 1914, protlu ministru grec Venizelos apufusi sâ-shi tragă ashcherea ditu Curceauă. Vadelu (termenlu) di retragere eara 31-li di Martsu 1914. Armânlji shi Arbineshlji grecomani di Corcea nyisa cāsăbălu s-hibâ parti ditu cratlu grecu (tu

³³⁰ Vedz [2], frândza 212.

³³¹ Greșeală: este vorba de Atanasie Nastu. [2015]

aestu câsâbă bâna putsâni grets; dupâ Hâciu bâna mashi unu greco Curceauă). Elj furâ multu cârtits cându ashcherea greacă lipsea s-fugâ. A loru lâ si pârea câ Haralambie Balamace eara câbati ti tuti aeste.

Crima : Pi 23-li di Martsu 1914 unâ paree di oaminj cu tufechi u anvârligarâ casa alu Papa Lambru Balamaci (tsi di meshi di dzâli nu avea ishitâ ditu casâ). Fu fuvirsitu câ maca nu nu va s-easâ ditu casa va s-da focu la casâ. Haralambie ishi ditu casâ. Cu elu ishi shi fratili a lui Sotir. Âlj si spusi alu Sotir câ elu nu-lu voru shi s-armânâ-n casâ. Sotir armasi ninga frati-su. Lâ gulirâ gechili sh-lâ bâgarâ nâuntru caduri cu Mitropolitlu Fotios tsi fu vâtâmatu tu 1906. Furâ dushi pri padi pânâ la bâsearica Sântul Ilie. Pi cali furâ agudits, bâtuts, torturats. Aproapea di bâsearicâ furâ ligats di ponj shi vâtâmats cu aruvelea. Mârshili a loru pliyuiti shi mplini di gugoashi furâ tsânuti (ca ibreti³³²) 3 dzâli nafoarâ pânâ 25-li di Martsu, di Vanghelismo. Moartea a loru³³³ luyursitâ ca “hâbarea atsea bunâ”: tsi mpadi câdzu umanitatea. Ari unu caduru cu chivurili a doiloru frats, Haralambie shi Sotir. Ninga chivuri âlj plândzi soia. Tu mesi shadi ficiorlu alu Haralambie, Nicutsă³³⁴.

Cânticlu : Dupâ tsi fu vâtâmatu, ahurhi s-urdinâ unu cânticu ti Papa Lambru Balamace. Dau aoa dauli varianti tsi li shtiu. Una easti dupâ unâ casetâ ânregistrată Skopje (atselj cari cântâ suntu

³³² Unâ noimâ a zborlui ”ibreti” easti „urnechi cari sâ-lj asparâ oaminjlji”.

³³³ Tu idyea dzuuâ, 23-li di Martsu 1914, furâ vâtâmats nica 3 armânj: Vasile Talabacu, Vanghel Babaiana shi Vasili Fati, Nu shtimu tsiva ti cum furâ vâtâmats shi tsi ligături avea cu Papa Lambru Balamaci.

³³⁴ Avea farmacie la 1910. Fu shi dhascalu (cu diplomă tu Poli). Fu directoru la sculia românească di Curceauă tsi purta numa a afen-sui. Cratlu român âlj deadi ordinul Ferdinand cu spade shi fu pripus ti Ordinlu ali Coroană tu gradu di mari ofitseru. Fu consilieru tehnic la Legatsia româna di Tirana shi Consul onorific ali Românie Curceauă di la 1937 pânâ la 5-li di Avgustu 1940 cându muri.

armânj ditu Arbinushie : anamisa di elj shi preftul Tachi Veriga)³³⁵.
Dheftira variantă u shtiu di la unu sotsu³³⁶.

Varianta Veriga

*A curi-i atselu murmintu
Tsi sta tut ca-ngrupatu ?
Easti a nostru bunu Pârinte
Papa Lambru Balamaci.*

*Nj-aducu aminti ghini
Dzuua tsi s-vâtâmă.
Inima nj-si arupsi
Sândzâli-nj si-nfârmacă.*

*Tsi avets voi mârats di grets ?
Tsi avets cu a noastri vreri ?
Tsi avets di vâtâmats ?
Voi shcretslji di andarts !*

Varianta Bushu

*A curi-i atselu murmintu
Tsi shadi anvirinatu
I-a-nostru bun Pârinti
Di grets fu vâtâmatu.*

*Nj-aducu aminti shi plângu
Dzuua tsi s-vâtâmă.
Inima mea nj-si arupsi
Sândzâlu-nj si-nfârmacă.*

*Pushtsâ s-hits voi di grets
Tsi avets cu noshtsâ frats ?
Tsi avets cu a noshtsâ frats ?
Dzuuâ shi noapti âlj vâtâmats !*

Dheftira vâtâmari : Tu loclu ali capeli adratâ di Haralambie Balamaci s-featsi bâsearica Ayiu Sutir ("Alâxearea a Prosuplui") tsi s-ayisi la 1925. La 1931 s-cutrimburâ loclu shi bâsearica s-asparsî. Tu 1959, câpia a comunishtsâloru ditu Curceauă apufusi s-hibâ asparti arâzvuirili tsi avea armasâ di la bâsearica Ayiu Sutir. Tu atselu locu

³³⁵ Amu aestâ ânregistrari di la Iulian Capsali tsi featsi documentarlû „Dinâpoia ali istorie”, documentaru tu cari s-avdi shi aestâ ânregistrari. Filmul alu Capsali zburashti ti armânjlji ditu Arbinushie shi pirmithlu cu Papa Lambru Balamaci easti ghini zugrâpsitu. Aclo s-veadi ândirisea armânjljloru di Curceauă anda zburâscu ti vâtâmarea alu Papa Lambru Balamace. Aesta featsi shubee a mea (câ furâ shi armânj anamisa di atselj tsi-lu vâtâmarâ Haralambie) ma mari. Ufilisii shi alti informatsii ditu aestu filmu.

³³⁶ Mihai Bushu cari shtie cânticlu aestu di la pap-su,

eara shi murmintulu alu Papa Lambru Balamaci. Căpia aesta eara ficiorlu la unu di atselj tsi-lu vâtâmarâ Haralambie Balamaci. Aestu ”omu” âlj freadzi tuti oasisi alu Papa Lambru. Fu ”dheftira vâtâmari” alu Balamaci, ashi cumu dzâtsea nipoata a lui di hilju, Marioara Balamaci³³⁷.

Tinjisearea : La 1959, Marioara Balamaci ângrupă diznău oasisi frâmti a pap-sui. La 1962, Papa Lambru fu yiurtusitu ca erou arbinesu tsi alumtă contra ali elenizarii a Notlui ali Arbinushie. Tu 1970 s-featsirâ mărminsâ Curceauă ti mărilji eroi arbineshi shi Haralambie Balamaci fu bâgatu shi elu aclo tu unu murmintu (tuti murminturili suntu ditu marmurâ albă). Sucachea pi cari easti casa alu Papa Lambru u poartă numa a lui. La 12.04.1994, prezidentul ali Arbinushie, Sali Berisha, dhurusi post-mortem alu Papa Lambru Balamaci titlu di ”dhascalu a laolui”.

Epilogu : Loialitate, lucru ti alantsă, alumta armânjloru cu armânjlji, giunaticu shi curbani ti cauze tsi nu axizescu³³⁸, mintireasha anamisa di politică shi religie, purtaticu ca tu vecjlji pirmithi. Tuti aesti li videmu tu bana alu Haralambie Balamaci. Minduescu câ lipseashti s-anvitsămu ditu tuti aestea.

Alexandru Gica, 23 martie 2007

³³⁷ Loai multi informatsii ditu [4]. Textul alu Nicholas Balamaci easti multu bunu shi obiectivu. Marioara Balamaci muri; ea bână tu casa alu Haralambie Balamaci. Armasiră după ea multi documenti importanti ti fumealjea Balamaci. Mutrita alu Nicholas Balamaci easti multu largu di natsionalismu. S-veadi că easti unu omu cilibi shi ditu atsea că nu deadi numa a atsilui tsi-lj freadzi oasisi alu Papa Lambru. Vendeta lipseashti s-dânâsească. „Dheftira vâtâmari” easti shi prova că atselj tsi-lu vâtâmarâ Balamaci eara di Curceauă.

³³⁸ Cu tuti aestea lipseashti s-adutsemu aminti că martirilji shi-ascapă suflitlu pritu sândzâli a loru.

Fântâni³³⁹ :

[1] ”Românii de la sud de Dunăre”, Arhivele Naționale ale României, coordonată de S. Brezeanu și G. Zbucea, București, 1997.

[2] ”Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)”, volumul I, A. Drăghicescu Berciu, M. Petre, Editura Universității București, 2004.

[3] ”Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1918-1953)”, volumul II, A. Drăghicescu Berciu, M. Petre, Editura Universității București, 2006.

[4] ”The Vlachs in Albania. A travel memoir and oral history”, Nicholas Balamaci, *Newsletters*, 1993.

[5] ”Aromânii”, Anastase Hâciu, prota editsie, Tipografia Casa Putnei, Focșani, 1936; dheftira editsie, Editura Cartea Aromână, Constanța, 2003.

³³⁹ Ufilisii shi alti fântâni ama li angrăpsii mashi pi atsealj ma importanti.

Anexa II

Blogul Zboară Niangrăpsiti

<https://daimadeadun.wordpress.com/2014/03/23/despre-viata-si-moartea-romanului-haralambie-balamaci/>

Despre viața și moartea *românului* Haralambie Balamaci

Astazi se implinesc 100 de ani de la odioasa crima prin care grecii au incercat sa suprima un simbol al identitatii românești din Balcani: este vorba de aromânul papa Lambru Balamaci.

Familia Balamaci isi are originea in satul Frășari din Albania, unde initial purta numele de Bulamaci. In secolul al XVIII-lea, cand marile metropole aromanesti au fost distruse, o parte a familiei a ajuns in Grecia (unde traiesc si astazi sub numele de Balamati si Bilimati), o alta parte s-a stabilit in jurul Bitoliei (intr-o familie din Moloviște avea sa se nasca si Constantin Belimace, autorul imnului aromânilor), iar unii dintre ei au ajuns la Pleasa, in Albania, de unde se trage si familia lui papa Lambru. Astazi, aromâni cu acest nume mai traiesc in Romania si in America.

Haralambie a primit, dupa traditie, numele bunicului sau. Pe mama sa o chema Maria, iar tatal sau, Tanase, era zugrav, *meserie spre care l-a indrumat si pe fiu. In scurt timp insa, Haralambie a abandonat-o pentru a se face preot la singura biserica din Pleasa.* Acesta era un sat locuit numai de aromâni, iar biserica fusese construita in 1801 de greci, unde Liturghia se tinea, evident, numai in greceste.

Cum a trecut papa Lambru la românism nu se stie. Se stie doar că primul din familia lor care si-a descoperit identitatea românească a fost unchiul său, Spiru Balamaci. Mai tarziu, Spiru si Haralambie, care a fost si invatator, aveau sa deschida mai multe scoli românești pentru aromânii din Albania.

In 25 martie 1881, aromânii din Imperiul Otoman si-au ales 6 reprezentanti care s-au dus la ambasadele Marilor Puteri din Istanbul

pentru a cere ca Thesalia sa nu treaca de la turci la greci. Cei sase erau: Ghiți Papahagi, Mihai Papagheorghe-Ciutra, Dina Gargala, Gheorghe Magiari, *Vasile Hagisteriu* si Spiru Balamaci. Preotul Haralambie il insotea pe unchiul sau, dupa ce, cu putin timp in urma, iesise din biserica greceasca si trecuse la cea românească. Fusese hirotonisit preot la Manastirea Curtea de Arges si de atunci citea Liturgia numai in românește.

In 1883, Haralambie Balamaci a deschis o scoala românească la Pleasa, iar doi ani mai tarziu si in Korce (Corița), pe unde aromanii *plisoț* treceau in fiecare iarna. Totodata, in 1887 el a fost cel care a deschis prima scoala albaneza din Korce.

In 1891 s-a dus la Istanbul sa ceara infiintarea unui episcopat romanesc pentru aromanii din Imperiul Otoman. Aici are loc un atentat la viata lui, din care scapa nevatamat. Tot cu aceasta ocazie avea sa il cunoasca pe Take Ionescu.

Dupa punerea in practica a Iradelei de la 23 mai 1905 prin care si românilor din Imperiul Otoman le-au fost recunoscute drepturile ca natiune distincta alaturi de celelalte aflate sub stapanirea turcilor, *au inceput crimele in masa*. Au fost ucisi peste 400 de aromâni.

Pe 2 august 1905, un grup de 80 de antarți condusi de grecomanul Gudas intra in biserica din Pleasa si da foc tuturor cartilor romanesti. Li se pune in vedere primarului, preotului Anastase si celnicului Leonida Caramitru ca daca nu inceteaza cu „propaganda romaneasca” prin sat, vor fi ucisi. La acea data, Haralambie Balamaci se afla la Bucuresti. *Intors la Pleasa, in aprilie 1906, afla de toate aceste orori si se radicalizeaza*.

In acest context, episcopul grec de Korce, Fotios, hotaraste sa vina la Pleasa pentru a le cere enoriasilor sa treaca la Liturgia in limba greaca. Desi este sfatuit sa nu se duca, ajunge in sat, unde aromanii il alunga cu pietre. Pe 10 august 1906, Fotios ii trimite o scrisoare lui papa Lambru in care ii reaminteste ca a fost dat afara din biserica greceasca pentru ca citeste Liturgia si oficiaza casatorii in romaneste in afara eparhiei. In aceeasi scrisoare ii solicita sa se prezinte la

Mitropolie si sa isi ceara iertare, in caz contrar urmand a fi excomunicat si afurisit.

Urmare a acestei scrisori, parintele Haralambie s-a dus direct in biserica din Pleasa si a tinut o slujba in limba romana. Apoi s-a dus la Korce si a cumparat o casa in care a amenajat o capela unde citea numai in romaneste.

Fotios s-a tinut de cuvânt si l-a afurisit, iar aromanilor din Korce li s-a interzis sa mai intre in biserica.

Pe 23 martie 1914, o banda de oameni inarmati au incercuit casa lui Haralambie Balamaci si l-au somat sa iasa, in caz contrar urmand sa incendieze casa. Haralambie, care statea ascuns acolo de cateva luni, a iesit, impreuna cu fratele lui, Sotir. *Grecii* i-au spus lui Sotir ca nu au nimic cu el, asa ca poate ramane in casa, dar acesta a refuzat sa isi paraseasca fratele. Atunci i-au luat pe amandoi si i-au dus pe jos pana la biserica Sf. Ilie.

Pe drum au fost batuti, loviti si torturati. Cand au ajuns aproape de biserica, au fost legati de copaci si impuscati. Trupurile lor au fost tinute acolo 3 zile, pana pe 25 martie, pentru a-i teroriza pe *aromani* si a le aduce „buna vestire” *grecilor*.

Odioasa crima a nascut in folclorul aromanesc celebrul cantec „A curi-i ațel murminti,, pe care il puteti asculta aici interpretat de Gica Coadă.

Dar asta nu a fost tot. Pentru tot ceea ce a facut pentru români, grecii nu l-au uitat si l-au „ucis” din nou peste inca o generatie.

Pe locul unde se afla capela din Korce amenajata de papa Lambru, a fost construita Biserica Sf. Sotir. Aici a fost inmormantat martirul aroman. In 1931, in urma unui cutremur, biserica a suferit multe stricaciuni, iar localnicii nu au mai avut mijloacele necesare pentru a o repara.

In 1951, un demnitar comunist din Korce a dat ordin sa fie distruse toate ramasitele bisericii, iar oasele din mormantul preotului Balamaci sa fie sfaramate. *S-a descoperit apoi* ca acel demnitar era fiul unuia dintre cei care il omorasera pe eroul aroman...

În 1959, Marioara Balamaci, nepoata lui papa Lambru, a amenajat un alt mormant în care a mutat oasele sfaramate ale bunicului său.

În 1962, lui Haralambie Balamaci i s-a acordat titlul de erou albanez în lupta contra elenizării. În 1970, statul a construit în Korce morminte noi, din marmura albă, pentru toți eroii neamului albanez, iar aromanul Balamaci este printre cei mutați acolo. Strada pe care se afla casa lui îi poartă astăzi numele. În 1994, președintele Sali Berisha i-a acordat titlul de „învățător al neamului”.

Toate acestea în Albania. În România mai asteapta încă...

Îi rog pe toți cei care în zilele noastre batjocoresc memoria acestui martir aroman, să facă un simplu gest de smerenie și să încerce ca azi, 23 Martie 2014, să nu mai abereze despre „makedonarmanji”. Macar azi.

Bibliografie:

”Românii de la sud de Dunăre”, Arhivele Naționale ale României, coordonată de S. Brezeanu și G. Zbucnea, București, 1997.

”Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)”, volumul I, A. Drăghicescu Berciu, M. Petre, Editura Universității București, 2004.

”Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1918-1953)”, volumul II, A. Drăghicescu Berciu, M. Petre, Editura Universității București, 2006.

”The Vlachs in Albania. A travel memoir and oral history”, Nicholas Balamaci, *Newsletters*, 1993.

”Aromânii”, Anastase Hâciu, Editura Cartea Aromână, Constanța, 2003.

Notă

În textul precedent am marcat cu *italice* contribuțiile personale ale celui care a postat acest articol. Cititorul poate constata singur diferențele între cele două texte. Doresc să menționez aici doar câteva lucruri scoase din textul meu de cel care a decis să-l prelucreze.

Au fost scoase referințele la aromânii musulmani. Deși s-a păstra precizarea că Gudas era grecoman, a fost omisă precizarea că era aromân. A fost eliminat cu totul pasajul în care se spunea că unii aromâni au fost implicați în omorârea lui Fotie. A fost șters pasajul care explica circumstanțele în care s-a întâmplat crima din martie 1914 (retragerea soldaților greci, etc.). Au fost omise toate pasajele care arătau că au fost și aromâni printre asasinii lui Papa Lambru.

Ca o concluzie, cel care a postat articolul a șters orice referință care ar putea să-i pună într-o lumină proastă pe aromâni și a încercat să arunce toată culpa asupra grecilor. Cred că trebuie să ne ferim de simplificări și mai cred că avem nevoie astăzi, mai mult decât oricând, de nuanțe, de moderație, de inteligență.

Bibliografie:

- C. ALEXA, N. BARDU, E. ȚÎRCOMNICU, I. WISOȘENSCHI, *“Lecturi vizuale” etnologice la aromânii din Albania – Zona Korçë*, Editura Etnologică, Societatea de Cultură Macedo-Română, București, 2014
- N. BALAMACI, *Born to assimilate? Thoughts about the Vlachs*, București, 2014
- A. BERCIU-DRĂGHICESCU, M. PETRE, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente*, Editura Universității București, 2004 (primul volum), 2006 (al doilea volum)
- S. BREZEANU, G. ZBUCHEA (coordonatori), *Românii de la Sud de Dunăre*, Arhivele Naționale ale României, București, 1997
- C. BURILEANU, *Dela Aromânii din Albania*, București, 1906
- *** *Calendarul aromânesc pe anul 1912*, Institutul de arte grafice „Eminescu”, București, 1912
- T. CAPIDAN, *Fărșeroții*, Cartea Românească, București, 1931
- I. CARAGIANI, *Studii istorice asupra românilor din peninsula Balcanică*, București, 1929 (partea I), 1941 (partea II)
- N. CLAYER, „Le meurtre du prêtre acte fondateur de la mobilisation nationaliste albanaise à l’aube de la révolution Jeune Turquie”, în *Balkanologie*, IX, [1-2], dec. 2005, p. 45-55
- C. COLIMITRA, *Fărșeroții*, regia: Andrei Colimitra, 1986
- N. COLIMITRA, *Istoria românilor fărșeroți din Frașaria Veche, județul Culoșia, Albania* (manuscris), București, 1980
- *** *Comunitatea românească din orașul Corița, vilaetul Monastir (Macedonia)*, Biblioteca ziarului Peninsula Balcanică, București, 1925
- M. V. CORDESCU, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminarilor de limba română din Lipsca, Viena și Berlin: 1866-1906*, Tipografia Curții Regale, București, 1906
- *** *Documente diplomatice. Afacerile Macedoniei. Conflictul greco-român*, Imprimeria Statului, București, 1905

- *** *Episcopatul Românilor macedoneni*, Tipografia „Voința Națională”, București, 1897
- A. HÂCIU, *Aromânii*, Tipografia Cartea Putnei, Focșani, 1936
- S. LASCU, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești (1912-1914)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012
- S. LASCU, E. ȚÎRCOMNICU, *Românii balcanici în paginile „Gazetei Transilvaniei”*, Editura Etnologică, București, 2012
- G. S. MAKSUTOVICI, *Istoria albanezilor din România*, Kriterion, București, 2003
- MIRCEA DELA MARE, *Un popor care se stinge*, 1915
- I. NENIȚESCU, *De la Românii din Turcia Europeană*, București, 1895
- G. PADIIOTI, *Căntiți Fărșerotești*, Atena, 1991
- V. PAPACOSTEA, M. REGLEANU, *Documentele redeșteptării macedoromâne*, Editura Predania, București, 2012
- M. D. PEYFUSS, *Chestiunea aromânească*, Editura Enciclopedică, București, 1994
- N. PIPA, „Figura ș-opera al PapaLambru Balamaci”, în revista *Frăția*, nr. 5-6 (230-231), 2015, p. 2.
- N. Ș. TANAȘOCA, „România, aromânii și Liga albaneză de la Prizren în lumina corespondenței lui Ioan D. Caragiani cu Ion Ghica și Apostol Margarit”, în *Al doilea război balcanic(1913)*, Editura Militară, București, 2014
- M. VÂLCU-MEHEDINȚI, *Dezvăluiri*, vol. 11, București, 2008.
- G. WEIGAND, *Armânii. Cercetări etnografice-filologice-istorice asupra poporului așa-numiților macedo-romani sau țințari*, vol. I, Editura Tracus Arte, București, 2014

Lista ilustrațiilor

- 1) Celnicul Spiru Balamace, frații Sotir și Haralambie Balamace, membri ai familiei lui Spiru. Poză făcută în 1881. Pusă la dispoziție de Nick Balamaci. p. 50
- 2) Spiru Balamace. Poză din cartea lui C. Burileanu. p. 55
- 3) Delegația aromână la Constantinopol, în anul 1892. De la stânga la dreapta: D. Athanasescu, Z. Papatanasi, H. Balamace, H. Gogiaman, H. Zega. Pusă la dispoziție de Nick Balamaci. p. 66
- 4) Andrei Balamace. Poză de frații Manakia din anul 1907. Apare în cartea „Frații Manakia și imaginea Balcanilor”, Marian Țuțui, Editura Noi Media Print, 2009, pagina 98. p.84
- 5) Paraclisul din Corcea. La cele două ferestre sunt Sotir și Haralambie Balamace. Poză din cartea „Un popor care se stinge”, pagina 23. p. 92
- 6) Çerçiz Topulli. Poză de frații Manakia din anul 1900. Apare în cartea „Frații Manakia și imaginea Balcanilor”, Marian Țuțui, Editura Noi Media Print, 2009, pagina 96. p.93
- 7) Delegația aromână la Congresul de la Triest. De la stânga la dreapta: D. Şadima, V. Diamandi, Fotie Balamace, Chr. Patajo, T. Şunda, Ep. Balamace. Poză pusă la dispoziție de Nick Balamaci. p.109
- 8) Fotie Balamace. Poză pusă la dispoziție de Nick Balamaci. p. 110
- 9) Epaminonda Balamace (al doilea din stânga) la adunarea jubiliară de la Budapesta (aprilie 1912). Poză pusă la dispoziție de Nick Balamaci. p.128
- 10) Cei doi frați (Haralambie și Sotir) în sicrie. În centru este Nicuță Balamace. Poză din cartea „Un popor care se stinge”, pagina 25. p.133
- 11) Biserica aromânilor din Corcea (în 1925). Poză din revista „Peninsula Balcanică”. p. 139